

50.936
Cota II-3323
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE

BISERICA ROMÂNĂ

ÎN

EPOCA FANARIOȚILOR

TEZĂ PENTRU LICENȚĂ

DE

IEREMIA HAGIU

PREOT LA SÂNTA EPISCOPIE DE HUȘI

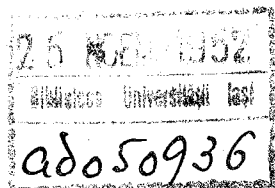
R. G. C. № 15278(II).

B.C.U.- IASI 588933

BUCUREȘCI
TIPOGRAFIA GUTENBERG, JOSEPH GÖBL
20, — STRADA DOAMNEI, — 20
Biserica Kalinderu
1898

COMISIUNEA EXAMINATOARE

Președinte : DR. CONST. ȘHIRICESCU

Membrii { DR. C. ERBICEANU
DR. N. NITZULESCU
DR. J. CORNOIU
DR. PIMEN PITEȘTEANU

Prea Sântitului D. D.
Silvestru Bălănescu
Episcopul Hușilor

Cred că-mi îndeplinesc o sacră datorie dedicând Prea Sfinției Voastre lucrarea de față.

Motivul care mă îndeamnă la aceasta sunt dictate de un vii sentiment de recunoștință ce Vă dătoresc pentru înalta sollicitudine cu care m'ați gratificat.

Căldura cu care am fost primit atunci când întâia oară am îmbrăţişat sacra misiune sacerdotală; buna-voinţă şi ajutorul moral ce mi-afţi acordat în tot-d'auna mi-a dat prilejul să văd în persoana Prea Sfinţiei Voastre, pe bărbatul doririlor, pe protectorul şi pe bine-făcătorul meu cel mai mare.

Voiu fi foarte măgulit în inima mea Prea Sântite, dacă 'mă veți îngădui a-mă manifesta în chip vădit sentimentele mele de recunoștință primind dedicațiunea acestei lucrări. Mulțumirea sufletească va fi cu atât mai mare cu cât acest prinos Vi-l aduc din inimă curată, ca un omagiu de recunoștință și mulțumire.

Rămân cu cel mai adânc respect, recunoștință și devotament,

al Prea Sântiei Voastre serv,

IEREMIA HAGIU

Profesorilor mei

deosebită considerațiune

Sotiei și Copilului meu Octav

iubire nestrămutată.

PRECUVENTARE

Istoria Bisericii Române, este istoria vieții religioase a poporului ce s'a înaltat pe acele elemente din a căror întrolocare s'a urzit poporul românesc. Vechimea ei dar, să urcă până la origina poporului român și se identifică cu însuși istoria naționalității și a vieții de stat a românilor. Fazele prin care a trecut biserica de la început și până astăzi sunt numeroase. Din chiar primul moment al existenței sale, ea a avut a îndura multe și crude încercări prin împrejurările timpului. Faptul că s'a menținut și a ajuns în starea în care se găsește astăzi, se datorește în primul loc Providenței Divine care a ocrotit-o; iar în al doilea loc luptelor înverșunate purtate cu succes de marii ierarhi ai bisericii noastre naționale cari după curgerea vremurilor s'a succedat în înaltele demnități bisericești. Neperitoare vor fi din mintea românilor numele lui Dosoftei, Varlaam, Teodosie, Stefan, Iacob Stamate, Veniamin, Grigorie etc., cari în timpii când biserica era amenințată în acea-ce avea mai sacru și mai scump — în limba cultului, — au salvat prin a lor activitate odorul cel mai prețios al națiunii.

Ca factor cultural, Biserica noastră a jucat un rol imens în toate perioadele. Dacă luăm în considerare timpurile de restriște și de tristă memorie, când românul copleșit de națiunii streine era împilat fără milă, când de și se găsea

în țara lui era totuși considerat și tratat ca un strein, numai cu datorii și fără drepturi, — după cum mărturisește istoria că s'a întâmplat cu el în diferite timpuri, — apoi putem afirma fără contradicere că dacă s'a și susținut, apoi acesta numai prin mijlocul religiunii și bisericei.

Biserica a fost tot-d'a-una instituțiunea cea mai sacră și mai mântuitoare cu care ne-am apărat și conservat în timpurile de grea încercare, naționalitatea, datinile, tradițiunile și limba, care este odorul cel mai scump al unei națiuni. Biserica fiind prin urmare pentru români fundamentul pe care se razimă existența lor națională, Voievozii lor, n'aș nimicit-o și nici aș surpa-o, ci rezemați pe Ea, pe credința tare și nestrămutată în A-Tot-Puternicul, biruiau pe popoarele cari căutau să nimicească existența lor și făceau fericirea poporului.

După atestațiunile istoriei politice și ecclesiastice, biserica, ca și statul aș avut timpuri de înflorire și de asuprire; iar acesta după aceleași atestațiuni aș depins foarte mult de la capiul statului și bisericei precum și de la liniștea vremurilor. Politica înțeleptă purtată de unii dintre Domnitorii principatelor, aduse mult folos bisericei noastre naționale. Profituri reale, însă biserica română n'aș avut de cât atunci când în înalte demnități se găseau pământenii. Aș fost nu-i vorbă și dintre streini bărbați cu vederi mai largi cari făcând abstracțiune de naționalitate, aflându-se în ierarhia bisericei române cugetau și simțeau românește.

Un Antim Ivireanul, un Filaret al II-lea Mitropolitul Ungro-Vlahiei sunt pentru biserica română de aceiași însemnătate ca și un Varlaam, Dosoftei etc. Pentru aceia și istoria amintește de ei cu multă venerațiune.

Istoria bisericei române, pentru noi ca națiune presintă importanța cea mai mare, de aceia și studiul ei ar trebui să ne intereseze pe toți. A cunoște trecutul bisericei națiunii din care facem parte este tot atât de necesar ca și

cunoștința trecutului națiunii noastre. Numai prin posesiunea unei ast-fel de cunoștințe putem constata progresul său contrariul.

Din diferite împrejurări cercetările pe acest teren sunt foarte puține. Materialul istoric trebuie adunat încă, căci numai așa istoria se poate clădi.

Din cauza puținelor lucrări de natura acesta greu mi-a fost și dificultăți mari am întâmpinat, atunci când propunându-mi a lua ca subiect al tesei mele pentru licență în teologie din istoria bisericei române mi-am ales «epoca fanarioților». Însemnătatea acestei părți cu care mă voi ocupa în paginile ce urmăză este incontestabilă.

Nu cred însă că voi fi tratat acest subiect așa precum ar fi trebuit, totuși ținându-se samă de împrejurări voi fi scuzabil întru-câtva, mai ales că am mers pe o cale cam greu de parcurs.

N'am pretențiunea de a fi făcut o lucrare completă, după cum nici n'am pretențiunea de a fi adunat măcar tot aceia ce se găsește relativ de acest subiect.

Isvorele de care n'am servit în tratarea lui, sunt citate la locurile respective. În cea ce privește planul după care am lucrat, l-am crezut cel mai potrivit, de ore-ce cuprinde mai mult sau mai puțin tot aceia ce privește pe biserica română. Aceste considerațiuni m'aș determinat a-l adopta.

PRIVIRE GENERALA ASUPRA EPOCEI FANARIOTE

Se dice — și cu drept cuvânt — că patria noastră a fost sugrumată de așa numiții fanarioți ¹⁾ timp mai bine de un secol. Această afirmațiune este întemeiată și dréptă întru cât ei (fanarioții) prin viclenie, șiretlic, venalitate și rapacitate au făcut patriei noastre mai mult rău de cât chiar cei lalți invadatori cari usaă de arme și violență. Strimtorați și impilați de nemilosul și flămândul neam în a cărui stăpânire am fost supuși, onórea și avutul românilor era la discrețiunea fanariotului domn și-a tuturor ipochimenilor săi.

În întregul interval al domniei fanariote, desnodământul cel mai fatal se desfășură și biata noastră țară are nenorocirea să sufere grele și cumplite încercări; dar némul românesc, ȳice antisemitul Mina Savel, s'a ridicat mai oțelit din lupte și nevoi, mai plin de bărbăție și de viață, s'a

1) Se află în Constantinopol un cartal numit Fanar situat în lungul cornului de aur, aprópe de o pórta care încă din timpii împăraților de Orient se numea Πόλη τοῦ φαναρίου. Acest cartal, ce cuprinde biserica, casa și șcôla patriarhală, este mai întreg locuit și astă-ȳi de greci. Către mijlocul sec. XVII-lea se afla acolo până la 20 de familii, formând un feliu de aristocrație, care pe lângă altele, se deosebea de restul națiunei, prin dibăcie și bogățiile sale. Totuși acesta era o aristocrație indoeanică. Jumătate europénă și jumătate asiatică compusă în origină din remășițe clerului mirean din Constantinopol, amestecată mai apoi cu sînge italian după cum se dovedește din mai multe nume de familii proprii, precum: Giulani, Mavrocordato, Moruzi, Rizo etc, unele din aceste familii se dau de o origină și mai ilustră și purtând numele de Cantacuzino de Paleolog, de Comnen pretinzând a se trage direct din casele imperiale ale Constantinoplei și ale Trapezundei risipite ȳicând ei, dar nu stinse prin căderea imperiului. (Misail, Revista Română pag 424).

călit ca ferul prin foc și s'a renăscut ca fabuloasă pasere phenix din cenușa sa ¹⁾).

Domnul grec și întregul său aparat fiind de națiune străină de cea a țerei, își poate închipui ori cine care era ținta finală a lor și linia de purtare față de poporul românesc. Separați prin o adâncă prăpastie de naționalitate, odată aflați în țara românească totă silința lor se concentrează în stringere de averi prin tot felul de mijloce imorale și condamnate de legile umanității în căpătuirea tuturor rudelor și simpatioților și în tendința fără margini de transformare a țărilor române *ἐν τῇ νέα Γραικία*.

Uniți cu alți greci de trampa lor de prin Rumelia și alte părți ale Turciei, Fanarioții se răspândesc cu grămada sub Radu cel Mare și urmașii lui, se înavușesc curând prin comerț, mai ales prin camătă, ca jidani în evul mediu și astăzi și devin uniți arendași, alții călugări, alții dascăli. Ca dascăli mai ales și ca confesori ei corup moravurile patriarhale ale românilor și după cum strămoșii lor infiltraseră veninul corupțiunii tot prin asemenea mijloce în inima Romei, cum ne asigură istoricii latini; desmoștenesc pe copii de averile părinților ca să le dea grecilor, adăpostii, prin monastirile din orient de frica iataganului turcesc și le promet paradisul în schimb pentru averile usurpate; alții se naturalizează prin însoțire cu fete de pământeni. Ast-feliu ajutați de averile dobândite prin camătă, violențe și rapacitate ei și copiii lor se urcă chear din sec. XVI-lea la cele mai înalte trepte ale ierarhiei sociale. Spirite intrigante și ambițioase, ținta lor a fost din capul locului tronul Moldovei și Vlahiei, pe ruinele boeriei pământene.

Tratatul încheiat de Mihai Vitezu în 1595 cu Sigismund prințul Transilvaniei, și care conținea un articol special pentru greci (ca nici un grec să nu mai fie primit în funcțiunile statului) probază în destul că grecii începuseră deja a intra pe față contra instituțiilor naționale.

Sub domniile greci care ocupară tronul Moldovei și Vlahiei în sec. XVII-lea, Fanarioții continuă sistemul lor de jefuire și corupțiune. Aceasta a făcut pe Români a eși din

amortire și după cum ne spune istoria în cursul acestui secol au fost mai multe revolte de țărani și de boeri contra acestor lipitori ale fanarului. Așa:

La 1613 ei năvălesc în România în mare număr aduși de Radu Mihnea. Incurajați, de acest domn, comit mari derăpănări și nelegiuiri, care provocă comploturi și revolte. Atunci se ucisera patrioții Stolnicul Bercan, Căminaru Mihael și alți 8 junii boeri, a căror moarte o resbună paharnicul Lupu Mehedințeanu și căpitanul Buzdugan viind cu glote aduse de peste Carpați, cu care restornă de pe tron pe Iliăș Vodă, măcelărind pe toți Grecii din Târgoviște.

La 1631, Iulie 23, Leon Vodă dă hrisovul prin care alungă din România pe toți grecii, cu urgie și cu blesteme, sequestrându-le averile răpite de la Români prin silă și violențe.

La 1641 Noembre, Mathei Basarab emancipază monastirile pământene din gheara călugărilor greci, închinat tot de greci cu hrisove plastografe la monastirile de jos.

La 1652 tot sub Mathei Basarab grecii sunt alungați și măcelăriți pe stradele Târgoviștei dimpreună cu protectorul lor (Tucală).

La 1655, Constantin Basarab (cârnu) reînnoește hrisovul lui Mathei de la 1641.

La 1669 Leon repetă hrisovul său din anul 1631.

Sub Șerban Cantacuzen și Brâncoveanu, grecii stau pițiți, dar prepară în umbră prin dragomanii porții epoca domniei fanariotice ¹⁾. După un secol de luptă surdă 1500—1600, și după un alt secol de o luptă deschisă 1600—1714 fanarismul triumfă în fine în lupta cu boerismul. Un alt secol 1714—1821, completează degradarea națională, miseria și sclavia Românilor.

«Domnitorii ambelor țări, dice reposatul întru fericire P. S. Ghenadie al Râmnicului, se rîndueau de la Constantinopol ca și fie-care pașă pentru provinciile, ce compunea imperiul Turc; și totă distincțiunea ce exista între un pașalâc turcesc și domniile țărilor române consta întru aceea, că domnitorii fanarioți, aveau pentru sine numele de creștini. La adăpos-

1) Judaismul în România pag. 5.

1) Vezi «Românii și Fanarioții» de Bălcescu. Magas. Istoric I, pag 115—120.

tul acestui nume, Sultanii se credeau achitați față cu stipulațiunile tractatelor de suveranitate asupra Moldovei și a Munteniei; iar românii erau despoeți încetul cu încetul de rangurile lor boeresti și înlocuiți cu niște parveniți, sau după expresiunea populară cu venetici ce inundați țările cu câte un domnitor fanariot; ei perduse dreptul de alegere a Domnitorilor Țerei, și acesta prin intrigile creștinilor din Bizanț și nu prin un pact fundamental eșit din liberul lor arbitriu; în fine țara totă cu locuitorii ei ajunsese o mare moșie, carea în total se arenda la Constantinopol pe termene mici, domnitorilor fanarioți; iar aceștia o dau în exploatarea ómenilor, veniți cu denses și cari cu purtarea lor față cu locuitorii Țerilor și-au câștigat numirea de «lipitorile satelor»¹⁾.

Pentru ași asigura domnirea și jafurile, primii domni fanarioți, desființază oștirea permanentă, fala țerei, înlocuind-o cu mercenari, pe care putea conta; dărâma cetățile de apărare precum și vadurile Dunărei, paladiul naționalității române, desființază școle și tipografii, scutul limbei etc.

Raicevici ce a fost consul austriac în țările române pe la sfârșitul veacului trecut, spune că: «ori ce domn aducea cu sine un mare număr de greci cărora le da posturile cele mai aducătoare de câștig. Mulți din ei prin favoarea principelui contractază bogate căsătorii și devin proprietari de pământ. În un cuvânt Valahia și Moldova sunt adevăratul Peruviu al grecilor»²⁾. Carra ne spune, că pe când era el în Moldova ca preceptor al copiilor lui Grigorie Ghica «stórcerile nu ar mai cunoște nici o margine»³⁾; și ca rezultat al acestei derăpănări a țărilor române ne spune Bauer că «ar trebui un lung șir de ani pentru a întorce Valahiei vechea ei strălucire pentru a face să reînvie atâtea orașe altă dată împoporate și înfloritoare, pentru a reîntocmi atâtea sate bogate și atâtea locuinți pustii, de a căror triste urme se lovește piciorul la fie-ce pas»⁴⁾. Pe lângă aceste despoeri óre-cum regulate poporul era dat în

1) Veđi «Biserica Ortodoxă Română anul V, No. 5.

2) Raicevici «Istoria Moldovei și a Valahiei» pag. 173.

3) Carra «Histoire de la Moldavie et de la Valahie, Neuchatel, 1781.

4) Bauer «Mémoires, hist. et géogr. sur la Valachie, annexés a l'histoire de Carra, pag. 232.

fie-ce și în prada celui întâi Turc său strein ce strebătea prin mijlocul lui. Mai mulți călători ce treceau prin țările române se miraū mult de sistemul despoierii ce exista în ele, de a se lua fără plată tot ce era de nevoie de la locuitori. Unul ne arată că dejunurile și mesele, plântarea corturilor și darea cailor și a boilor se făceau de locuitori fără nici o despăgubire¹⁾. Altul se miră de obiceiul barbar ce ar fi în țările române de a prăda pentru slujba publică fără nici o considerație și fără nici o plată tot ce se întâlnește: boi, cai, care luându-le toate pe neîntrebatele de la locuitorii satelor și chiar ai orașelor. «Fie-care sat unde se sosește e îndatorit a da proviziile de mâncare și toți cail și boii trebuitori pentru ziua următoare, și dacă nu'i are se iaū din satele vecine în care s'au expediat ordinele de mai înainte.

Dacă se întâlnesc trecătorii, li se iaū cail, și dacă aceștia pier, paguba e aceluī cui aparțin și pentru trei cai ce perise în ziua de mai înainte nu se plătise nimic stăpânului lor. Și aceste silnicii se fac nu numai la trecerea ambasadurilor care sunt rare, dar fie-care curier ce trece, fie a domnului care trimite de aceștia pe totă săptămâna, fie al unui principe strein, se comit aceleași abuzuri; și fie-care din ei e întovărășit de un ienicer, cu dreptul de a lua calul ori-căruī om ce-l întâlnește în drum, dacă-l află mai bun de cât al său, sau mai odihnit și se duce cu el ca și când l'ar fi cumpărat sau schimbat de bună voe. Tot așa se scoteau ómenii cu sila din casele lor spre a se găsdui în ele consuliū streini sau alți musafiri. Miserabilă stare a unei țeri apăsate de greci cu un despotism fără nume» exclamă Boscovici²⁾.

Până la așa grad nu respectau Fanarioții chiar și simțimintele cele mai gingașe ale poporului. Ei nu căutaū de cât interesul personal și al némului lor din Fanar. Când ajung domni, jefuesc țara fără milă, pe deoparte pentru a se despăgubi de banii ce au dat Turcilor pentru a căpa tronu, iar pe de alta spre ași aduna banii, ca fiind de tronați, să aibă cu ce căpa domnia din nou. În ajungerea

1) Boscovici, pag. 108.

2) Boscovici, pag. 109.

acestor scopuri meschine, ei care veneau sub masca de creștinii nu, respectau nici măcar ceea ce poporul avea mai sacru, — așezămintele religioase — așa că unul din ei, Mihail Șutu, amănetază pentru o datorie de 30,000 de lei, ce avea către un neguțator armean, Hogeia Bogoz Apiczode biserica din Herța cu toate averile ei, pe care apoi neguțatorul spre ași scote bani, voese să o vînză la rîndul său la Sultan mezat!! Pe lângă că aceeași biserică mai fusese pusă amănet de același domn la un neguțator, sudit austriac, Eostatie Pelin Pencovici pentru suma de 20,000 lei; «dar Alex. Moruzi găsind că acest lucru ar fi nepravoslavnic și fără cuviință și urât a se vinde locașul lui D-șeu se scote din atare bațjocură prin dăruirea ei către Sf. Spiridon care plătește în unire cu domnul suma ce apăsa asupra lui!»).

Lăcomia acestor lupi flămânzi ai fanarului sili pe țărani să intre în codri, spre a-și răsbuna pe zapci și zabeți, precum ne spun cîntecele populare ale atîtor haiduci, ca: Codreanu, Bujor și Mihai peste Milcov²⁾ ca Cârjăliu, Jianu, Tunsu dincă de Milcov; sau acei nefericiți săteni să emigreze cu grămada peste Carpați și peste Dunăre.

Indignațiunea românilor contra streinilor ajunge la culme. Poporul avînd în frunte pe Mitropolii și pe boerii independenți și-a manifestat — după spusa cronicarilor, în ne-numerate rînduri indignațiunea, însă aceste revolte erau îndată sugrumate de mercenarii fanarioților *).

1) Acest prea interesant hrisov din 1804 Mai 15 se găsește publicat în Uricar VII pag. 37—39.

2) Vezi «Baladele lui Alexandri».

*) *Notă.* Am spus mai sus că fanarioții au corupt moravurile patriarhale ale românilor. Iată ce ne spune în această privință Bauer în memoriile sale. El zice: «Cel mai curtesan (dintre fanarioți) sunt Iași, tirători înaintea superiorilor lor, nesuferit de mândri cu cei mai de jos. Baniți îi fac să comită ori-ce; ei sunt intriganți meșteșugiți, li itorî nemilose ale poporului, apăsători ai celor slabi, aspri cu supușii și tirani în casele lor». (Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie. 1781 pag. 234); iar Raicevici adaugă că această manie de a face pe marele apucase pe timpul lui pe tota societatea Bucureșteană molipsită de la greci.

«Toți boerii, dice el, atât cei cu slujbe cât și cei fără slujbe se țineau datorii a merge în fie-care dimineață la curte spre ași perde timpul stînd de vorbă în vre-o sală. * uese însă la curte se apropiase de Domn! pôte chiar vorbise cu el; era lucru mare! Acestă bătă adaugă Raicevici se comunicase și neguțitorilor care și ei își negligeau de interesele lor spre a se apropia de oșele sfinte. Chiar și slugile sunt apucate de idei de distincțiune și se glorificau de a aparține unor boeri cari merg la curte fiind în stare a părăsi pe stăpînul ce nu ar visita palatul».

Mavrocordat vîdînd starea de miserie a țeranului, care nu-i mai putea procura folose mari, hotărăște a-l scăpa de robie în paguba boerilor ce-i făceau opoziție surdă; propune dar liberarea țeranilor care erau iobați înainte de Mihael pe moșiile boerești și călugărești. Boerii amenințați de-jocă planul grecului; și Muntenii prin actul de la 5 August 1746; iar Moldovenii prin actul de la 1749 desființază reforma cea funestă a sclăviei muncii.

Lăcomia grecilor provacă nouă revolte și măceluri. Ast-fel, la 1753 Mai, Mitropolitul Neofit în fruntea poporului din capitală cere de la Capugi-Bașa ce se afla în București, pedepsirea și alungarea grecilor din țară. Pôrta mazălește pe Matei Ghica, protectorul și complicele lor; Mitropolitul Neofit mîore, se dice înveninat de medicul său care era grec.

La 1775 poporul capitalei iar se revoltă și alungă pe Domn și pe grecii lui; însă fără vre-o ușurare simțitoare pentru suferințele sale.

La 1763 tot poporul capitalei răstornă pe C. Mavrocordat puind pe gônă pe capi grecilor, pe care Pôrta îi exilă la insula Mitiliniu. În a 2-a domnie a lui C. Racoviță (1763—64) poporul capitalei se revoltă din nou și liberază de la închisore pe boerii patrioți.

Sub Stefan Racoviță (1764—65) se repetă actul poporului de la 1763. Domnul dă un hrisov prin care depărtază din toate funcțiunile nu numai pe greci dar și pe Sîrbi și pe Albanezi, adică pe toți străinii cei răi¹⁾.

Cu toate acestea între domni fanarioți au fost câți-va care au lăsat suveniruri plăcute. Ast-fel sunt Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilante, Grigorie Ghica, Alexandru Moruzi, Mihail Șutu, Neculai Mavrogheni.

Alexandru Ipsilante prin înțeleptele sale reforme în toate ramurile administrațiunei, cuprinse în condica ce pörtă numele său, prin înființarea de școle cărora le asigură venituri, protecția dată agriculturii și comerțului, prin înființarea de spitale și fântăne, prin înființarea cutiei milelor, prin împuținarea contribuțiunilor, prin organizarea arma-

1) Magazinul Istoric Tom. II pag. 115—134 vezi și ziarul Dâmbovița No. 43 din 1859 unde acest hrisov este tipărit în întregul lui.

tei, prin regularea finanelor, prin aplicarea firmanului care asigura ore-cum averea Românilor, prin înfrânarea comer-sanților Turci și a impiegăților greci, Alexandru Ipsilante a făcut pe Români a uita pentru câți-va ani suferințele cauzate de invasiunile austro-ruse, și de jafurile grecilor și ale Turcilor ¹⁾.

În același timp în Moldova Grigore Ghica (1774) se silea a îmbunătăți și el sorta Românilor, patronând fabricile de postav, încurajând o corporație de orologieri nemți, îngăduind a se zidi templuri protestante și deschidând colegiul lui Vasile Lupu. Dar ceea ce-l recomandă mai mult în ochii Românilor, este protestul său energic contra răpirei Bucovinei de către Austria, protest care-l costă viața. Astfel memoria acestui Domn a rămas scumpă Românilor.

Sub Mihaï Suțu 1783. Românii obținură de la Pörtă nouă concesiuni, privitoare la îmbunătățirea sortei lor; căci s'a fixat tributul și alte dări către Pörtă și către Beî, dări ce până atunci erau la discrețiunea grecilor și turcilor; dar după 3 ani de administrație înțeleptă el fu destituit fără motiv fiind bănuit ca partisan al Franciei.

Mavrogheni a luptat cu eroism contra adevăraților inimiți ai Românilor, a îmbunătățit oștirea, a fixat le-fie impiegăților și a curmat abuzurile.

Alexandru Moruzi (1802) încurajat de consulul Franciei care-l susținea a făcut și el ore-care reforme înființând o tipografie, o fabrică de postav și regulând poștele. În fine Moruzi s'a silit a executa hatîșeriful din 1802, care aducea ore-care ușurare bieților locuitori ai acestor nenorocite țări.

În fine pentru a resuma starea politică din epoca fanarioților, fac loc D-lui Profesor universitar Gr. Gh. Tocilescu care se exprimă în chipul următor: «Pe tron, niște beî trimiși de Pörtă a jefui țările române și a umplea în câți-va ani hasnaua împărătească. la mijloc, boerii, snopiți de hangerul otoman, sau rătăciți în pribegia; jos un popor turtit sub muntele de dăjdii și angarale, abea mai putând resufla: eaca fisionomia epocii posomorâte și sângeratică fisionomie ! ²⁾».

* *

1) Vezi «Tunusli» pag. 169.

2) Vezi «Banul Mihalache» în Columna lui Traian No. 29 din 1972.

Biserica română încă nu era mai fericită, totuși comparativ cu starea politică a fost ceva mai norocită.

Patriarhiul de Constantinopol sprijiniți de Domnitorii fanarioți, și ajutați de elementul clerical grec atras în țară de veniturile monastirilor și de închinat precum și de alte câștiguri materiale, nimicise în aceste timpuri ori-ce mijloc ce ar fi putut garanta independența bisericii și i-ar fi menținut caracterul ei național ¹⁾.

Domnia fanarioților în ambele țări surori, Valahia și Moldova înjosește sentimentul național întru atâta în cât nici nu se putea crede că limba română ar putea fi întrebuită la alt ceva de cât la vorbirea zilnică a poporului de rind. Vădind poporul căși perde drepturile strămoșești, obiceiurile pământului și chiar limba — odorul cel mai prețios al unei națiuni, — produse în ambele țări o agitare foarte mare. Dar de și reacțiunea contra elementului grec se începuse, era totuși debilă și fără de putere și prin urmare nu putea rezista contra sistemului, ce era susținută prin toate mijloacele de la Constantinopol. De aceea în toate demnitățile și funcțiunile clericale din aceste timpuri se căuta precum am spus mai sus, a fi numai greci și alegerea ecclesiastică a demnităților bisericești era înlocuită cu numirea ca mijlocul cel mai sigur pentru realizarea sistemului. Dacă se și mai îndeplineau formalitățile alegerii, apoi acesta numai de formă.

Casul arhimandritului grec Iacob de la monastirea Barovschi din Iași, ne poate servi ca exemplu.

Vechiul obicei al țerei oprind de a se ridica cineva dintre străini la înaltele demnități ierarhice, și dând acest privilegiu numai pământenilor, împrejurarea că în tot cuprinsul epocii fanariote se găsesc clerici greci care ocupă scaunele Mitropolitane, Episcopale și Egumenatele, lucrul se explică ușor prin politica fanariotică laică și clericală a cărei principiu era: *băgurea de intrigi, între boerii români pentru neunirea lor și pizmuirea lor între dânsii în folosul și spre consolidarea elementului grec din țară.*

Acești parveniți temându-se de o mișcare națională contra lor, iată rațiunea pentru care statul și biserica aceste

2) Vezi «Biserica ortodoxă Română» anul V No. 5.

două mari instituțiuni se căuta a fi conduse numai de elemente din fanar¹⁾.

În Moldova sentimentul și conștiința naționalității fiind mai dezvoltată, repugnanța și aversiunea contra a tot ce este străin s'a manifestat în nenumărate rânduri ca și în Muntenia, precum am arătat mai înainte. În chip oficial, pe terenul bisericesc, s'a arătat clerul Moldovean în așezământul din sinodul de la Iași ținut în 7260/1752 după uricatul lui Codrescu; iar după condica sântă în 1753²⁾.

Politica clericală a Domnilor fanarioți, se inspira tot de la Fanariu. Patriarhia de Constantinopol nu putea suferi anticele bisericii autocefale din orient. De mult timp luase deciziunea ale nimici, ale supune sieși în totul, și a trimite omenii săi ca să le administreze. Așa a făcut cu biserica Ohridei, și cu a Târnovului din Bulgaria, cu a Ipecului din Serbia. Tot așa voea să facă și cu a Moldovei. Din timp în timp se încerca ași trimite ea aci Mitropoliții săi dintre greci, țara însă se opunea, Patriarhia iarăși mai tăcea un timp, până când credea prudent și iarăși ridica glasul contra independenței Bisericii. După ce pretențiunile ei fusese respinse cu atâta solemnitate în anul 1753 după 34 ani, iarăși creșu oportun a da o lovitură autocefaliei noastre, cu ocasiunea morții Mitropolitului Gavriil Calimahi întâmplată în 1786 Febr. 20³⁾.

La această ocaziune, în istoria Bisericii Moldovene se

1) Vădase și publicațiunea D-lui Erbicénu «Scrisoarea Munténului către Moldovean și răspunsul acestuia» biserica ort. rom. anul XII-lea.

2) «Hotărâm și legăm, dic părinții Sinodului, — ca fiesce când, atât în vremele cele ce vom trăi noi, cât și în cele viitoare a urmașilor noștri, ca nici de cum obiceiu țerei și a sfințelor scaune altă dată să nu se mai calce, nici să se strămute, ci ori când va avea trebuință țara de păstori la vre-o eparhie, să urmeze obiceiu țerei; și din pământeni să se aleagă Mitropolit, sau episcop. Iar străini nici odată să nu se primescă, nici se mai între altul străin la pastoria vre unui scaun, cu mijlocire de bani, sau măcar și fără bani sau măcar prieteni săși isprăvescă împotriva pravelei și obiceiului pământului. Datori să fie atât soborul bisericesc cât și cel politicesc, de la mare până la mic ca să stea cu toții ajutor dreptății și obiceiului țerei și sfânta pravilă a se călca nici de cum să nu îngăduască nici să primescă vre-un călcător ca acela . . . ori cine s'ar ispiți să calce obiceiu sfintei Mitropolii sau a altor scaune, cu mijlocire de bani sau cu prietenii nămiți cu dare, care lucru este afară din pravilă vrând peste obiceiu a băga pe vre un străin la vre-o eparhie și atât din partea boerilor pământeni, cât și din străini de s'ar amesteca făcându-se sfătuitor și îndemnător și arătător și împotrivor pravilii și obiceiului țerei și a dreptății; pe unii ca aceia cu toții împreună ca dintr'o gură îi legăm și îi blestemăm etc.» (Uricar tom. II pag. 236-240)

3) Vezi Cronica Romanului pag. 115—116.

petrece un eveniment. Un aventurariu grec de la Fanar, cu numele de Iacob, arhimandrit la Monastirea Banovschi din Iași pornindu-se din iubire de cinstire a umblat cu chipurile ce au putut să se facă el Mitropolit. Iacob se insinuă lesne pe lângă Domnitorul grec, care-l și promise Mitropolia. Această promisiune Alex. I. Mavrocordat a făcut-o de bună seamă în înțelegere prealabilă cu patriarhia, adică de a supune biserica Moldovei sântului și înaltului scaun. Patriarhia avea în partea sa pe Sultan, carele formal a făcut cunoscut țerei pretențiunile asupra bisericii Moldovene. Episcopii și boerimea cum simțiră înțelegerea dintre Iacob, Domnitor și Patriarh, începură cu mare energie o campanie de rezistență. Ei arătară Domnitorului că opozițiunea lor contra grecului Iacob are de scop de a se respecta regularea sinodală din 1753 legată cu strașnică carte de blestem. Domnul Mavrocordat fiind silit de divan, respinse pretențiunile patriarhale, arătând în același timp Sultanului, netemeinicia cererilor patriarhale; iar în scaunul Mitropoliei s'a ridicat Leon, episcop de Roman, «a căruia și neamul său este din evghenisii pământeni și viața sa, vrâsta și vrednicia, în bun ipolipsis către toți, fiind și cirac al reposatului Mitropolit»¹⁾.

Dacă țara eși triumfătoare în lupta contra grecului Iacob împedându-l de a deveni Mitropolit, nu putu totuși împedica ca acest strein să n'ajungă episcop. Mavrocordat și cu alii săi care luaseră bani de la Iacob nu vor să restituie sumele primite și dar găsesc cu cale ca în locul lăsat vacant de Leon prin trecerea lui ca Mitropolit să fie numit d'adrechtul mituitorul lor, streinul Iacob.

Boerii și cu noul Mitropolit își făcu datoria împotrivindu-se la această nouă încercare de călcare a hotărârei sinodale din 1753. Resistența boerilor și a Mitropolitului nu sunt ținute în seamă de Domnitor și astfel Iacob isbutește să fie episcop de Roman, cu toată indignațiunea țerei și măcar că Divanul propuse și alți 2 candidați și anume: pe Arhimandritul Benedict egumenul monastirei Râșca și pe Ieromonahul Iorest, dichiu episcopului de Huși. Se pare

1) Consultă «Istoria Românilor» de V. A. Ureche tom. I pag. 232 și «Cronica Romanului» pag. 116—117.

că noul Mitropolit refușă până în fine conlucrarea sa la călcarea hotărîreii sinodale, oprind alegerea grecilor la scaunele episcopale ale țerei, căci sântirea noului episcop nu se făcu la Mitropolie și de către Mitropolit, ci la monastirea Dancu din Iași, monastire din cele închinat. Ipopsificatorii lui Iacob fură 2 arhierii greci și Iacob episcopul de Huși.

Răposatul Melchisedec vorbind de venirea lui Iacob la scaunul episcopal de Roman, se exprimă ast-fel: «acesta era un aventurar de la Fanar, carele îmbrăcat în haine preoțești, căuta prin lume norocul» și ceva mai la vale dîce: «Episcopatul acestui aventurar, a fost o adevărată calamitate pe episcopia Romanului, cu eparhia ei și o rușine pentru biserică, noroc că pronia Dumneșiei a pus capăt acestui simonist și a scăpat biserica și țara de dînsul după o păstorire de 8 luni și 5 zile, când muri la Focșani într-o pretinsă vizită pastorală¹⁾).

Personajii de trampa lui Iacob se găsesc mulți mai ales în Valachia care a fost mai expusă vizitelor străine și care veneau la înaltele demnități ierarhice cam prin tot aceleași mijloce că și Domnii fanarioți. Din trei-spre-dece Mitropoliți cari au păstori în veacul al 18-lea și în începutul secolului al 19-lea până la eterie, numai 5 au fost pămîntenî, iar toți cei-alți au fost greci. Pe cînd în Moldova din 12 Mitropoliți de abia unul anume Nichifor a putut străbate. Lucrul se explică precum am spus mai sus prin împrejurarea că sentimentul și conștiința națională era desvoltată mai mult.

Starea de derăpănare și jaf din timpul fanarioților este descrisă de mai mulți bărbați contemporani, cari și au vîrsat jalea în tînguirii pentru nenorocirile patriei. Dar nu numai pămîntenii descriu cu culorile cele mai negre nenorocirile venite asupra românilor prin grecii fanarioți ci și toți străinii căți au călătorit prin țările române ba chiar și unii greci s'au speriat de acele neomenii și crime ce au săvîrșit confrății lor asupra Românilor și cu toții au recunoscut, că fanarioții au fost un flagel pentru țările române; iar domniile principatelor o adevărată marfă de speculă.

Dintre pămîntenii voiî cita pe Protosinghelul Naum

1) Veđi: opurile citate.

aleși, a deșteptat între ei mîndria națională și dorința de a-și cultiva și îmbogăți limba cu cărți de tot felul cu scrieri istorice despre trecutul țerei, a-și avea pentru cultul lor divin toate cărțile în limba românească precum se află ele pe la alte popore ortodoxe, la greci și la slavoii¹⁾.

Școla grăcă a dat românilor mulți însemnați Episcopi, Mitropoliți și Egumeni pe la monastiri, care a făcut onore bisericeii române prin știința, rîvna și cuvioșia lor, aplicate toate în folosul românismului. Voiî cita ca exemplu pe episcopii: Damaschin, Clement, Inochentie, Grigorie, Partenie, Kesarie, Filaret; iar ca vîrf al lor pe Mitropolitul Grigorie (1760 – 1787). Acest bărbat de națiune română²⁾ forțe erudit și profund cunoscător de limba elină, cu o viață cuvioșă și plină de rîvnă pentru ridicarea bisericeii naționale, era ca un centru împrejurul căruia se aduna totă inteligența profană și bisericească. Mitropolia era o școlă de cuvioșie și de învățatură. El ținea pe lîngă sine dascăli, omeni învățați adunați de prin diferite locuri și ucenici de asemenea învățați și doritori a se învăța. Intre ucenicii Mitropolitului Grigorie vom însemna pe Cosma episcopul de Buzău, iar mai în urmă Mitropolit al Ungro-Vlahiei în urma lui Rafail³⁾; pe Kesarie și pe Filaret episcopi de Râmnic. Ucenicii Mitropolitului Grigorie sub conducerea lui și împreună cu dînsul traduceau din elinește cărți bisericești, de tot felul, care încă nu erau traduse în românește sau revizuiău pe cele anterioare și le tipăreau în tipografia Mitropoliei, sau a Râmnicului, ori a Buzăului⁴⁾.

Traducerile cărților ritualice din limba grăcă și tipărirea lor s'a făcut tocmai în acest period.

Renașterea literaturii române începută sub Domnitorul Munteniei Mathei Basarab și a Domnului Moldovei Vasile Lupu⁵⁾, s'a continuat sub Domnitorii Șerban Cantacuzen și

1) Melkisedec «Șchițe biografice din viața Mitr. Ungro-Vlahiei Filaret II», p. 6.

2) Lesvioudax «Istoria bisericească pe scurt», Buc. 1845, pag. 405.

3) Idem opul citat pag. 443.

4) Veđi «Șchițe Biografice din viața Mitropolitului Ungro-Vlahiei, Filaret II», pag. 4.

5) Pe timpul lui Mathei Basarab și Vasile Lupu se petrece un eveniment din cele mai însemnate pentru istoria culturală a poporului român. Se introduce în slujba obștească și oficială a bisericeii limba română în locul limbii slavone întrebuințată până atunci și se inaugurează epoca de renaștere literară prin traducerea și tipărirea pravelilor. (Veđă-se «Istoria Românilor» de Xenopol, Vol. V, pag. 07 și «Biserica ortodoxă», an. V, pag. 79.

Constantin Brâncoveanu și a mers dezvoltându-se din ce în ce. Această renaștere literară fiind operată de Mitropolii Ștefan și Theodosie a fost ridicată la rangul cel mai înalt de către Mitropolitul Antim Ivireanul și de episcopii de Râmnic, Damaschin, Grigorie și Chesarie.

Chiar în timpurile predominării Slavonismului, limba română, a servit ca organ de închinare, însă numai în chip privat. Sub domniile Matei Basarab și Vasile Lupu ea face un pas însemnat în predominarea cugetării poporului român, fiind introdusă, precum am spus mai sus, oficial în biserică mai târziu trece și în cancelariile domnești.

Împrejurările care au contribuit la introducerea limbei naționale în mod oficial în biserică pe timpul lui Matei și Vasile Lupu sunt acestea: mai întâi încă din perioada slavonă, limba română, era cultivată, alături de cea slavonă, ca probă avem o mulțime de manuscrise religioase mai vechi de cât însuși protestantismul. ca codicile Voronețian despre care d-l Sbiera în studiul ce-l făcea și-a dat părerea că ar fi fost scris în primul pătrar al secolului al XV-lea, precum și Psaltirea Scheiană, despre care d-l Bianu și da părerea că ar fi scrisă între anii 1482—1485 și consideră manuscriptul ca o traducere făcută în aceeași epocă, în același timp și poate de același scriitor. Diaconul Coresi este acela care basându-se pe citatul din epistola Apos. Paul către Corinteni, unde zice, că mai bine în sf. Biserică a grăi cinci cuvinte cu înțeles, de cât zecimi de cuvinte neînțelese în limbă străină, îndată ce Ión Bencher înființează tipografia de la Brașov, el și vine de tipărește Tetravanghelul său, care este prima carte, cunoscută până acum, tipărită în Românește.

O altă împrejurare care a contribuit la introducerea limbei române în biserică a fost și acesta: Slavonismul fiind aruncat din biserică de către călugării greci și ucenicii care se prepara în acele mănăstiri devenind tot mai rari, au ajuns un timp când nu se mai afla în deajuns nici cunosători ai limbei slavone nici ai celei grece. pentru a satisface trebuințele religioase ale poporului; de aceea dar Matei Basarab și Vasile Lupu fură nevoiți a declara limba românească ca limbă oficială a bisericilor luând și măsuri pentru a se înființa tipografii pentru a se tipări în româ-

nește cărți de ritual bisericesc, în limba care era vorbită de români.

Cu introducerea limbei române în biserică se începu o activitate literară foarte productivă, activitate care se susținu de cele mai ilustre personaje ale ierarhiei bisericești, cărora le stătu în ajutor Domnii pioși ale principatelor române, înființând numeroase tipografii pentru vulgarizarea serviciului Divin. Între aceștia mai însemnați sunt: Antim care și-a consacrat totă activitatea în traducerea pe deantregul a evangheliilor în limba românească. Damaschin în calitate de episcop al Râmnicului traduce pentru prima dată Triodul; Cosma episcopul Buzăului prima Liturghie; Chesarie și Filaret cele 12 Minee; Dosohei Mitropolitul, Chiriaco-dromionul etc.

Acum se pune întrebarea: Cum în epoca fanariotă, elementul grec a tolerat ba chiar a și favorizat mișcarea literară ecclesiastică? Inclinațiunea clerului și boerilor din aceste timpuri, care doreau se renunțe chiar la naționalitatea lor, către Austria și Rusia, spre a scăpa de dominațiunea fanariotică și invocarea protectoratului Rusiei de la Ecaterina a II-a: iată cauza care a făcut pe Domnii greci se permită și chiar se favorizeze dezvoltarea literaturii ecclesiastice, pe care de alt-fel o și considera ca pe un rău neînălăturabil.

* * *

Nu numai învățătura a progresat în clerul înalt în veacul al 18-lea, dar și viața călugărească prin monastiri. Acesta a produs Bisericii și Țerei persoane destinate prin cuvioșie și devotament evanghelic. Acolo—în monastiri—se pregăteau prin ascultare și cu îndeletnicire la cele sufletești și trupești, trebuinți omenești, bărbați, care în urmă aveau să fie aleși la conducerea trebilor bisericești și a conlucra cu alți patrioți la ridicarea și apărarea Țerei. Din monastirile cele mari luați Mitropolii și Episcopii pre Monahii cei vrednici și mai talentoși; îi exercitați și îi dăscăleau însuși apoi îi ridicați la diferite servicii bisericești: egumenate, episcopate etc. ¹⁾.

1) Vezi «Biserica ortodoxă Română» anul XI No. 9.

Spiritul cel bun al Monahismului ortodox românesc, în jumătatea de pe urmă a veacului al XVIII-lea a căpătat o nouă forță în devotament și sublimare evanghelică, anume prin venirea și așezarea în România a unuia din cei mai renumiți Sihaștri ai bisericeii ortodoxe de răsărit. Acesta este renumitul Stareț Paisie care împreună cu vre-o 60 de ucenici de al săi: români, greci și ruși din cauza împilărilor Turcilor părăsiră muntele Atos și veniră în Moldova. Ei fură bine primiți și chiar protejați de către Mitropolitul Gabriil Calimah și de Domnul Grigore Calimah și obținură permisiunea de a petrece în monastirea Dragomirna în Bucovina. După ce această provincie s'a deslipit din corpul Moldaviei, Paisie nevoind a rămânea sub o stăpânire de altă lege, după cererea lui i se dădu monastirea Secul și apoi Neamțul. Starețul Paisie prin înalta lui viață monahicăscă deveni o persoană admirată și stimată în totă România și chiar în celelalte țări ortodoxe. Sub conducerea lui se formă o înaltă școală atât de viață înaltă evanghelică cât și de știința cărții. Acolo se îndreptău toți cei doritori de cuviosie și de ocupație cu cartea. Paisie singur era iubitor de învățatură și mai ales de limba greacă, pe care o învățase de la un călugăr român. El a trimis dintre călugărilor tineri, pe Gherontie și pre Dorothei, ca să învețe limba greacă la academia de la București, care era în florie.

Curând s'a format împrejurul lui Paisie o pleiadă de cărturari, care se ocupa cu traducerea cărților sfinte din grecesce în Românesc și în Rusesce pentru călugării ruși. Dintre traducătorii români vom însemna pe aceia ale căror nume să găsim și astăzi în multe manuscrise și tipărituri: Archimandritul Macarie, Cuviosul Ilarion, Gherontie, Starețul Mitropolitului Grigorie al Ungro-Vlahiei, Cuviosul Ierodiacon Ștefan, *Simonahul* Isaac, etc., etc. și mai apoi exemplul lor a urmat Mitropolitul Gregorie al IV-lea, carele începuse indeletnicirile sale literare sub conducerea starețului său Gherontie, și apoi împreună cu dânsul ¹⁾. Ar fi apoi nedrept să uităm silințele demne de laudă ale unor prelați și învățați români din sec. XVIII-lea pentru a desvolta și îmbogăți limba noastră, sau cel puțin pentru a nu o lăsa să dispară, ca limbă lite-

1) Melchisedec «Schife Biografice», pag. 12.

rară. Printre dâșii voiū cita pe Mitropolitul Moldovei Iacob I Putnénul, vestit prin cartea sa de legătură și de mare blestem asupra tuturor acelora care ar fi pus în înaltele scaune bisericești, episcopi sau Mitropoliți străini; pe Mitropolitul Iacob II Stamate, care a compus o cronologie a Domnilor și Mitropoliților Moldovei și care voea să înlocuiască studiul limbei eline prin acel al latinei «trebuitóre spre îndreptarea și împodobirea limbei moldovenesti». Toți aceștia au dreptul la recunoscința și la iubirea poporului român, atât pentru înălțimea caracterului lor și iubirea ce avură de țară cât și pentru operele cu care au înăvuit literatură și istoria noastră bisericăscă ¹⁾.

Pintre boeri deosebim pe Enache Văcărescu care fu decapitat la Constantinopol împreună cu Const. Brâncoveanu și fiul lui Ștefan Văcărescu, legist însemnat în vremurile lui și care a murit otrăvit din porunca domnului fanariot Const. Racoviță.

În resumat: Starea politică a principatelor române sub fanarioți este din cele mai triste. Derapănările și jefurile sunt proverbiale, după cum ne vorbesc atât scriitorii pământenii ca: Protosinghelul Naum Râmniceanu, Alexandru Văcărescu, Barbu Paris Momuleanu etc; cât și scriitorii străini ca: Zallony, Carras, Sulzer, Raicevici, Del Chiaro etc. Timp de 120 de ani, cât au avut ocazia de a storce această țară, au abusat de toate legile umanității, ținând națiunea română subjugată privindu-o ca pe o proprietate a lor, din care trebuie a trage numai folose fără a purta grija de a aduce vre-o îmbunătățire. În cea ce privește purtarea lor față cu instituțiunile cele mai sacre ale națiunii: biserica și școala, fanarioții care veneau în numele religiunii și culturii, se drept că le-au folosit. Școalele înființate de ei, de și nu din sentimente patriotice și din durere de inimă pentru națiunea română, totuși în ele se adăpau și pământenii și de bine-facerile și luminele ei s'au împărtășit toate acele ilustrațiuni cari au condus cu multă înțelepciune și demnitate biserica și națiunea.

1) Papiu Ilarian «Analele Societ. Acad. Romane» IF, 7—9; cf. Odorescu, scrisoarea din 20 August 1869 către D Papiu Ilarian, ibid. 79—82.

Invățământul în Epoca Fanariotă

Vorbind de biserica română din epoca fanariotă, nu cred de prisos a dice ceva și despre învățământul din această perioadă, de școlile existente. Acesta mi-s'a părut cu atât mai vârtos, cu cât se știe că, biserica și școla sunt factori inseparabili, se condiționează, precum cauza cu efectul său. De mult, reposatul și mult regretatul episcop al Romanului, P. S. Melchisedec a întărit această afirmațiune când într-o solemnă ocaziune s'a exprimat: «Biserica a produs și nutrit școla, inspirându-i credința, devotamentul și bărbăția în luptele și ispitele vieții noastre trecute; școla la rândul ei a produs știința care a apărut și întărit biserica ca pe o temelie neclătită a edificiului naționalității noastre. De aceea în tot trecutul nostru biserica forma școlă; iar școlile produceau bărbați dintre care unii serveau biserica, alții dădeau bisericii și le înzestrau; iar prin ele înzestrau națiunea prin toate generațiunile viitoare, așa că noi ce de astăzi după curgerea de multe vécuri în mare parte trăim și ne cultivăm cu mijlocele puse odinioară la dispozițiunea bisericii de acele mari suflete inspirate și cultivate de biserica noastră națională ortodoxă»¹⁾

Un alt motiv, după care în tratarea istoriei bisericii din timpul Fanarioților chestiunea învățământului nu se poate exclude este că școla s'a susținut de biserică, și nu numai cea națională care sub jugul cel asupritor și des-naționalizator al Fanarioților își avea sediul în tinda ei; dar chiar și cele grecești. Clerul bisericii române, preoții ei și numai ei au dus și suportat povara grea a întreținerii școlilor, chiar și atunci când boerii săi resculat, ne mai voinde să se dea nici un ban pentru susținerea lor.

Onoare clerului de atunci, căci cu mijlocele lor s'au educat atâtea generațiuni, care mai apoi au fost chemați la cârma statului și bisericii.

Chestiunea învățământului din epoca fanariotă prezintă o importanță dublă: întâi, pentru-că în școlile formate de fanarioți și în care au paradosit mai toate capacitățile gre-

1) «Discurs rostit cu ocaziunea serbării școlare de la Iași»

cești cele mai renumite, s'au transportat cultura greacă și la noi; al doilea pentru că ne au reinviat simțul patriotic adormit, și literar, profitând noi de ideile ce le propagau aceste școli.

Școlile grecești și românești

Factorul principal din această epocă, este cel cultural manifestat prin existența școlilor grecești și românești. Lupta întreprinsă de grecism contra slavonismului șubred, se susținu cu multă victorie; iar triumful fu desvoltarea și cultivarea mai puternică a limbei noastre naționale și desbrăcarea ei de toți slavismii improprii geniului limbei române.

Fiind-că școlile grecești în tot decursul epocii fanariote au jucat un rol foarte însemnat ca unele ceșii ajunseseră gradul lor de înflorire în această perioadă și fiind-că întrênsele se pregăteau toate generațiunile acelui timp și prin urmare și fiii bisericii, e necesar să fac o descriere a lor. Înainte însă de a trece la expunerea propriu zisă a școlilor, amintesc numai că învățământul în țările noastre începu ca și cel slavon, adică pe cale mai mult privată. Călugării greci, oploșiți prin mai toate monastirile din țară, predau scrierea și cetirea ucenicilor lor. Acest metod, pe cale privată s'a menținut chiar după înființarea școlilor regulate. Fiii boerilor învățau în casele părinților lor limba greacă și cunoștințele legate de ea. Așa sub Const. Cantemir (1685—93) întâlnim pe Ieremia Cacavela învățând carte pe însuși copiii Domnului. Tot dascăl privat era și Nicolae Cherameos, care móre în Iași în 1672, și s'a înmormântat în biserica sf. Apostoli (Bârboi) din Iași.

Cea întâi școală regulată din țările române în care se predau cursuri în limba greacă, a fost cea înființată de Vasile Lupu în Moldova în monastirea Trei-Ierarhi din Iași în anul 1644¹⁾.

Dimitrie Cantemir în «Descrierea Moldovei» ne spune, că Vasile Vodă ar fi întemeiat cel întâi o școală grecească în Iași. Lucrul pare a fi veridic întru cât monastirea în

1) Vezi «Istoria Școlilor» de V. A. Ureche 1892, pag. 9.

care se afla scôla, Trei-Ierarhi, a fost închinată sfântului Munte. Călugării greci venind în ea, alungară și înlocuiră pe cei slovanî. Un document din 1656 de la Gheorghe Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu, spune că «*dascălii slavonî aduși de Vasile Lupu în Monastirea Trei-Ierarhi au fost isgoniți din ea și înlocuiți cu alții aduși din țara grecească, care călugări nici un folos de învățatură pământului nu aduc*»¹⁾.

Reposatul și demnul de amintire Gh. Asachi, în scrierea sa «Chestia învățătorei publice» dăce: «*Ist Domn (Vasile Lupu) a fundat în Iași la 1644 o academie pe care o au îndănuir-o en mari averi nemisăcătore și o așeză sub epitropia monastirei sf. Trei-Ierarhi*». După monumente datéză de la 1648 sub Vasile Lupu²⁾.

Scôla întemeiată de Vasile Lupu o găsim existând mai departe deși nu se pôte cunósce mai de aprópe sôrta ei³⁾.

Dacă trecem dincolo în Muntenia, găsim nu mai puțin o scôlă grecească în București, care deși fondată ceva mai târziu de cât în Moldova sub Șerban Cantacuzen la an. 1679 (după monumente cu 10 ani mai târziu) totuși apare încă de la început mai deplin organizată de cât cea de la Iași. Locul unde era așezată scôla din București, a fost Monastirea St. Sava. În această scôlă studiile se predau în grecește; se învăța și latinește, slavonește și românește⁴⁾.

Scôla din monastirea Sf. Sava căpătă o organizare mai bună sub Constantin Brâncoveanu care după sfatul lui Hrisant patriarhul Ierusalimului chemă în 1689 pe vestitul dascăl, Sevastos Chimenitul din Trapezunda — care își făcu studiile în Italia, — probabil după ce Ieremia Cacavela îl părăsește ducându-se în Moldova pentru a fi dascăl copiilor lui Constantin Cantemir. Într'o notiță în grecește pe un manuscris de poetică și de gramatică a lui Sevastos, care se

1) «Uricarul» de Th. Codrescu III, pag. 279.

2) Consultă: «Discursul rostit în aula Universității de Iași de C. Erbiceanu 1885; idem «Istoria Valahiei» de Frații Tunusli, tradusă de Sion, pag. 81 și 285.

3) Consultă «Istoria Românilor» de A. D. Xenopol, vol. V, pag. 614 sequentes.

4) Veđi «Cronicarii greci» pag. 13 și «Istoria Scólelor» de V. A. Ureche, pag. 12.

află în biblioteca facultăței de Teologie din București găsim însemnat.... s'au prescris această carte prin mâna lui Sevastos Trapezuntul Chimenitul ce au fost întâiul dascăl al frondisti-riului (colegiului) Ungro-Vlahiei în București pe timpul hegemoniei prea piosului și prea gloriosului Domnitor a totă Ungro-Vlahia domnul domn Constantin Basarab Brâncoveanu, 1696 Oct. în 11»¹⁾.

Aci cuvântul «întâiul» se ia în înțeles de rang.

Chemat în București de Const. Brâncoveanu, cum am spus mai sus, Sevastos preferă léfa însemnată oferită lui de Brâncoveanu, la cei 200 de lei pe an pe care'i primea de la embaticurile unor biserici din Marmara. Brâncoveanu îl ținea în cea mai mare cinste pe învățatul dascăl, punându'l să șază mai sus de cât toți boerii²⁾. Pe lângă el mai figurau ca profesori, Ioan Comneanu (el propunea științele fizice și Matematicile) care deveni mai târziu Mitropolit al Dristrei sub numele de Filotei; Gheorghe Maiota (limba latină și învățător al fiilor lui Brâncoveanu) și Panaghiot Sinopeos. Toți aceștia au fost și ajutóre la tipărirea cărților grecești de către marele director și censor al tipografiei, mai târziu 1705 Mitropolitul Antim Ivireanu³⁾.

Șcôlele slavone pe timpul șcôlelor grecești n'au încetat cu totul nici în Iași nici în București. Motivul pentru care ele n'au încetat cu totul își are explicarea în trebuința ce era de a nu lăsa poporul fără slujba D-deiască. În Iași cea Slavonă era împreunată cu cea greacă; în București însă separată. Cea slavonă avea sediul la Sf. Gheorghe vechi.

Acum după ce am făcut această mică digresiune pentru a arăta origina șcôlelor cu care mă voi ocupa în descrierea lor din epoca fanariotă să intru chiar în tratarea lor, — adaog însă că voi intercala toate documentele cele mai principale ce posedăm cu referințe la școlile din această periódă, pe unele în întregimea lor, iar pe altele în resumat.

* * *

1) Veđi «Istoria Românilor» de A. D. Xenopol, Vol. IV, pag. 646.

2) Veđi Const. Dapontes «Catalogul ómenilor însemnați, publicat cu traducere rom. de C. Erbiceanu în «Cronicarii greci», pag. 203.

3) Veđi «Istoria Românilor» de Xenopol, vol. IV pag. 647.

Întâiul domn care deschide în țările noastre era fanariotă este Nicolae Mavrocordat. Acest domn are o îngrijire deosebită pentru întemeierea mai spornică a învățământului grecesc, întocmind în Iași, unde domnia îl aduse la început școala domnescă cu propria lui cheltueală. La 1716 fiind numit domn al Munteniei găsi școala grecească ce fusese atât de bine îngrijită sub domnia lui Brâncoveanu, într-o stare înfloritoare; așa se explică numai pentru ce panigeristul lui Mavrocordat în laudă pentru întemeierea școlei din Iași; iar în Muntenia pomeneste numai de «ospiciuri pentru săraci și spitale în care chiar morțea să fie silită a trăi—*«pauperibus xenodochia ut miserum hospes esset, aegris nosocomia ut mortem ipsam vivere cogeres»* și nu vorbește nimic despre întocmirea unei școli în București, ca aceea din Iași, cea ce de sigur nu ar fi lipsit a arăta când ar fi avut loc. Relativ de activitatea lui Mavrocordat, Axinte Uricarul adaugă: *«De mult avea gând Nicolae Vodă să facă două lucruri bune în țară ce nu erau: una, tipografie, ca să tipărească cărți; a doua se facă școle ca se învețe cine ce ar vrea, fără de plată; și această socoteli pomenindu-o Sfintei Sale Patriarhului, i-au dat blagoslovenia și l-au îndemnat, numai se roge pe D-zeu și se înceapă a face aceste două lucruri lui D-zeu plăcute, că-i va fi D-zeu într'ajutor și le va vedea seversite; și așa au trimis de au adus meșteri tiparnici și de slove grecești și slavonești; și au făcut case bune la sf. Sava și au așezat tipografia acolo; și în scurtă vreme au început a se tipări cărți. Adus-au și 2 dascăli de cartea elinească și unul de cartea cea de obște grecească, ca se învețe cine ar vrea și un dascăl ca se învețe carte slovenească și altul ca să învețe pe înțeles Moldovinește; și le-au rânduit dascălilor plată precum se cade ca se ea pe an din veniturile domnești; și s-au făcut testamenturi cu mare blestem și legături ca să fie stătătoare și neclătite acele socoteli; și acele școle și tipografia le-au dat în sama prea fericitului patriarh de Ierusalim (Dosotei care venise în Moldova spre a și cerceta monastirile), ca să fie privitor de grije și chivernisitor și când se va duce din țară să le poarte de grije epitropii sfintei sale, cărui orân-*

dui-se din egumenii monastirilor ce sunt închinat la sf. Mormânt și dintr'alții de pe la mănăstiri»¹⁾.

Școala greacă din București avea după frații Tunusli, trei profesori pentru limba greacă, din care doi pentru greaca veche și unul pentru apla.

Sub domnia lui Mihail Racoviță (1716—1727) în Moldova, școala domnească se desorganiză de ore-ce lipsea fondurile necesare; căci deși Racoviță era de neam Moldovean totuși a lăsat impresiuni atât de urâte ca și cum ar fi fost de neam grec. Bani pe cari i-au adunat din dările pe care el le-a înmulțit, i-a întrebuițat la plata datoriilor sale²⁾.

Să cercetăm mai departe mersul școalelor, basându-ne iarăși pe ce ne spun documentele.

Succesorul lui Mihail Racoviță, anume Grigorie Ghica VV. (1725—1733) reorganizează școalele pe baze mai solide. Iată ce ne spune despre el, Letopisețul țerei vol. III pag. 72. După ce vorbește de ușurările făcute asupra dărilor de desetină de stupi la mănăstiri și boeri..... adaugă: *«Adus-au și dascăli elinesci, greci și slavonesci; și au așezat școală de învățatul copiilor; și câtă sumă de bani s-au făcut dascălilor pe an, au orânduit și din vistierie și au orânduit și boerii cei cu boerie ca se dea aice bani din an în an. Și ori cine va vrea să și dea copiii la învățatură va învăța fără nici o plată»*. Muss-tea cronicarul, zice d. V. A. Ureche, este în mare erorea: Nu din vistierie hotărise Gr. Ghica plata dascălilor ci de la boeri și câte 2 galbeni pe an dare de la preoți și diaconi, care bani aveau să se adune la Mitropolitul și acesta să plătescă lefile dascălilor. Domnul care urmă lui Gr. Ghica, desființă darea pentru școle de la preoți și îi plăti din vistierie³⁾.

Cronicarul Moldovei, Alexandru Amiras, ne spune că: *„în doilea an al domniei lui Grigorie Ghica prin mijlocirea lui Hrisant patriarhul de Ierusalim, care se afla aici în Moldova au așezat școalele de învățatură pentru carte în oraș în Iași, cu cheltuiala sa. Școala elinească,*

1) Axinte Uricarul «Domnia a II-a a lui N. Mavrocordat» Let. II p. 162.

2) A. D. Xenopol «Istoria Românilor» vol. V pag. 49—58 conf. 616.

3) V. A. Ureche «Istoria școalelor» pag. 18.

greciască și moldovinească, cu dascăli învățați, din care școle nu numai cât săracii ce nu aveau cu ce plăti învățătura, ci și feciorii boerilor celor mari și mici și a tuturor de obște au eșit învățați, și încă din alte țări veneau copii săraci de învățau, dintre care nu puțină pomană i-au rămas, de vreme ce nici la o țară nu era mai proastă învățătura de cât la Moldova¹⁾.

Spusa acestui cronicar este de mare însemnătate. Ea ne arată că, la școla domnască învățau și copii sërmanî, ce nu aveau cu ce plăti învățătura, deci era o școală pentru toate clasele societății. Această mărturisire este adevărată și de hrisovul însuși a lui Grigorie Ghica dat în a 3-a lui domnie în Moldova în anul 1748.

După scoterea lui Grigorie Ghica din întâia domnie în anul 1733, veni ca domn al Moldovei Constantin Mavrocordat (1733—35). El este unul dintre puținii domni care avu grijă specială pentru școla de slavonie, (așa se numeau pe atunci școlele românesce de preoție, de și în cele mai multe nu se va mai fi învățat limba slavonă) din Iași și care se afla pe atunci despărțită ca și cea din București de școla grecească²⁾. În anul 1734 Februarie 20, el dă un hrisov prin care dispune că: „de vreme ce sunt: două școle. aici în oraș în Iași, una greciască și alta slavonească, să fie dator Mitropolitul cel după vreme a avea purtare de grije și neconținută cercetare asupra dascălilor, ca să pue nevoințe asupra ucenicilor, să-i învețe precum se cade și să-i procopsiască, ca cei ce se vor face preoți dintre dênșii să fie învățați și pedepsiți, să pôta ceti orânduiala bisericeii, după cum se cuvine; și pentru ucenicii de la amândouă școlele cei care se vor sili cu învățătura și vor fi sëraci, lipsiți de cele trebuincioase, încă — și să aibă de grijă Mitropolitul a-i ocroti și a-i chivernisi de cele ce vor trebui, pe uni cu leafă, pe alții cu îmbrăcăminte, pre alții cu hrană pentru ca să nu lăsă învățatură din această pricină³⁾.

Grija deosebită a acestui Domn pentru școlele de preoție să explică ușor, când vedem că domnul ia măsuri energice

1) Letopisetele Moldovei de Alexandru Amiras, Tom. III pag. 168.

2) Vezi «Istoria Romanilor» de A. D. Xenopol vol. V pag. 618.

3) Vezi «Istoria Mitropoliei din Iași» de C. Erbiceanu pag. 13.

pentru a cultiva pe preoți, ai face să învețe carte, de oarece mulți din ei intrau în această tagmă fără ași însuși măcar pregătirea neapărată și cunoscințele trebuitoare: a cititului cărților bisericesci.

De și grec. totuși Enake Cogălniceanu ne arată pe Constantin Mavrocordat iubind cultura românească. Iată ce ne spune acest cronicar: *El s'a apucat de capul preoților să-i învețe carte, frământându-se în tot chipul; întâiași dată a poruncit de au scos pe eromonașii călugări greci de prin monastirile cele mari, orânduind preoți de mir, dicând că grecii când tămâiază în biserică, pe mueri, stau câte un minut înainte a fiește-cărei mueri de o tămâiază și o privește din tălpi până în cap, punând gând rău în capul lor asupra acelor mueri¹⁾.*

Domnitorul iubitor de carte au pus pe ispravnicii să cerceteze în județe pe preoți despre carte, punând să trecă la bir pe toți cei incapabili. Umblau preoți învățați prin toate ținuturile să vadă ce fel de cetenie fac preoții pe la biserică, «Nu putem scrie, adaugă Enake Cogălniceanu ce frică trăgeau bieții preoți, că se apucă la bētrânețe să învețe carte».

Constantin Mavrocordat este unul dintre rari domni fanarioți care au favorizat cultura românească; căci nu numai că nu impune în biserică limba greacă, dar încă poruncesce «de au adus și cărți pe înțeles din țara românească, căci în Moldova nu se afla evangeliu, apostoli și liturghii dând poruncă Mitropolitului să acele cărți să le citească preoții pe înțeles pe la biserică²⁾.

Și nu numai la atâta s'a mărginit bine-făcătoreia impulsione culturală a lui Constantin Mavrocordat, ci au ordonat Mitropolitului și Episcopilor «să facă tipografii fiștecare în eparhia lui, ca să tipărescă cărți pe înțeles și așa sau apucat de au făcut stampă»³⁾.

În anul 1735 fiind strămutat domn în Muntenia, Constantin Mavrocordat, dă în 1741 acolo un hrisov numit «aședământul țarei». Iată ce vedem în el: «Că la Mitropolie

1) Vezi «Letop. III pag. 198.

2) În Muntenia se ilustrase foarte mult timp Antim Ivireanul ca traducător și tipăritor.

3) Vezi: Letpiset. III pag. 198.

și cele 3 episcopii cei ce iau cinul preoțesc să se învețe de obraze învățate care vor fi rînduite de la păstori norodului, nu numai cele trebuincioase ale pravoslaviei de care are trebuință mare fiște-care creștin ale și ci și cele ce sunt ale acestui cin preoțesc»; apoi tot în acest hrisov se hotărăște: că Mitropolitul și Episcopii să așeze pe la satele cele mari preoți învățați cari să fie profesori copiilor de pe la țară», programa era a învăța pe copii: rugăciunile, credința adică explicarea celor 12 art. a crezului și scrierea ²⁾.

Din conclusiunile acestui așezămînt deducem, că și înainte de Const. Mavrocordat, erau clerici învățați, căci de unde ar fi putut găsi Mitropolitul și Episcopii preoți cărțurari, buni de profesori, dacă nu admitem că și înainte de această epocă erau școli românești, de carte bisericească. scriere, citire etc. în mai multe monastiri din țară. Școli de asemenea natură exista. Așa bună oră exista renumita școală din Putna, din monastirea Némțului, Secului etc. unde au învățat carte Varlaam și contimporanii săi, Dositei Herescul și alții; iar în timpurile mai posterioare, Iacob Putnénul, Iacob Stamate, Veniamin Costake și alții. Apoi preoții cu puțină procopselă de carte, tot prin aceste școli Monastirești și satești au învățat.

Tradiția ne spune că în satele cele mai norocoase, unde era un preot orî psalt cărțurar se înființa o școală. la care preoții de prin prejur și locuitorii cei mai cuprinși și trimiteau pe copii lor și pentru care plăteau câte-ceva lunar.

În timpul ernei, școla, era casa preotului, orî a psaltului, ear vara, pridvorul bisericeii, șura saŭ prispa din jurul casei. Se știe că se învăța de rost, ceaslovul, psaltirea scrierea, cîntarea și rare orî aritmetica. Limba era cea românească orî cea a cărților bisericesci, fiind-că fanarioții nici odată n'au mers până acolo de a înlocui limba bisericească prin sate, cu limba grăcă. Faptul că posedăm atâtea cărți românești, mare majoritate bisericesci, unele imprimare, altele manuscripte nu se pôte explica alt-fel dacă nu admitem că au existat școli de natura acesta în mai multe ținuturi.

Cu totă îngrijirea deosebită a Domnului C. Mavrocordat

2) Vezi: Uricarul tom. 5 pag. 401.

pentru școli, el le făcu și un reŭ anume prin aceia că desființază darea pe preoți și dispunend ca școlele să fie întreținute din veniturile obstesci ale visteriei, care venituri fiind întrebuințate în cheltueli mai neapărate, lăsă școlele în părăsire, din cauza neplătirei dascălilor ¹⁾.

În întâia domnie Grigorie Ghica hotărâse ca plata dascălilor de la școli să se facă de vistierie în care se aduna darea boerilor și câte 2 galbeni pe an birul preoților și diaconilor și care bani se adunau la Mitropolitul și acesta plătea lefii dascălilor. Constantin Mavrocordat care urmăzează lui Grigorie Ghica în Moldova, desființază darea pentru școle de la preoți, și rînduise precum am vedut, ca dascălii să fie plătiți din vistierie în care se încasa numai darea boerilor. Această măsură a fost luată și de Ión Mavrocordat, fratele lui C. Mavrocordat care îi urmăzează. Cronicarul Niçulcea nu ne spune ce anume a făcut Ión Mavrocordat pentru școle; iar Grigorie Ghica care-i urmăzează în tron în a 3-a domnie, în hrisovul său ne spune, că a dispus și el ca și Const. Mavrocordat fratele lui, să fie plătiți dascălii din vistierie. Ce se întemplantă însă? Boerii nu mai voesc a mai plăti, și de la vistierie nu era de unde, așa că această măsură a pricinuit căderea școlelor din neputința vistieriei de a plăti lefii dascălilor.

Când Grigorie Ghica revine în a 3-a domnie în Moldova, imediat și-a îndreptat totă atențiunea asupra școlilor, care erau în părăsire. Pentru a regula cât mai neîntârziat pozițiunea lor dete în 1747 Decembre 15 un important hrisov, pe care din cauza însemnătăței l reproduc în întregimea lui.

Hrisov de la Domnul Grigorie Ghica Voevod.

«Noi, Grigorie Ghica Voevod Boj. Milost. Gospodar Zemlii Moldavscii. Facem scire tutulor cui se cade a sci pentru rëndul școlelor de învățatura cărței, de vreme ce în țara acesta din neputare de grijă a Domnilor, neobici-nuindu-se mai dinainte vreme a se ținea școle de învățatură, era multă prostie, că și cei puternici, ce cu

1) Vezi «Ist. Rom.» de Xenopol pag. 619 vol. 5.

puterea lor ținea dascăli pentru copiii lor, încă și cu învățătura cea deservită nu se procopsea, rămânând cei mai mulți tot neînvățați, iar prostimea cu totul se afla lipsită de podoba învățăturii. Și fiind-că școlele sunt ca o fontână din care se adapă obștescul norod cu îndestularea învățăturii și a înțelepciunii, care învățătură îl face pe tot omul a cunoște dumnezeirea, a pricepe legea cea pravoslavnică, a procopsi pe oameni cu înfrumusețarea vorbei și practica cuvintelor, a învrednici a se face preoți iscusiți și dascăli învățați, de la care curge mult folos, atât bisericesc cât și politicesc. Cu puterea învățăturii și sfinții părinți au biruit eresurile și au luminat sânta biserică împodobind-o cu multe canoane de cântări și laude, și pe toți ne îndemnă și ne învață a ne sili cu învățătura. Acesta rîvnind și Domnia mea, care după ce Dumnezeiasca pronie au rînduit a ni se da stăpâna domniei acestei țări, *îndată atunce în domnia întei am cercetat și pentru așezămîntul școlilor și întei am fost făcut acest așezămînt, rînduind și așezînd să fie patru școle cu patru dascăli, una elinască și alta greciască, și alta slavonască și altă românească, iar lefa dascălilor se rînduise asupra boerilor cu boerii și a dregătoriilor.* Dar pe urmă cunoscînd că cu acest așezămînt nu vor putea sta școlele, fiind-că era cu supărare și boerilor se pricinuia sminteală și cu schimbarea boerilor și neputîndu-se scote banii la vreme, nu lipsea jalobile dascălilor, și vedînd domnia mea că se da o pricină de stricare școlilor, și fiind trebuință a se găsi alt chip de așezămînt școlilor mai întemeiat și stătătoriu, am socotit domnia mea, luînd blagoslovenie și de la preasfinția sa părintele Mitropolitul țerei și a sfințiilor sale Episcopilor, și cu tot Sfatul nostru, D-lor-sale boerii cei mari, am ales hotărînd așezarea școlilor de s'au făcut într'acestași chip. Fiind-că până la acea vreme preoții plăteau dajdie câte patru galbeni pe an, doi galbeni la sfântul Gheorghe și doi galbeni la sfântul Dimitrie, s'au ertat dajdia lor, ca să nu dea ei altă dajdie, fără numai câte un galben de preot și de diacon, numai odată într'un an, școlilor, care bani săi strângă sfinția sa părintele Mitropolit, și să plătescă lefile dascălilor și din banii ce mai prisosesc din lefile dascălilor, întîmplîndu-se la acea vreme aicea, și reposatul feri-

citul într'u pomenire sfinția sa Patriarhul Sfântului Mormânt Kir Hrisantie, după cererea și pofta sfinției sale s'au orînduit să se dea una sută lei pe an ajutor și Sfântului Mormânt, pentru școlele de acolo, *și alți bani ce va mai prisosi să fie de chiverniseală copiilor străini și săraci, pentru îmbrăcămintea și hrana lor,* care așezămînt s'au întărit și cu hrisovul Domniei mele, a nu se strîmuta, și această așezare fiind socotită cu bună orîndueală, nu era să dea nici o dată sminteală școlilor, de vre-o zeticnire sau stricare. Numai, după mazilirea noastră, viind fratele nostru Domnia Sa Constantin Voevod, și socotind să facă alt așezămînt, făcînd rîndueală a se plăti lefile dascălilor de la vistierie, și să nu se mai supere pe preoți, cu o nădejde că va putea birui vistieria, au stricat așezarea noastră. Dar pe urmă viind fratele nostru Domnia Sa Ioan Vodă și visteria, după cum pururea se află cu multe trebuințe, nu s'au putut plăti lefile dascălilor de la vistierie, și au dat o pricină de strîmutare școlilor. Ci acum dar miluind Dumnezeu de *am venit și cu a treia domnie la strîmoșesc scaunul nostru, și cercetînd de rîndul școlilor, n'am suferit a rămînea orașul acesta fără școle de învățătură, ci am tocmii și am așezat iarăși acele patru școle cu patru dascăli, precum au fost mai înainte și lefa dascălilor am orînduit-o iarăși de la preoți,* ertîndu-i pe dînșii de alte dajdii, să dea ei numai un galben într'un an pentru școle, înisă zece patronici la sfântul Gheorghe și zece patronici la sfântul Dimitrie. Care bani săi strângă sfinția sa părintele Mitropolit ce va fi, și de la sfinția sa să ia dascălii lefile lor, *însă dascălul cel mare elinesc 360 lei, și al doilea dascăl 120, și dascălul slavonesc 130 lei și cel românesc 100 lei,* și acești bani pe jumătate să li se dea la sfântul Gheorghe și pe jumătate la sfântul Dimitrie, și din cei-alți bani ce mai prisosesc, tot pe rîndueala ce fusese mai înainte, 100 lei pe an, să se dea la sfântul Mormânt pentru școlele de acolo și să se chivernisească și copiii cei străini și săraci cu hrana și îmbrăcămintea, purtînd de grijă să fie și acestora tată însuși sfinția sa părintele Mitropolit. Inisă ce va cuprinde trebuința copiilor celor străini și săraci, cu izvod gospod să se rînduească

să-l dea sfinția sa și să facă căutare și școlilor, luând seama dascălilor de două ori într'un an, cu ce feliu de silință se poartă asupra învățaturii copiilor, și fiește-care copil cum se învață și la ce sporesce. Datoria sfinției sale să fie a cerceta acestea toate și a le așeza. Însă socotindu-se că unele ținuturi fiind depărtate, nu pot a ajunge toți locuitorii cu copiii lor la școlile de la Iași, și mai vârtos cei săraci fără putință, și pentru ca să cuprinză, să se împărtaşească toți de această milă, *s'au socotit la trei Episcopi a țerei să se mai așeze trei școle slavonesci și românesci, la trei Episcopi: la Roman și la Rădăuți și Huși. Pentru care să aibă purtare de grijă sfințiile sale Episcopi a găsi dascăli învățați la slavonie ori și la românie, ori din cei eșiți din școlile de la Iași, ori dintr'alții*, și să se așeze la fiește-care Episcopie câte o școală de învățatura copiilor, și acei trei dascăli de la acele trei școle, să fie datorii a se sili cu învățatura copiilor, atât cu sârbia cât și cu românia și leafa lor s'au rânduit câte 80 lei de dascăl pe an, care bani să-l ia pe jumătate la sfântul Gheorghe și pe jumătate la sfântul Dimitrie. Însă sfinția sa părintele Mitropolitul să dea acei bani din banii preoților, ce arată mai sus la mâna Episcopilor, și Episcopi să plătescă dascălilor, și acei dascăli să aibă și scutela de birul visteriei, nici un ban să nu dee, numai să păzescă slujba lor grijindu-se de învățatura copiilor, și iarăși sfințiile sale Episcopi, să facă neconținută cercetare școlilor, adese luându-le seama, cum învață copii și la ce sporesc ca și dascăli să se silască și copii să se procopsască cu învățarea lor. Iar Prăvitoriu și Zapciu cu puterea domnescă a se împlini aceste toate, să fie vel vist. și când s'a plini anul să aibă a lua sama acestor bani, ce unde s'a cheltuit, și ce au ramas, și izvod lămurit să arate la domnie. Ci dar precum s'au așezat rândueala acestor școle, să stea nemutată și nestrămutată; iar cine s'ar ispiti a sfătui într'alt chip ca să mute și să stremute, această po-mană ce s'au făcut de folosul obștiei, care este podoba țerei și cu odihna și nesupărarea boerimeii, și cu odihna preoților, lipsindu-se de acea dajdie ce da mai înainte, și fără paguba țerei și a visteriei, cine va îndrăsni a se atinge de stricarea acestui așezământ și dintru a căruia pricină

se va lipsi acest folositoriu izvor, ori domn va fi, ori boer sfătutoriu, unii ca aceia să aibă blestemul sfinților părinți, celor 318 a Soborului a totă lumea de la Nichea și de ai noștri a patru, a țerei sfinți Archierei, care s'au iscălit mai jos, ca de un sobor să fie dar anatemei. Și întărim hrisovul acesta, întâi cu a noastră încredințare: Urmază după acea iscăliturile D-lui, a boerilor, a Mitropolitului Nechifor și a episcopilor de Roman, Rădăuți și Huși ¹⁾.

În acest hrisov, Domnul Ghica, constată lipsa de școle publice „*neobicinuindu-se de mai înainte vreme a se ținea școle de învățatură*“, și că „*și cei puternici, ce cu puterea lor ținea dascăli pentru copii lor, încă cu învățatura cea desăvârșită nu se procopsea*“.

Este cu bună seamă neîntemeiată prima aserțiune, că Moldovenii n'au avut școli înainte de domnia acestui Domn. Necontestat, boerimea, ca și până astăzi, prefera să țină dascăli privați în casă pentru învățarea copiilor, dar acesta nu împedica învățatura publică, ori în școli, ori cu plată. Un Axinte, uricarul cel vestit, de la care avem atâtea documente scrise în românesce, de la începutul secolului al XVIII-lea, un Mustea diacul, un Roșca etc., au învățat carte românească. Prin urmare aserțiunea din hrisov este o golă curtenire a scriitorului ²⁾.

Dintre Fanarioți, Gr. Ghica, face excepție, pentru iubirea sa către români ³⁾. În a treia domnie, Grigorie Ghica, a dat hrisovul de mai sus, în care ne arată, că la prima domnie organisase școle cu 4 dascăli pentru limbele elină, greacă, slavonă și Românească. Boerimea nu vrea se mai dea bani pentru școle și de la visterie nu era de unde și deci dascălii nu erau plătiți. Acum domnul, formează un alt fond pentru întreținerea celor 4 școle, rânduină ca toți preoții să dea câte un galben pe an, pentru școle, în două rânduri, iertând clerul de orice altă dare.

Cu noul hrisov din 1747, Dech. 25, bunul domn reînființează nu numai cele 4 școle din Iași, ci încă și câte o școală cu limba slavonă și românească pe lângă Episcopiile Roman, Rădăuți și Huși, pentru ca se potă învăța și copii

1) Vezi «Ist. Școlilor» pag. 16—18.

2) Vezi «Ist. școlilor» pag. 18.

3) Consult. «Revista Teologică» anul IV pag. 346.

din ținuturile depărtate de Iași. Tóte scolile sunt puse de hrisóve sub inspecțiunea prelaților. Ei plătesc lefile și anume: dascălului mare elinesc 360 lei, la al doilea 120, dascălului slovenesc 130 și celui românesc 100 de lei; iar dascălilor de la Episcopii câte 80 de lei pe an de fie-care. Nu numai atâta dar hrisovul adaogă că din bani ce erau se prisosească peste plata lefilor dascălilor, să se întrețină pe scolarii săraci. Se mai menționează în acest hrisov și de 100 de lei, ce trebuiau să se dea în fie-care an pentru școlile de la sf. Mormânt, în urma stăruințelor puse de fecititul patriarh al Ierusalimului Kir Hrisantie.

O dovadă că scolarii erau ajutați se află pe o carte păstrată și adă în Biblioteca Seminarului Veniamin, anume pe *Flaviū Ariani Nicomidiensis grecae*, text grec ce au servit în școlă, o însemnare pe ea în grecește: *am luat 3 galbeni de la părintele meu și 2 de la ajutorința școlii, care au făcut 5.¹⁾*

În Muntenia Const. Mavrocordat în a 3-a lui domnie (1735—41), reorganiză școlă grecească făcând să se predea în ea pe lângă cursurile obișnuite, elina, greaca, slavonește și românește încă 2 limbi: latina și turcă²⁾, voind după cât se vede a răspândi instrucțiunea aceia ce se cerea de la dragomanii Constantinoplei. Mai apoi voind a da o desvoltare deosebită studiului limbei grece, dispune prin un hrisov din 1745 «că numai aceia să potă îmbrățișa dregătorii publice care vor avea cunoștința acestei limbi³⁾.

Cu tóte măsurile enérģice luate de diferiții Domni în favórea școlilor domnești, nu mergéu bine și acesta nu din cauza lipsei de dascáli procopsiți sau a veniturilor pe cât din cauza numărului ucenicilor care frecuentaú cursurile superioare și care era fórte restrâns. Pentru acesta s'au încercat Ión Calimah în Moldova ca să îndrepteze réul prin un hrisov al său din 1758. În acest hrisov după ce Domnul spune că *învătătura este de folos și de mântuire întru tóte atât politicește cât și bisericește; iar mai ales cea Elinéscă, de unde ca dintr-un isvor cele-lalte tóte au*

eșit, care pretutindenea trebuie a se afla; iar mai ales în cetăți și în orașe pentru folosul de obște, și pentru ca să aibă înlesnire a se împărtași și a se adăpa dintr-acéstă fântână plină de daruri; mai departe adaogă: că s'au interesat de starea școlilor din capitala Moldovei și au rinduit o cercetare care să se facă de o comisiune compusă din Kir Iacob, Mitr. Moldovei și din renumitul și vestitul la învățătură Kritia-Caisi, care se afla pe atunci în Iași (de sigur ca dascál al copiilor Domnului), ca să cerceteze în ce chip se află starea școlilor elinești. Cercetarea făcându-se aduce la cunoștința Domnului că școlă Domnăscă se află în próstă și rea stare nu din pricina dascălilor ci din următoarele 2: întâi că ucenicii cum deprindeau ceva carte părăseau școlă înainte de a fi sêvêrșit studiile, ceea ce desgolea cursurile superioare; a doua și cea mai însemnată este concurența pe care școlile private, ținute de dascálii caselor boerești, o făceau celei domnești.

Comisiunea propune ca mijloc de îndreptare 2 măsuri: 1) *ca ucenicii să nu potă părăsi școlă domnăscă de cât după sêvârșirea cursului de șese ani, și a 2) ca să impună învățătorilor privați a da lecții numai în casele unde vor fi alcătuiți, fără a avea învoire a ținea școlă și cu alți băeți.* Domnul întărește aceste desiderate prin hrisovul domnesc; iar pentru dascálii ce vor mai cuteza a face osebite școli și a mai strânge ucenicii să se pedepsescă. Mitropolitul mai cerea să se sporéscă léfa celui d'al 3-lea dascál de moldovinește pentru multa lui ostenélă și pentru mulțimea ucenicilor; iar Domnitorul dispune a i se spori léfa cu 5 lei adică 15 lei pe lună. Asemenea mai cere să se înființeze o școlă și în monastirea Putna, unde dice că se află un dascál destoinic spre acéstă trebă. Domnul aprobă și acesta, fixând chiar și léfa dascălului, de 60 de lei, și care bani trebuiau să se dea din bani școlilor ce se adunau de la preoți¹⁾.

Din conținutul acestui hrisov se póte deduce că cursurile erau frecventate mai mult în părțile lor elementare, de vreme ce Mitropolitul cere sporirea lefei celui al treilea

1) Veđi, Xenopol și Erbiceanu «Serbarea Sclară» 1883 pag. 96 No 26.

2) Veđi «Istoria Valachiei» de Tunusli, pag. 188.

3) Acest hrisov este reproduc și în jurnalul Traian, 1869 No. 29 și de Misail: în Buletinul instrucțiunei publice, 1865—66 pag. 51.

1) Veđi: Uricarul tom. 1, pag. 64—71.

dascăl. Lipsa de învățăcei, pe care acest raport o arată ca existând în clasele mai înalte se explică de acolo că ele erau părăsite de cea mai mare parte din elevii săraci, care nu aveau nevoie de cunoștințele ce se predau în ele și mai ales de limba elină; iar cei bogați căutați o învățătură mai îngrijită la dascălii privați.

Tot Domnul mai deschide și o școală în Botoșani, 1759. după cererea orașenilor, la început probabil numai ca școală de slovenie și românește către care s'au adăugat mai târziu de către Grigorie Ghica și cursuri elinesci și grecesci¹⁾.

Să nu uităm că foarte mult a ajutat și biserica prin Prelații ei destinați din acele timpuri la desvoltarea gustului cărții între Români. Așa: Mitropolitul Nichifor institue în Iași o școală pentru copiii orfanii și săraci la 1729.

Mitropolitul Moldovei Iacob I Putneanul (1750—58) iată cum îndeamnă prin sfătuiri enciclice pe poporenii spre a-și trimite copiii la școală să învețe carte:

Învățătura pentru ca să-și dea fiește-care om feciorii lui la carte²⁾.

Nu se poate să fie mai fericit omul, când pune tot gândul și purtarea lui de grijă în ce chip și cu ce mijlocire va putea să vadă copiii lui rânduși spre procopsela învățătorei; după cum vedem nu numai în sf. Scriptură, ci și la toate istoriile fericiind pe părinții aceia, care pun silința lor cu neadormiți ochi pentru învățătura copiilor lor. De vreme că învățătura cea de D-deu însuflată este lumina trupului și cunoștința credinței cei D-deesci este o înălțare a firei omenesci, este o dogmă a prea Înaltului și Cerescului Impărat, și o pază a tuturilor poruncilor sfintiei sale. Și această învățătură au făcut pe filosofi de au cunoscut toate fiirile, nu numai cele pământesci, ci și cele ceresci. Această învățătură este o iconă și o închipuire Dumnezeiască, și o cârmă ce ocârmuesce pre sufletul ce se află întru acest vas pământesc, această învățătură, sunt strunele minții, care strune lovindu-se cu credință și cu frica

lui D-zeu slobod viersurile bunătăților și ajung îndulcirile lor până la scaunul cel Dumnezeesc. Această învățătură dar văzându-o noi, că este adormită întru întunerecul lenevirei, ni s'au rănit inima de fometea acesta ce se află înrădăcinată în sufletele a unora din părinți, cari își cresc copiii lor fără învățătură. Deci fiește-care om ce este învățat, se chiamă om cuvântătorii; iar cel neînvățat este asemenea dobitoacelor. Și de voiți să vă fie feciorii voștri asemenea dobitoacelor, este mare greșală și orbire; căci că se lipsesc de învățătura cu care fără de aceia cu greu este de a cunoște pe D-zeu, numai atâta îl cunosc, precum îl cunosc și dobitoacele cele nesimțitoare. Și adevărat și încredințat lucru este: că învățătura este asemenea cu florile cele mirositoare, care cu mirosul învățătorei tămăduiește toate ranele cele trupesci. Iară cel neînvățat este asemenea copaciului celui uscat și precum soarele încălzește și crește toate cele ce odrăslesce pământul, așa și învățătura dă pricepere omului spre totă cunoștința. Și iarăși în ce chip depărtându se soarele de crugul zilei să face întunerec, așa și învățătura fiind depărtată de ticălosul, acela om se află la întunerecul necunoștinței, și mai în scurt este orb: măcar de i se și pare că vede, căci că ochii celui neînvățat și nepedepsit sunt orbi, și mai mult ai sufletului, că sufletul și mintea sunt care ved, și când mintea nu pricepe care sunt de trebă, orb este de tot. Vedeți dar părinților cari vă lăsați copiii voștri nepedepsiți, câtă stricăciune și neprocopselă pricinuește feciorilor voștri lipsa învățătorei. Pentru care iată dar că vă îndemnăm ca să vă deșteptați inimile voștre la bunătățile cele sufletesci, cari curg din sfânta învățătură, și să vă dați copiii fiește-care părinte la învățătură, ca niște desevărsați părinți și purtători de grije de cele de folosul feciorilor voștri. Și urmând poruncii și învățătorei noastre, veți avea nedejde a vă bucura și a vă veseli de fiii voștri, ca de nisce înțelepți de D-zeu, și ei vor pomeni pre voi.

Domnul să vă blagoslovască pre voi, și blagoslovenia sa se adauge spre voi și spre feciorii voștri.

În Valachia amintim pe Mitropoliții: Teodosie, Antim

1) Uricar II pag. 51.

2) Vezî «Ceresca Flôre» ori cărțuile de Iacob Mitropolitul, Iași 1756.

Ivirénul, pe Filaret II-lea etc. cari prin enciclice și prin mijloce bănești ajută pe cei săraci la învățătura cărții ¹⁾.

Faptul caracteristic ce se observă în acest timp, este că toți Domnitorii din epoca fanariotă, uniți au dat din nou hrisove prin care confirmău donațiunile școlare și admitău continuarea celor stabilite de predecesorii lor, alții scoteau hrisove noi prin care se reorganiza și înălța nivelul școlilor și se prevedea și mijloce pentru sporirea veniturilor acestora ²⁾. Așa bună-ora Grigorie Calimah, în anul 1762, Iunie 2 întărește din nou hrisovul școlilor din Iași. Acest hrisov după ce amintesc de existența unei școle grecești și altei slavonesci, în care în această din urmă (precum urma și la școala de la Sf. Gheorghe din București) avea locul ei și limba românească, se dă folose noi Mitropoliei, ca să poată fi aduse la starea cuvenită și să întrețină și cele 2 școli. Mitropolitul este din nou însărcinat, cu purtarea de grijă și cercetarea asupra dascălilor, ca să pună nevointă asupra ucenicilor, să-i învețe și să-i procopsască precum se cade, ca cei ce se vor face preoți dintre dânsii, să fie pedepsiți cu învățătura la totă rânduiala bisericeii și pentru ucenicii de la amândouă școlile care se vor sili cu învățătura, și vor fi săraci să-i întrețină în socotela școlii.

Hrisovul pe care-l întărește, este acel dat de C. Mavrocordat în anul 1734. Beneficiile pe care le dă Mitropoliei sunt: o scutește de dări... și-i dă 160 lei pe an din vama domnască, ca să aducă Mitropolia *«în stare cum să cade»*.

Din anul 1762, Iulie 6, posedăm de la C. Mavrocordat un document în formă de pitac către Mitropolit, prin care amintindu-i că după legile țării Domnitorul care are dreptul să moștenască averile celor ce n-au clironomii, Domnul renunță de asemenea beneficii și dispune, ca averile fără clironomii să se dea în folosul obștesc, pentru facerea de poduri, pentru spitale și școli ³⁾. Const. Mavrocordat, om cult, se preocupă de școli și caută a le asigura venituri proprii. Visteria, care plătea lefii dascălilor și întreținerea ucenicilor, de multe ori nu era în stare să dea banii necesari, la timp. Mavrocordat hotărî să scutască monastirea

1) Consultă «Cronicarii greci» pag. XVII.

2) Consultă «Cronicarii greci» pag. XIV.

3) Vezi: «Anuarul iustruct. publice» pag. 253.

Glavaciocu, de orice dări pentru moșiile sale și constituie aceste moșii ca fond școlastic. Tot pe Mitropolit îl însărcină cu administrația și cu sarcina întreținerii bisericeii și școlilor ²⁾.

Const. M. Racoviță, fiind a doua oră domn la Munteni, întărește din nou dispozițiunea de mai sus a lui C. Mavrocordat prin hrisovul dat în an. 1763 Iunie 26.

Grigorie Ghica, venind la 1764 Domn în Moldova, se preocupă foarte mult de starea bisericeii și a școlilor.

Biserica o află într-o mare decădere și atribuie această decădere la înmulțirea peste măsură a preoților, *«care se află foarte puțin, la număr, cari după cum se cade, intră prin ușă la scaunul acesta, iar cei mai mulți sunt acei ce se sue pe aiurea și tâlhăresce, din care pe unii îi îndemnă nevrednicia, ticăloșia și lenevirea ca să răpescă și să apuce darul preoției a căroră rodă este neaverea, sârăcia și supărarea neavând de aiurea alt venit de chivernisală a'l câștiga mai lesne și fără osteneală fără numai pe biserică și pe altar; iar pe alții îi invitază iubirea de argint și nesățioasa avere...»*

Domnitorul care se ocupă de biserică, citează în hrisovul său din 15 Iulie 1764 și canoanele pe baza căroră pe viitor nu se vor mai preoți de cât persoanele cercetate, cu silință și cu multă privighere, de însuși Mitropolit sau de Episcopi, și numai după ce prin anafora la Domn, persoana care este a se hirotoni se va fi scădut de catașișele vistieriei. Preoții care se vor chirotonisi peste hotarele țării, pe furiș, nu vor fi considerați ca preoți.

Hrisovul acesta mai face o punere la cale foarte bună. De ore-ce Domnul considera că căderea bisericeii vine și de la înmulțirea prea mare a bisericilor:

«Multă neorînduială curge din zidirea bisericilor ce se zidesc așa fiesce-cum și unde vor, fără de trebuință, cu răpedire nesocotită și cu cuget fără de trebă și necuvîntător a multor creștini, din care unii dintre ceia de mândrie și de deșartă slăvire umflându-se și de fandasie biruindu-se, poftesc cu acel chip ca să câștige laudă vecinică și în viață și după mórtea lor, și cer mai

2) Vezi «Ist. școlilor» pag. 29.

mult slava lor de cât slava lui D-zeu; iar alții din nescotită rîvnă a lor, sau din sfatul celor neînvățați și fără de minte și cu adevărat orbi... din care se pricinuesc de sunt mulțime bisericile și paraclisurile cele proște și la acele de obște locașuri nu se face acăa de obște adunare a norodului.. Insa mulțimea bisericilor pricinuesc, ca să se pustiească acele vechi biserici și să rămână locașuri drumetilor sau a tâlharilor, sau cuibul dobitoacelor, până când din vreme în vreme lenevinduse grija lor vor ajunge și acele nouă făcute spre pustiire... Deci după canonul al 5-lea al soborului de la Gangra și al 25 de la Laodich, «(unde ajunge un preot, episcop să nu se facă, și unde sunt biserici de ajuns, biserică nouă să nu se zidescă, ca să nu se micșoreze a bisericăi adunare și numele)».

Domnul hotărăse cu consecință :

1) De acum înainte nici unul să nu cuteze să zidescă din temelie biserică nouă fără de scirea și voia Mitropolitului (canon al IV-lea al sobor. a totă lumea)... să nu zidescă fiește-cine biserică și acei ce n'au putere să înzestreze biserică cu cele trebuincioase venituri... spre chivernisela din toate dările a preoților și a slujitorilor ce se află într'însa»...

2) Domnul mai opresce și pre cei ce se călugăresc, de a lipsi pe clironomii lor de avutul lor, dându-l monastirilor și bisericilor. «Deci, orî-cine va așerosi ceva la monastire, să arate întâiu lui Vodă, care va cerceta să vadă de nu face vre-o nedreptate unei rude). Hrisovul mai obligă pe candidații de preoție să știe mai multă carte. Prin acesta el a avut o înrîurire bine-făcătoare bisericeii.

La 1765 se înființează la Galați, în monastirea Mavromolu o școală prin hrisovul lui Gr. Alex. Ghica din 13 August, acel an ²⁾ indemnat fiind la acesta, după cum menționează chiar în hrisov, de Mitropolitul Gavriil. Școala avea 2 profesori, unul de limba elină; iar altul de limba țerei ³⁾.

În anul următor, 1766, Grigore Ghica dă un hrisov de organizare a școalelor. În el, după ce arată importanța și scopul învățătorei spune că „mai înainte se afla școala

1) Hrisovul este publicat în întregime în Uricar I pag. 147.

2) Hrisovul este publicat în întregime în Uricar I pag. 113.

3) Vezi hrisovul de la Gr. Ghica din 1765; Uricar I pag. 113.

necoprinsă cu cele trebuincioase spre procopsela ucenicilor și că deci dânsul vrea se aducă această școală la starea cea mai deservită a învățătorei prin înmulțirea dascălilor și a ucenicilor și ca se ridice din ticăloșita stare și vrednică de lăcrămă a neînvățătorei pe norod și mai vârtos pe cinul preoțesc, s'a hotărât să zidescă din temelie, această academie lângă Mitropolie“.

Tot în acest hrisov, Domnul amintese apoi, că a orânduit dascăli nu numai la Academia ce a zidit în Iași, ci și în totă țara, la fie-care eparhie și ținut, câte un dascăl, ca toți creștinii țerei acesteia, mireni și copii preoților să se procopsescă cu învățătura și fapte bune. Lefile dascălilor, zice hrisovul, se vor plăti din dajdia cea orânduită preoților și diaconilor. Ele vor fi precum urmază: Dascălul cel mare Epistimurilor (sciințelor) pe an câte 1,500 lei; dascălul cel d'întăi elinesc de gramatică 600 de lei, celui al doilea 240 și dascălului ce învață carte greciască bisericescă câte 180 de lei. Dascălului latinesc 240 lei și dascălului moldovinesc 120; iar pentru 20 de ucenici streini și săraci ce se vor afla la școală, pentru mîncarea lor, hârtie și cernelă, cu bucătariul și apariul lor prin purtarea de grijă și economia epitropilor, să se dea 1000 lei și 30 care de lemne; pentru toți cei ce vor locui în școală 375 lei. Domnitorul rînduesce și o bibliotecă.

Nu numai de școalele din Iași se preocupă Gr. Ghica, ci și de școalele din totă țara. Se continua și pe alocurea se înființează din nou școli. Numai în Botoșani și Galați școalele sunt cu dascăli grecești; iar alte 23 de școli prin județe, și cele trei școli de la Episcopia Romanului. Rădăuțului și Hușilor continua a avea dascăli români¹⁾.

În anul 1767, Mitropolitul Gavriil Calimah, cumpără un loc megieși de Mitropolie de la Catrina, nepota Popei Ursului «fiind trebuitor școalelor ce s'au făcut acum, dând și alți megieși locurile ce au fost prin prejurul nostru». Actul de cumpăratură porta dată de 1767 Iunie 4 și probează solitudinea cu care Domnitorul și Mitropolitul au

1) Vezi «Istoria Școalelor» pag. 33; consultă și Cronicarii greci pag. XV și XVI.

fost pentru a mări locul destinat la zidirea școlii de lângă Mitropolie¹⁾.

Tot în acest an Grigore Ghica Voevodul cere de la patriarhul Constantinopolului de a-i confirma hrisovul privitor la școle, de către sinodul patriarhal, pe care Samuel îl întărește sinodicește. Actul de confirmare porta dată: 1767, în luna Decembre, indictionul XV²⁾.

Dar de abea se organizează școlile și la 1769 izbucni războiul între Rusia și Turcia. Năvălirea armatelor Rusești și ciuma care se ivi, ocazională închiderea regretabilă a școlilor în tot timpul cât a ținut ocupațiunea rusescă. Mitropolitul Gavriil Calimah, dorind să vadă redeschise școlile trimite în April 1771 o adreeă către Feld-Mareșalul G. Rumanțov, șeful armatelor rusești³⁾.

În anafora trimisă, Mitropolitul după ce laudă rîvna și bună voința, ce Măria Sa, are pentru cele ce sunt folosite țerei Moldovei⁴⁾, îi spune cum repausatul Gr. Ghica, la întîia domnie, a așezat școle într'aceste trei limbi: elinească, slavonească și moldovinească, rînduind leaful din darea boerilor cu dregătorii și mai apoi de la preoți. Arată că următorul Domn, repausatul C. Mavrocordat a iertat birul scolastic al preoților și a ordonat ca lefii dascălilor să se plătească de visterie. Dar în urmă venind a 2-a oră domn Gr. Ghica, din nou s'au așezat școlile ca întîia oră și a stabilit bugetul școlii din Iași, dînd: 360 lei dascălului celui întîi elinesc; 120 celui al doilea; 130 dascălului slavonesc și 100 lei la cel Moldovinesc. Această dispoziție a respectat-o Domniul următor, până la Grigorie Ghica, care a adaos de prisos leaful dascălului elinesc. Mitropolitul arată, că dascălii au fost toți deplin până la închiderea școlilor din anul trecut. «De întemplantarea vremilor și de băla ciumei împrăsciindu-se atât dascălii, cât și ucenicii, au rămas școlile fără de lucrare neputîndu-se școle și banii de la preoți tot din aceste

1) Actul de cumpărătură este publicat în «Istoria Mitropoliei Moldovei» pag. 37

2) Vezi «Cronicarii greci» pag. XI și XVI;

3) Adresa Mitrop. către Feld-Mareșalul Rumanțov se găsește în întregime în «Cronicarii greci» p. XX și XXI

4) Din cuprinsul anaforei Mitropolitului se constată că Rumanțov trebuie să fi provocat pe Gavriil a-i da relație oficială de starea școlilor.

pricini». Acum fiind-că au mai conținut nenorocirile și neorînduile, dîce Mitropolitul, voim ca iarăși să se pună școlile la cea mai bună stare. Mitropolitul mai spune că a scris și episcopului de Roman, Kir Leon, pentru adunarea banilor școlii, dar acesta întîmpină dificultăți și face apel la înțelepciunea Măriei Sale pentru ca să le înlăture.

De observat este finea anaforei Mitropolitului Gavriil. El dă o dovadă puternică de iubire către neamul său când dîce: «Iar acum se cade ca să se mai scadă lefa dascălilor greci, și să se dea după cum lua și alți dascăli înaintea așezării acestei de pe urmă. Iar de li se va da și ceva mai mult de cât aceluia, însă cu măsură și pe dreptate, ca să potă ajunge și celorlalți analogul adaosului lefei și pentru chiverniseala ucenicilor săraci și alte cheltueli a școlii, mai vîrtos nefiind acum ucenici străini ca să învețe matematică și filosofie, precum era atunci».

Dacă analizăm concludiunea Mitropolitului, constatăm că la redeschiderea școlilor cursurile de matematică și filosofie nu se mai puteau ține pentru resonul că nu aveau școlari, căci ucenicii străini ce le urmau se duseră din țară, din cauza războiului. De aici însă nu urmează că pămîntenii nu frecventau aceste cursuri; ci că școlarii români care începuse școala în 1766, nu avuseseră timp în 3 ani să ajungă până la cursurile înalte și dascălii greci de epistemi, adică de științe își populaseră cursurile înalte cu școlari aduși de ei din orient, pregătiți în țara lor pentru asemenea cursuri.

Feld-Mareșalul Rumanțov, în Aprilie același an 1771, răspunde Mitropolitului, că nu este de părere să se suprimă limba grecă, fiind cea mai mare parte a cărților bisericești scrise în această limbă, și fiind-că densa este și la alte Academii, și mai ales la acelea unde există o facultate de Teologie. Mareșalul nu admite decî scăderea lefii dascălilor eleni, căci acesta slujește și spre îndemnarea altor bărbați învățați care pot să ajute cu învățătura la această țară.

Cu tot nesuccesul episcopului Leon și al Mitropolitului Gavriil de a școlii limba greacă din școli, istoricul culturai noastre naționale, este dator să înregistreze această în-

cercare cu laudă din punctul de vedere al românismului, de și nu ar putea-o justifica din punctul de vedere al culturii și al școlii, mai ales că limba elenă, ca limba clasică nu lipsea nici din alte școle din Europa ¹⁾.

În a treia corespondență tot din 1771, Mitropolitul Gavriil cere intervențiunea, ca să scotă din localul Academiei, Divanul Cnejei Moldovei, fiind-că ucenicii s'au adunat și dascălii s'au aflat, și au luat iarăși începere Academia: „sunt case boerești deșerte destule, pentru adunarea Divanului“ *ține Mitropolitul*.

După încetarea războiului, școlile din ambele capitale se reînființază pe aceleași baze ca și mai înainte în privirea învățăturilor, dar încunjurându-se de mai multe măsuri spre a li se asigura existența. Ast-feliu Grigore Ghica în Moldova dă un hrisov în care rînduiește întâi o epitropie asupra școlilor sub preșidenția marelui vistiernic care se aibă purtare de grijă a strînge venitul din care trebuia să se întrețină școlile. Academia era pusă sub direcția supremă a marelui dascăl «*al filosoficeștilor matemă*». El trebuia să se aleagă de Domn și Mitropolit și avea dreptul se aleagă pe toți dascălii inferiori, să le orînduiască lefii și obiectele ce aveau de predat. Tot el avea de hotărât numărul ucenicilor și persoanele întreținute pe socotela Domniei.

Dascălii de pe la ținuturi aveau să fie aleși de epitropi și toți dascălii aveau dreptul la caz de neplată a lefii lor se reclame în justiție pe epitropii școlilor. Hrisovul mai orînduiește ca nimeni dintre ucenici să nu se sue la nici o cinste dacă nu va poseda atestatul de sevărșirea cursului subscris de primul dascăl și de toți cei l'alți; iar acei din ei, ce vor dobîndi un asemenea testimoniū vor fi considerați de Domn în cinstea lor îndată după boeri (în caz când nu ar fi din această clasă și li se făgăduia a'i boeri «*după averea procopselei lor*». De asemenea îndemnă și pe Mitropolit ca să nu mai sfințescă preoți decât pe acei ce vor poseda atestate de școlile preoțești de sevărșirea învățăturii ²⁾.

1) Veđi «Archiva Istorica» Tom. I pag. 231.

2) Uricarul I pag. 71—76.

Domnul îngrijește și de școla românească bisericească din Iași de la Sf. Nicolae, unde se învață carte românească și cântările bisericești. Prin un hrisov din 1776, acordă celor 2 dascăli pe lângă lăfă și mai multe scutiri.

Grigorie Ghica mută școla domnească din monastirea sf. Sava în niște case zidite anume pentru ea, de lângă Mitropolie, pe un loc cumpărat de Mitropolitul Gavriil, către care se mai adaoge spre a-l lărgi o bucată de loc din acel al bisericii sf. Gheorghe (vechea Mitropolie). Ast-fel într'un hrisov de rescumpărare a lui Alex. Calimach din 1796 se ține: «am vėđut (ține d-lor veliții boeri) un hrisov din 1766 Oct. de la fericitul întru pomenire domn Gr. Al. Ghica pentru punerea la cale a Academiei de aici din orașul Iași, care arată că s'au zidit din temelie lângă Mitropolie prin a d-sale cheltueală» ¹⁾. Sub Alexandru Calimah urmașul lui Ghica se mai lărgeste locul Academiei prin rescumpărarea locului de lângă Mitropolie, despre ulița mare; și care loc a fost cumpărat de niște evrei de la Mitropolitul Gavriil Calimah, precum se specifică în anafora veliților boeri ²⁾.

Un act foarte surprinzător ce se observă în dezvoltarea și cultivarea noastră a Românilor, este că de câte ori se sevrășește o lucrare bine-făcătoare în una din țările vecine române, o găsim că are echo, ba adesea o întîmpinăm în întregimea ei și în cea-laltă provincie română. Așa se întîmplă și cu cestiunea școlilor ³⁾.

Am constatat că în Moldova erau pe lângă Academia din Iași, școli districtuale sau ținutuale. Tot așa era și în Muntenia. Pe lângă Academia de la sf. Sava și școla Slavonească de la sf. Gheorghe (vechi) mai erau școli, la Buzău (1754) și ținutuale. Mersul lor depindea de buna voința Domnilor, când mai bine când mai rău până la pacea de la Cuciuc Caniargi 1774 și venirea lui Alexandru Ipsilante ca domn al Munteniei. De aici cultura națională face pași buni înainte, precum vom constata din documentele ce se vor cita.

În anul 1775, boerul Mihail Cantacuzino biv-vel spă-

1) Veđi «Istoria Mitropoliei Moldovei» pag. 41—42.

2) Veđi «Cronicarii greci» pag. XIV și XV.

3) Veđi «Cronicarii greci» pag. XX.

tar, după ce a ridicat monastirea Colțea din București, a făcut pe lângă ea și o școală, pentru cheltueala căria consacra prin hrisov dijma de la ocna Slănicului¹⁾.

În 26 Aprilie același an Alex. Ipsilante încuviințează ca casele din Craiova care erau închinat de Băluță Obedeanu, Episcopiei, se nu mai servescă ca metoc ci pentru locuința unui doctor ce se va întâmpla după vreme în Craiova și a unui Seminar în care să se pregătescă candidații de preoție. Domnitorul găsește asemenea regulare mai conform cu diata ctitorului Obedeanu, ca se fie în monastire «*spital nu numai trupesc, ci și sufletec*²⁾».

La 13 August 1775, Domnitorul Ipsilante se ocupă de școala de la sf. Gheorghe-vechiu. Din hrisovul dat se constată că, dascălii: Constantin și Dragomir sunt amândoi pământeni, că ei își ia plata de la domnie și că între ucenicii lor se numără nu numai pământeni ci și străini. Domnul, urmând pildei vechilor și bătrânilor repausați domni, le acordă diferite privilegii și scutiri³⁾.

Dar deși exista un Seminariu la Craiova, se poate constata dintr'un document scris în primii ani ai sec. XIX-lea că tot se mai comiteau abuzuri de către Mitropoliți și Episcopi, cari pe bani preoteau sate întregi de țărani nesciutori de carte. Abuzurile se comiteau mai ales în vremile încurcate și în mazili de Domni prin intermediul Marilor vistieri și a Ispravnicilor din județele mărginașe: la Teleorman și Olt⁴⁾.

La finea anului 1775, Alex. Ipsilante hotărăște, să se zidescă un nou local pentru școala de la S-tu Sava și pentru a da o nouă organizațiune școlilor potrivită cu cerințele timpului, în primele zile ale lui Ianuarie 1776 elaboră faimosul hrisov obștesc al școlilor pe care cu totă importanța ce îl prezintă, îl dau numai în resumat: ⁵⁾.

În preambulul hrisovului, Domnul face apologia învățătorei și folosele pentru direcțiunea economică și politică

precum și superioritatea ei asupra foloselor materiale. Apoi dice că a simțit de neapărată trebuința înființarea și îmbunătățirea școlilor și internatelor din țară.

Din cauza întâmplărilor timpului, școala Domnăscă din Bucuresci, a fost neglijată, având numai 2 dascăli, unul pentru limbă și altul pentru predarea științelor. Domnul vrea să îndrepte această stare de lucruri, și deci hotărăște, se mai reînființeze și alte 2 școli inferioare, una la Craiova și alta Buzău. Apoi și în totă țara în fie-care orașel se înființază prin acest hrisov, școli, atât de limba țerei, cât și de limba slavonă, pentru ca să învețe băieții cunoscințele elementare și să nu fie nesciutori când vor ajunge în vârstă.

Programa reorganizației școlii din Sf. Sava cuprinde materiile următoare, predate de 9 profesori, având fie-care cunoscințe universitare: științele gramaticale cu 2 profesori, științele matematice (aritmetica, geometria și astronomia de 2 profesori, unul de științele fizice, unul de științele teologice și trei pentru limbele: latina, franceza și italiană. Istoria pare-se că a fost predată de profesorul de matematică.

Științele naturale, urmând pe Aristotel și comentatorii săi, să se predea în limba elenă. Cel de matematică, de nu va ști elinesce, va preda său în limba latină sau în cea italiană, sau chiar franceză; în care adică va ști mai bine.

Lefile dascălilor se vor fixa de Domn, după aprecierea meritelor fie-căruia.

Se organizază un internat pentru 75 școlari sërmanî, pe timp de 5 clase, adică: câte 15 în fie-care clasă. Dascălii vor mânca, împreună cu elevii odată. Cei 75 de școlari vor primi de două ori pe an haine de uniformă. De fie-care clasă va fi un efor, sau pedagog, sau supravegheator, bărbat serios, cu bună purtare. În fie-care cameră de ale elevilor „*pe care le-am clădit spațioase, pentru ca mai mulți să locuiască acolo*” se fie un servitor, care să se îngrijască de camere și de altele, servind la trebuința școlarilor. Admiterea școlarilor se va face de la 7 ani înainte, dintre fiii de boeri, ori de mazili dar nici de cum dintre mojiici sau țărani, cărora li este dată plugăria și păstoria; iar copii de neguțitori și comercianți, precum și cei de

1) Hrisovul se găsește în Condica Domnească de la Arhiva Statului No. 3 pag. 20, vezi și «Istoricul școlilor» pag. 3.

2) Vezi «Istoricul școlilor» pag. 37.

3) Vezi «Istoricul școlilor» pag. 37.

4) Acest document este scris în grecește și a fost donat Academiei Române de N. Crețulescu în 1889.

5) Hrisovul se găsește în întregime în scrierea lui Anastasie Comnean fost protospator în Valachia la an. 1765 intitulată: „Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν” pag. 54.

breslași după ce vor căpăta cunoștințe elementare de carte, vor fi scutiți, de a mai urma mai departe la școală, ca să învețe meseria părintească, având în vedere înclinarea lor firească. Școlarii de omeni cu prinsore (avuți) se primesc în internat ca solvenți, plătind adecă analogia mâncărei, la epistatul școlei.

Elevii începători vor urma un curs de 3 ani, cetirea gramatică, apoi încep și limba latină, ca în curs de 3 ani, în același timp să aibă destulă cunoștință de limba greacă și de limba latină, dându-li-se de învățat pe cei mai însemnați autori ai acestor limbi. După îndeplinirea celor șase ani, elevii urmăză alt curs de trei ani în care școlarii sunt ocupați dimineața cu poetica și retorica, și fac teme de limba elenă și latină; mai cu seama însă studiază morală lui Aristotel. După dejun să se predea italiana și franceza, care sunt facultative. Ast-fel după 9 ani de pregătire la limbi, școlarii trec la alt curs de 3 ani în care dimineața li se predă aritmetica și geometria; iar după prânz elemente de istorie și geografie istorică în oricare din limbile învățate iar nu numai de cât în grecește. Școlarii mai ascultă dimineața și filosofia lui Aristotel; iar după prânz astronomia. În fine în ultimul an se învață și științele naturale. Pe lângă aceste științe la Mitropolie se rînduesce un dascăl pentru sfânta teologie „*probat prin evsevie și corectitudinea dogmelor*”; iar la S-tu Sava va fi și un dascăl de musică.

Așa dar un școlar care ar fi urmat regulat cursurile, trecea printr'un curs primar de 3 ani, urma apoi un al doilea curs de 3 ani, urma apoi un nou curs de 3 ani tot pentru limbi și numai în fine 3 pentru științe, adecă în total 12 ani. Deci școlarul admis la 7 ani ajungea la 19 ani, ceia-ce numim noi astăzi bacalaureat, când dice hrisovul putea să iasă din școală și să alégă fie-care viața ce dorea ori biserică, ori politică.

La cursul de teologie erau admiși nu numai școlarii care se destinau la preoție ci și oricare alții. Între studiile obligatorii pentru toți școlarii era și gimnastica în timp de o oră în fie-care zi după prânz. Dumineca erau catehisiți.

Hrisovul cuprinde și regulamentul de ordine și disciplină în internat și școală. E de remarcat cu deosebire, că

bătăia și insultele nu sunt îngăduite *«corectarea școlarilor dice hrisovul se va face prin mijloace potrivite cu împrejurările, după cum pedagogia ne învață»*. Pentru întreținerea școlei, Domnul, găsind acesta cu dispozițiunile binefăcătoare ale înzestrătorilor de monastiri, impune tuturor acestora o dare, după analogia veniturilor, ceia-ce produce, pe lângă sumele prelevate de la monastirile consacrate școlilor, suma de 10.000 lei. Apoi darea preoților și diaconilor care sunt în număr de 3500, plătind fie-care câte 3 lei pe an (din care pe jumătate se dau la casa milelor) se urcă produsul la 15000.

Hrisovul dispune existența unei biblioteci pe lângă școală, care va fi administrată de un epistat sau bibliotecar credincios și ordonă să nu se dea cărți de cât cu adevărită și să le reclame în timp îndărat. În fine hrisovul rînduește o epitropie a școlilor, compusă din Mitropolitul, din cei 2 episcopi, ai Râmnicului și Buzăului și din boerii divanului, de la marele ban până la marele postelnic.

Acest însemnat hrisov s'a întărit și de patriarhul Kir Sofronie împreună cu sinodul în luna lui Martie același an.

După cum am constatat din resumatul pe care l'am făcut, acest hrisov cuprinde atât reorganizarea școlilor din Valahia cât și reforma Academiei din București, înmulțindu-i-se profesorii, adăugându-i-se studii nouă, formându-se un internat de 75 elevi sërmanî și dându-i-se și un regulament interior. În fine se mai institue și o epitropie școlară permanentă compusă din persoanele amintite mai sus sub președinția Mitropolitului.

* * *

Tot din 1776 avem documente pentru înființarea școlilor domnesci de la Ploești. Aicea existau mai înainte școli private românești. Unui din dascălii, care ținea școală privată, anume Dascălul Barbu, aflând că Domnul a hotărît să înființeze școli publice în Ploești, cere ca școla lui să fie recunoscută ca atare. Domnul însărcinează pe Mitropolit să cerceteze școla. În 1777 August 11 după anaforaua Mitropolitului Grigorie, în care arată Domnului, că dascălul Barbu *«se evghenisesce, adică în tot chipul se silesce spre învățătura copiilor»*, dar că nu poate trăi numai cu simbria

de la părinții copiilor și să află în mare scăpătăciune, fiind om cu copii, Mitropolitul propune, că după cum este școală publică la Târgovișteea cu leafă de 5 taleri pe lună, asemenea să existe și la Ploești, fiind oraș ca Târgovișteea, și să se dea dascălului Barbu câte 5 taleri pe lună! colosala sumă!¹⁾.

În Moldova am constatat că existau școle publice, afară de Academia de la Iași, pe la orașe, eparhii și chiar pe la sate. Așa aflăm o școală cu un dascăl român la Ruginoasa. Capacitatea acestui dascăl sătesc se poate constata, dice D. Ureche, din frumoșele versuri ce dânsul a scris și în care deplânge uciderea infamă a Domnului Ghica, protestatorul contra răpirei Bucovinei²⁾.

Școlile din Moldova continuă a funcționa chiar și după tragica ucidere a lui Ghica, iar acesta rezultă și din sarcina ce are Arhimandritul Măzăreanu de «*îndreptător al școlilor domnești și Monastirești ale Moldovei*». Numai fondul școlilor suferă o scădere sub domnia lui Constantin Moruzi, care urmează pe tronul Moldovei după tăierea lui Grigorie Ghica. Acest Domn dispune ca preoții și diaconii, sub pretext că le-a ertat unele dări, să plătescă pe tot anul câte 60 de bani la Mitropolie, ca din aceștia. Mitropolitul să trimită câte 1200 lei în tot anul la episcopii școlii din Țarigrad, pentru ucenicii ce sunt la învățătură, după cum pe larg se arată printr'un hrisov grecesc al domnului³⁾.

Dar deși existența Academiei din Iași, era într-o cât-va asigurată prin contribuirea regulată și trecută în obiceiul pământului, de a fi întreținută atât ea cât și școlile episcopale de pe la episcopii: de limba elinască și moldovinească, precum și acele preoțești, slavone-române sau române curat de prin restul țerei, din birul impus preoților în sumă de 4 lei pe an, plus 4 parale la leu răsărit pentru ostenela protopopilor însărcinați cu strângerea dăreii⁴⁾. Dar cu toate măsurile de îndeplinire materială a trebuințelor școlare, ele suferă de o lipsă ce cu greu putea fi înlăturată, anume

1) Vezi «Istoricul școlilor», pag. 40.

2) Vezi «Istoricul școlilor» pag. 40.

3) Acest hrisov a fost descoperit de D-nu Ureche într-o ladă de la Mitropolia din Iași.

4) Vezi Uricarul II pag. 13—22.

acele preoțești din cauză că nu se găseau dascăli români destoinici, ca să învețe pe ucenici.

Anafora Mitropolitului Moldovei, Iacob II Stamate, către Domnul C. Moruzi este cel mai prețios document ce posedăm cu privire la mersul școlilor¹⁾.

După ce Mitropolitul cercetăză semele și bugetul școlii, face apoi istoricul zidirei localului de Grigorie Ghica, amintind și de hrisovul acestuia din ce și cum a constituit Gr. Ghica venitul școlii și cum din acest venit s'au hotărât plata învățătorilor din totă țara. Mai departe, constată Mitropolitul Iacob că venitul școlii este hotărât a se strânge de la preoții și diaconii ce sunt în eparhia Mitropoliei și Episcopiei, cari au să plătescă neștrămutat fiește-care preot și diacon (afară de săracii și nevolnicii) câte 4 lei pe an și câte 4 parale la leu de răsărit, care parale se dau protopopilor ce strâng de 2 ori pe an împreună cu obiceiuitul plocon vlădicesc. Venitul acesta servește pentru plata lefiilor tuturor dascălilor. În genere din totă țara «*atât de limba elinască cât și de cea Moldovinească*».

Mitropolitul Iacob făcând acest istoric, constată că pentru școlile existente pe timpul lui, acest venit era suficient, numai din cauză că erau vacante mai multe catedre, sau școli pe afară, adecă în țară care nu aveau profesori; cu alte cuvinte nu funcționeau toate școlile create prin hrisovul lui Gr. Ghica în totă Moldova.

Cercetarea ce face Mitropolitul Iacob despre învățătura elinască și despre dascălii de această învățătură este memorabilă. Însemnând principiul pedagogic atât de recomandat de pedagogii moderni, că învățătura trebuie să procedă dela cele știute la cele neștiute, principiu care face onoare perspicacității geniale a lui Iacob, el face minunat critica de modul de predare al dascălilor greci, cari proced «*dela cele neștiute la cele neștiute*» încărcând mintea școlarilor cu numiri și cu canoane și cu mulțime de cuvinte..... și ca papagalii să le învețe pe de rost, nimica cu totul știind, sau înțelegând din cele ce învață, din care pricină mai și 10 și 12 ani îmbătrânesc în gramatică

1) Vezi Uricarul III pag. 12; anafora din publicațiunea D. Codrescu n'are dată.

ucenici». Mitropolitul compară după aceia metodele dascălilor din Europa cu a dascălilor greci și condamnă practică acestor din urmă, dând poveștiri minunate cum să se urmeze în viitor.

Trecând la învățătura științelor dice, că o academie fără știință este o casă fără ferestre. Necesitatea matematicilor și în special a geometriei o demonstrează cât se poate de bine. Te miri, dice D-nu V. A. Ureche, cum un cap așa de bine organizat ca a Mitropolitului Iacob, susține că predarea geometriei să se facă în limba elină. Recunoaște însemnătatea limbei latine pentru învățătura pravelilor și înțelegerea sf. Scripturi *«și încă și spre îndreptarea și împodobirea limbei moldovenești»*.

Mitropolitul Iacob propune să se organizeze la Academia de Iași o clasă de inginerie practică pentru formarea de ingineri hotarnici.

În capitolul VII al anaforei, Iacob se ocupă cu organizarea Școlii, propunând a se face un internat de 24 ucenici. Mai departe vorbește de examene, de înființarea unei biblioteci etc.

* * *

Școlile întemeiate în decursul epocii fanariote și a căror existență am dovedit-o în sec. al XVIII-lea, au continuat și prin sec. al XIX-lea, favorizate fiind de domnii care succed atât lui Grigorie Ghica în Moldova, cât și lui Alexandru Ipsilante în Muntenia. Nu mai puțin au existat și academiile domnești din Iași și București până la anul 1821 și au servit de basă la înființarea universităților noastre române ¹⁾.

Dar afară de școlile întemeiate cu anumite hrisove domnești și întreținute din fondul obștesc al școlilor în decursul sec. al XVIII-lea au mai existat și școli sătești, eminamente românești. Acestea erau foarte numeroase. Ori unde se găsea un dascal sau preot procopsit, acolo se deschidea și o școală, în care locuitorii și trimeteau pe fiii lor să învețe carte. Existența unei astfel de școle era foarte nesigură, pentru că depindea de la stabilitatea dască-

1) Vezi «Cronica greci» pag. XIII

lului, care adesea prefera satele unde era mai bine plătit. Plata lui se făcea ori în bani, ori în produse: popușoi, făină, grâu, brânză, unt etc., etc., după puterea părinților. Angajamentele se făceau cu luna sau chiar cu anul. Copii care veneau din alt sat, stau la școală întreaga săptămână; iar Sâmbătă pe la chindie li se permitea să se ducă la părinții lor ¹⁾.

Aprópe de capătul domniei fanariote în anul cel dintâi al sec. al XIX-lea se petrece un eveniment de cea mai mare importanță în istoria culturală a Românilor. Mitropolitul Veniamin este pricina acestui eveniment. Acest mare personaj a fost un centru în jurul căruia s'a învîrtit întreaga mișcare culturală din prima jumătate a veacului al 19-lea. Mitropolitul Veniamin merită în respectul cultural totă recunoștința învățământului național de astăzi și viitor; de aceea dice D-nu Ureche, s'a obicînuir toți de a pune numele lui în capul tuturor mișcărilor culturale. Destins prelat al bisericii române, zelos apărător al dogmelor ortodoxe și tradițiilor strebune, bun patriot și cu durere de nîm s'au devenit figură neperitoare din mintea tuturilor românilor. Nu numai prin cuvînt îndemnă pe boerii din adunarea obștescă de a cere Domnului înființarea de școli române dar chiar și în fapt. Într-o convorbire avută cu câțiva boeri, aceștia arătându-se ore-cum scandalizați pentru ridicarea la ranguri de notabilitate a fraților Asachi, Mitropolitul promise înființarea unui Seminar pentru cultivarea tuturilor fiilor de popă din țară. Pentru ași ține cuvîntul dat către boeri, de a înființa o școală clericală, Mitropolitul Veniamin nu perde timp, se duce la Vodă Cons. Moruzi, îi comunică planul său și cere prin anafora a-i se slobozi un hrisov prin care să se vestescă în țară deschiderea cursurilor acestei școli clericale în Monas. Socola ce până atunci era monas. de Maice. La anul 1804 luna Oct., se dă hrisovul Domnesc și cursurile săși deschid în aceeași toamnă cu un personal compus din 3 profesori și anume: Dascalul Constantin, Paharnicul Enache și Călugărul Ioil, dascăl de teologie ²⁾.

Ori cât de puțin se va fi fost învățat în Seminarul

1) Vezi «Cronica greci» pag. XXIV.

2) Vezi „Istoricul Sem. Veniamin din Iași de D-nu C. Erbiceanu 1885 pag. 34.

Socola la începutul existenței lui și pe mulți ani încă, nu rămâne mai puțin un institut important. Imprejurări nenorocite venind asupra Moldovei cu invasiunea Rușilor în 1806¹⁾ și înlăturarea lui Veniamin 1808²⁾ din scaunul Mitropolitan curând după înființarea lui, a făcut ca școala să nu-și poată da rîdele de cât după trecerea lor. Epoca fanariotă era deja spre sfârșit când Seminarul Socola redeschizându-se în 1812, mergea prosperând. Programul acestei școli se ameliorază foarte mult. Se predă ucenicilor gramatica română, limba latină, simbolistica, catihisul, aritmetica, exegesa, istoria religiei, istoria universală, filosofia, cântările bisericești și teologia³⁾.

Trei ani după întorcerea Mitropolitului Veniamin în scaunul Mitropolitan al Moldovei, Seminarul Socola, adesea vizitat de acest prelat, care găsea cea mai deplină mulțumire sufletescă în asemenea vizite, mergea prosperând. La examenul din 1815, ținut în fața Mitropolitului și a celorlalți epitropi ai școlilor, unul din școlari rosti o cuvântare de mulțumire. Între altele dicea acest școlar: „Doi ani au trecut de când ne aflăm în această școală și pofta de a opune la lumină atâtea închipuiri închise de o lungă vreme, rîvna de a ști atâtea lucruri și adevăruri nesciute, totuși au putut a sevărsi atâtea de am putut a ne face o idee de gramatică, de simbol, de catihis, de aritmetică, de cartea facerii, de istoria religiei, de istoria profană, de cele trei lucrări ale minții, de începutul limbei latinești, începutul bogosloveniei, cântările și rânduiala bisericești⁴⁾).

Stăruind pentru înființarea de școli, Veniamin nu trece cu vederea, că pentru școli are nevoie, de profesori. Pentru îndeplinirea acestei lacune el sacrifică venitul său personal întreținând în școli pe mai mulți tineri, ca: Frații Asachi în Italia, Săulescu în Hios, Scriban Vasile (Arhiereul Filaret) și Ierodiaconul Ierodei în Kiev, ierodiaconul Veniamin Cannanau în Atena și mulți alți stipendiști în Cernăuți și în București la sf. Sava.

1) Vezi «Ist. Rom.» Xenopol pag. 372.

2) Vezi «Viața și activitatea lui Veniamin, teză pentru licență de Tănăsescu. pag. 25.

3) «Ist. Seminariului Veniamin» de C. Erbiceanu pag. 37.

4) Idem opusculat pag. 38.

Rîdele bine făcătoare ale acestei sfinte instituții s'a văzut în epoca românismului care nefăcând parte din cadrul lucrării noastre, ne oprim aici lăsînd altora ocaziune de a vorbi mai amănunțit.

* * *

Acum după ce am făcut o dare de sîmă asupra școlilor existente în decursul epocii fanariote, pentru a resuma întregul învățămînt din periodul de care ne-am ocupat, îl putem clasa în 2 și anume: în învățămînt superior, care avea loc în Academiile și inferior care se practica în școlile de preoție. Cel dintîi se făcea în limba greacă și se chema prin urmare grecesc; iar cel de al doilea se făcea în limba românească și se chema național în opozițiune cu cel-lalt.

Obiectele de studiu ce se predau în școlile domnești din timpul Fanarioților, după cercetările făcute de D-nu Cons. Erbiceanu, asupra manuscriptelor descoperite de d-sa în Arhiva Mitropoliei din Iași¹⁾ constată că se propunea afară de cursurile elementare care erau în românește și următoarele studii în grecește:

În primul loc se îngrijau grecii de predarea limbei atât a celei vechi (elene) cât și a celei moderne (ζπλζ) gramatica dar ocupa locul cel d'întîi în preocupările lor didactice, predându-se cursurile ei după manuale prelucrate de autori germani, precum acea a lui Iacob Willeri din Lipsa 1749, sau după autori greci. bună oră acea a lui Sguduri, Veneția 1763; sau a lui Teodoru. București 1768; sau a lui Teodor Gazi. Veneția 1769: sau în fine după o prescurtare mai lesnicioasă a acesteia din urmă lucrată de C. Caraion, din care au eșit mai multe ediții etc.²⁾

2) *Retorica*. Studiul ei se predă mai ales după acel alcătuit de Ierodiaconul Macarie, compus înformă de întrebări și răspunsuri. Foarte mult era răspândit un manual alcătuit de Anastasie Popa-Vasilopol din Ianina și din care s'a reafiat un exemplar în Iași și altul în București³⁾.

1) D. Cons. Erbiceanu a făcut o analiză a acestor manuscripte în revista teologică.

2) Vezi «Istoria Rom.» pag. 628 Vol. V.

3) Vezi «Istoria Rom.» pag. 629 vol. V.

3) *Logica*. După numeroasele manuscripte și cărți ce se întâlnesc, constatăm că se cultiva cu mare stăruință. Studiul ei se preda mai ales după acel al Ierodiaconului Nectarie din Mitilene, 1710; sau după acel alcătuit de Ioan Forneu din Agrafta; sau în fine după vestitele comentarii și cercetări la logica lui Aristotel, făcute de marele dascăl al veacului al XVIII-lea Teofil Coridaleu, tipărite în Veneția.

4) *Metafisica* după cei vechi și cei noi compusă de Petru Psalida din Ianina în 1798: metafisica după filosofi noi mai ales după Baumeister, tradusă în limba elină cu multe adaosuri de I. Forneu din Agrafta etc ¹⁾.

5) *Psihologia* de Petru Psalida;

6) *Etica* de Eugeniu Bulgaris și alții.

După ce elevii terminau toate aceste învățături și înarmați cu toate cunoscințele trebuitoare pentru a putea bine scrie, erau învățați a alcătui epistole asupra deosebitelor materii. Aceste aplicațiuni se făceau în scop de punere în practică a cunoscințelor teoretice dobândite—o aplicare a logicei și a retoricei.

Pe lângă limbele greaca și elina care se învățau în cursurile arătate se mai studia în școlile grecești și limbile: latina, italiana și franceza. Alături cu limbele și studiile menționate se mai predau în școlile domnești și științele numite pe atunci epistimuri. Așa: aritmetica, geometria, logaritmicele, trigonometria, geografia, cosmografia, fizica, chimia, meteorologia, medicina populară și teologia ²⁾.

Școlile domnești din București și Iași nu erau menite a da numai mirenii ci și clerici învățați pentru ocuparea locurilor mai înalte din ierarhia bisericească; de aceea se învăța în ele și teologia. Ca urme ale unui învățământ religios special s'a găsit în caetul unui scolar din an. 1709, pe lângă olintiacile lui Demostene, traduse în apla și canoanele nașterii Domnului; apoi «o sfătuire foarte simplă dar trebuincioasă și îndemnare frățească către începătorii care voesc să se facă preoți», evident o scriere religioasă menită pentru acei ce îmbrățișau atare carieră, însă nu pentru preoții români ci pentru acei greci, de ore-ce sfătuirea este

1) Vezi «Revista Teologică» anul II No. 3.

2) Vezi «Discursul rostit de D-nu C. Erbiceanu la serbarea școlară din Iași», 1885, pag. 56.

scrisă în grecește. S'a mai găsit cartea în de obște cunoscută ca manual de școală: interpretările în teologie ale lui Damaschin, din 1781; legile rituale, engomiul prea învățatului mitropolit al Euhaitelor la cei trei între sfinții părinții noștri dascăli ecumenici, Vasile c. Mare, Grigorie Teologul și Ion Chrisostom. Tot cărți de școală erau și cuvintele sf. Grigorie Teologul, apologeticul fugirei în Pont a lui Grigorie Teologul etc. Mai găsim, expunerea credinței fericitului Ghenadie Sclarul, patriarhul Constantinopolului, un manuscript despre erezii, altul despre sf. Sinode; un rezumat al sfințelor canoane de Const. Harmenopol și altele ¹⁾.

Dacă venim acum la rezultatul la care ajungeau cei cari studia în ast-feliu de școli, se constată că acesta depindea de la 2 împrejurări: întâi de la elevii care frecuenta academicele și cele-lalte școli și al doilea de la metoda dascălilor.

Cine frecuenta școlile domnești din București și Iași? Fără îndoială în primul loc, numeroșii copii de greci care împopora școala și pentru care limba predării era cunoscută, în al II-lea loc copiii de boeri, care țineau dascăli în casă pentru copiii lor, iar în al treilea loc copiii sërmanii care nu aveau mijlocul de a deprinde limba predării în afară de școală și care nu mai sfârșiau cu învățătura limbei grecești ²⁾.

De la metoda dascălilor depindea foarte mult. Lipsa de metode sistematice și pedagogice, făcea pentru elevi foarte greoa învățătura cărții, mai ales cea în limbă streină. În tot decursul școlilor grecești metoda predării era așa de defectuoasă în cât sërmanii copii își perdeau mai tot timpul cât îl petreceau în școală cu învățarea gramaticii. Asemenea întârziere în învățătura limbei nu putea proveni de cât din răutatea metodei de predare întrebuințată și pe care Mitropolitul Iacob o caracterizează în colorii destul de vii în raportul său asupra mersului învățământului timpului său când spune că: «*până acum în școlile noastre se învață cu numiri și cu canoane și cu mulțime de cuvinte, însărcinând mintea ucenicilor și porocindu-le acele*

1) Vezi «Istoria Românilor» vol. V, pag. 637 și 638.

2) «Discursul D-lui Erbiceanu» de la serbarea școlară din Iași.

numai date lor să citească și ca papagali să le învețe pe de rost, nimica cu totul știind sau înțelegând din cele ce învață din care pricină și 10 și 12 ani îmbătrânesc în gramatica grecească». A avut deci multă dreptate Mitropolitul Iacob Stamate, a detesta metodele grecești, din clasele începătoare, pentru că un elev intrând în gramatica grecească l cuprindea gróză, pentru că se vedea aruncat într'un haos ¹⁾.

Folosul real cu care se alegea cele 2 dintâi categorii de ucenici, era numai studiul limbei grecești, cunoscința în destul de temeinică a limbei grece moderne, cu atâta mai mult cu cât ea fiind și aceea a predării și limba vorbită în societatea mai cultă, ei puteau să o deprindă mai cu înlesnire și din ȕilnica întrebuintare. De aceea am vădut că cei mai mulți școlari părăseau școala după puținii ani de studiu, nevrând să asculte cursurile superioare care să mărgineu mai mult la predarea limbei elene. Cât despre limbele: italiană, latină și franceză, progresul era foarte slab. Intr'adevăr din hrisovul lui Alex. Ipsilante din an. 1776 constatăm că limba latină să învață numai în restimp de 3 ani, și alții 3 ani numai în mod incidental, deși fără îndoială, trebuia să fie mai grea pentru ucenici, de cât cea grécă—limba lor ore-cum firéscă. Dacă să și gălesc câți-va dascăli care traducéu cărți din latinesce, aceștia erau diu acei ce și făcuse studiile mai înalte prin Italia și numai prin excepție vor fi fost ei produsul școlelor domnești din Iași și București ²⁾.

În cea-ce privește limba italiană și franceză, apoi, se studia și mai puțin de cât latina, de ore-ce dacă ne luăm după hrisovul de reorganizare a lui Ipsilante, ea se studia după masă în ultimii trei ani.

Observatori vrednici de credință, ne arată slăbiciunea acestei părți a învățământului. Așa Carra ne spune că „tinerii boeri meniți pentru slujbele publice, fie la curtea gospodarului, fie în județe își dau ore-care osteneła pentru a învăța turcesce, latinesce, franțuzesce și italinește; *dar foarte puțin din ei își însușesc întru cât-va limbele streine* ³⁾».

În cea-ce privește științele, cu tóte că ele se învățau în Academiile grecesci, se studiau cu puțin interes și de aceea nu s'au ajuns prin ele la nici un rezultat. Lipsa totală de ingineri hotarnici, cu tótă trebuința neapărată a lor este dovada cea mai îndreptățitoare. În istoria românilor a d-lui profesor Xenopol vol. V pag. 644 se găsește o notă foarte caracteristică în felul ei, relativ de impresiunile produse asupra unui călător, Christoph Vilhelm Lüdeke, care trecea prin țerile române în 1764, de nisce foști elevi ai școlei domnesci din Iași.

Călătorul trase în gazdă la o monastire din Moldova, unde fu ospătat foarte bine câte-va zile. «Séra după cină venind vorba de poezie, eu spusei că în Anglia ar fi fost poeți însemnați, la care observație călugării începură a rîde cu mare haz, răspunzând că limba engleză ar fi așa de aspră și de nedestoinică, în cât nu s'ar potrivi de loc pentru poezie. Ei vorbeau grecesce, latinesce și italienesce. Mai întrebare dacă Anglia ar fi în Londra sau Londra în Anglia, părăndu-le a fi cu totul nepăsători asupra acestei împrejurări».

Așa dar, învățământul Academiilor grecesci din țerile române, se îndeletnicea cu deosebire în învățarea limbei grecesci, singura învățatură mai temeinică; pe când celelalte erau numai de formă. Chiar numai din învățarea limbei grecesci foarte puțin se alegeau cu o cunoscință mai adâncită, pentru că depindea acesta, de la elevii ce frecuenta academiele, de la condiția și starea lor, precum am zis mai sus.

Dacă trecem la învățământul inferior care se practica în școlele de preoție și cele de la sate, constatăm în primul loc că ele (școlele) erau puse în tot-d'auna sub patronagiul și îngrijirea specială a Mitropoliților și Episcopilor timpului, că purtau un caracter cu totul bisericesc, funcționând precum ne spune Eladius în opera sa: «Status praesens Ecclesiae Graecae» sub protecția bisericeii, în tinda și în jurul ei, precum și în casele preoților. Pe la Mănăstiri se adunau copiii ȕeranilor din satele imegieșite, la monahii cei mai cărturari și învățau carte românească. Numai pe la Mitropolii și Episcopii se găseau clădiri speciale pentru școli precum și la câte-va mănăstiri, ca cea din St. Sava, din

1) Consultă: Raportul Mitrop. Iacob II despre școle în Uricar HF p. 16. și «Cronicarii greci» pag. XXXIII.

2) Vezi «Ist Rom». vol. V pag. 642.

3) Carra, Histoire p.187.

St. Gheorghe vechi, S-ta Ecaterina din București, Bar-novschi în Iași, etc.

Maî tot-d'auna la țară învățașii școlariî pe scripte numite tartage; iar începătorilor li se scria buchele de dascăl pe un sfert de hârtie. În orașe se învăța și pe Abecedare venite maî multe la început din Transilvania, numite Azi-bucóvne. Cu timpul au început a se imprima Bucóvne și la noi. Așa la 1749 se imprimă în Râmnic o ast-fel de carte numită: Bucóvnă pentru învățătura pruncilor, întru care se cuprinde buchele sau slovele și cele 10 porunci ce au dat D-zeu lui Moisi și Simbolul credinței și cele 9 fericiți și tâlcul lor pe scurt. Asemenea Bucóvnă a imprimat tot cam atunci și Mitropolitul Moldovei Iacob I Putneanul.

Ucenicii trebuiau să îndure multe pedepse și aspre observații de la dascăl până putea învăța cele 45 de buchi și de care nu aveau trebuință riguroasă pentru a exprima vorbirea românească. În școlile începătore, se învăța maî întâi cetirea buchilor care se făcea așa. După ce în capul slovelor se făcea de către dascăl ^o+ și care însemna: cruce ajută se începea: A (az), B= (buchi) V= vedi etc. După ce școlarul cam peste o lună scăpa de Buchi, adică știa a le cunoște perfect, apoi se începe slovenirea așa: Buchi-az-ba=baba, Vedi-az-va lude estu le. vale etc. După ce termina și slovenirea începea a citi și a învăța rugăciuni din Bucóvne și din ceaslóve, la început numai cetirea frumósă a lor; iar maî apoi și învățarea lor de rost. Din Ceaslov învăța părțile ce se citesc dîlnic în biserică, apoi învăța Psaltirea. În fine după ce termina și acestea trecea la scriere, aritmetică și începea și cântarea psaltihia. Cu timpul cânta axióne, heruvice, chenonice etc.

Un asemenea școlariu era preparat de a fi ori dascăl într'un sat, ori preot după ce maî învăța silit Catihisul pe scurt și Mânelnicul (tâlcul serviciilor bisericesti). Timpul studiului era de la răsăritul sórelui, până la amiază și apoi de la amiază după ce mânca și până la apusul sórelui. Școlariî erau întrebați în toate zilele de tablele lor, de către dascăl cu multă asprime. Vai de școlarul leneș, ori care nu 'și făcea datoria! Dascălul de obicei ședea pe divan sau pe scaun și cu o vargă lungă în mână, cu care bătea și tactul la școlariî ce cântau; altă dată avea un biciu

de curea cu 2 sau cu 3 curele. O frică și un cutremur prindea pe școlarul căruia îi venea rîndul se spună tabla.

Pedepsele ce se aplicau școlarilor leneși erau: starea într'un picior, sau în genunchi, pe altul îl pune pe grăunțe în genunchi, pe altul îl pune cu ochii la sóre etc. Erau chiar și bătuti cu varga, cu biciul, cu linia, altă dată și cu un smoc de vergi deodată. Copiî erau bătuti ori la scaun, ori ținuți de altul în spinare sau dacă era maî mare 'l întindea jos, când era maî îndărătnic, apoi îi aplica falanga. Pe copiî mici și neastâmpărați îi pune cu chica în cui etc., etc. Ast-fel că cine învăța atunci era și pedepsit în realitate, iar nu numai cum înțelegeau cei vechi învățați. Cuvîntul grecesc παιδεία în limba nevolenică însemnă și a pedepsi și a bate, de aceea nu se putea pricepe că ar putea să învețe cine-va carte, fără bătae ¹⁾.

Acesta este mersul istoric al învățămîntului și școlilor din epoca fanariotică.

1) Veđi: «Cronicari greci» de C. Erbiceanu pag. XXXIII—XXXV și Discursul său din Aula universit. din Iași pag. 71.

STAREA BISERICEI ROMANE IN EPOCA FANARIOTICA

Observațiuni preliminare

Cu începutul secolului al XVIII-lea viața politică și bisericească a românilor intră în o nouă fază. În domniele române se începe tristul period al Fanarioților, period de asuprire politică, de înjosire și de degradare națională. Atât Muntenia cât și Moldova perde, nu de drept dar de fapt dreptul de a alege pe Domnișii săi, urmare nenorocită a unui principiu care odată introdus în țările române caută a se menține și a prinde rădăcini. Nu-i vorbă că și mai înainte de această epocă se întâlnesc în țările române Domnitori străini, consecință a rivalităților și luptelor de partide,—cu începutul sec. al XVIII-lea însă, excepțiunea devenise regulă.

Motivul principal care a făcut pe Sultani de a schimba pe Domnișii pământeni și a-i înlocui cu greci, a fost deseale manifestațiuni de simpatie ce arătară țările române către împărățiile creștine învecinate și mai ales către Rusia. Resbelul din 1711 dintre Turcia și Rusia, dădu prilej Sultanelor de a se încredința pe deplin că principatele noastre consimțesc cu națiunile Slavone nu numai prin ajutorul religiunii ci și al limbei care până atunci încă predomina în biserică și în lucrările diplomatice ¹⁾. De aceea luară hotărârea a nu mai îngădui în Muntenia și Moldova domnișii pământeni. De la 1711 în Moldova și 1714 în Muntenia,

1) Consultă «Istoria bisericească a Românilor» de Arhier. Filaret Scriban pag. 106.

după tragicul sfârșit a lui Constantin Brâncoveanu, Turcia trimite domnișii fanarioți cu instrucțiuni secrete de a da o nouă direcțiune poporului și a-l abate spre a nu mai consimți cu națiunile slavone ¹⁾. Pe dată se înființă în Iași și București școli pentru limba greacă și română; iar limba slavonă se opri cu totul de prin biserică și de prin cancelarii, însă până la deplina formare a unui cler nou, se permise tipărirea cărților, jumătate slavonește și jumătate românește ²⁾.

În acest period de mai bine de un secol; urmară în Moldova 34 domnitori; iar în Muntenia 35 și-nu domnișii unul mai mult de cât numărul mijlociu de 3 ani, întâmplându-se ca unul și același să vină de mai multe ori la domnie în aceeași țară, când în Muntenia când în Moldova. Așa fu: Constantin Mavrocordat în timp de 40 de ani, de 5 ori în Muntenia și de 4 ori în Moldova (1730—1770).

În decursul acestui period Românii avură a suferi crude încercări. În afară de miseria pe care o îndură sub jugul de fer al asupritorilor, țara mai perdu din cauza Turciei și din teritoriū. Așa de la 1718 data tratatului de la Pasarovitz și până la 1739 data celui de la Belgrad, banatul Craiovei stătu în stăpânirea Germanilor. La 1777 tot Turcia cedă Austriei Bucovina iar la 1812 după un război cu Rusia, cedă aceștia Basarabia.

Și din punctul de vedere bisericesc, intră biserica română în o fază nouă. În Muntenia și Moldova înriurirea grecească e la culme. Grecismul însă nu putu progresa în biserică faptic ci numai personal, de ore-ce și cei mai greci dintre Mitropoliții țerei se subscriau mai tot-d'auna românește și nu avem mărturii ca să se fi efectuat o grecisare în biserica română în acest restimp. Din contra progresa normal romanisarea cultului și a literaturii, făcând mai ales în jumătatea a II-a a secolului al XVIII-lea progresele

1) Până acum se admitea că introducerea domnilor greci în Muntenia și Moldova ar fi avut de pricină trădarea lui Cantemir și Brâncoveanu, care ar fi făcut pe Turci să nu mai aibă încredere în domnișii cei de țară; concepție cu totul greșită întru cât găsim domnișii greci anteriori epocii fanariote. Așa N. Mavrocordat este rânduit domn în Moldova înaintea lui Cantemir, iar în Muntenia după Brâncoveanu Turcii nu trimit pe un fanariot ci pe românul Ștefan Cantacuzino (Xenopol, vol. V al ist. rom. în prefață).

2) Consultă ist. bis. a Rom. de Scriban pag. 106 și 107, și ist. bis. de Aramă pag. 72.

cele mai mari, iar personalul grec, ce era prin posturile ierarhiei se văzu silit a se romanisa el singur¹⁾.

Cu toate eforturile Sultanilor, clerul pământean nu voia a se deslipi de către Ruși, dovadă vădită este că, Mitropolitul Moldovei Antonie în timpul războiului între Rusia și Turcia, pentru ore-care înțelegeri ce avu cu Feldmareșalul Minih, fugi în Rusia la 1736 unde mai târziu i se dădu eparhia Cernigovului; iar în locul lui în Mitropolia Moldovei, prințul Grigorie Ghica puse Mitropolit pe Nechifor de neam grec din Pelopones²⁾, care până atunci era Mitropolit al Lidiei, cu condițiune ca trăind el să facă a se alege un pământean. Dar el slăbind de bătrânețe a abusat de cei ce-l încunjura și luă o sumă mare de bani de la un simpatiot spre a-l face Mitropolit, însă țara a împedecat acesta alegând pe Iacob I Putneanul, care fiind ucenic a lui Antonie se folosi de nemulțumirile clerului pământean asupra lui Nechifor ca grec și adună sinod în 1752 din toți Arhiepiscopii și Arhimandriții țării, la care sinod cu afurisenie și cu blestem hotărî ca de acum înainte să nu se mai pună în Moldova Mitropolit strein, nici episcop eparhiot.

Sentimentul și conștiința naționalității era într'atâta dezvoltată în Moldova în cât pe scaunele înalte ierarhice nu putu sta în epoca fanariotă de cât 2 greci; unul la Mitropolie și altul la Episcopia Romanului, adică Nechifor și Iacob grecul¹⁾.

1) Consultă «Manuscrisul de istoria bis. rom. întrebuitat de studenții Facult. de Teologie din Cernăuți.

2) Vezi «Istoria Bisericească a Românilor» de Filaret Scriban, pag. 107.

1) Unii istorici numără între Mitropoliții greci din Moldova și pe Gavriil Calimahi, însă cu nedreptul pentru că familia Calimahi este de origine română. Iată ce ne spune în această privință d. Xenopol: «Casa Calimahi care, după nume s'ar părea a fi de obârșie grecă, este o adevărată odraslă a poporului român. După spusa cronicarului Ión Conta, ea se trage din Teodor Calmașul, carele a fost din mazili de jos; patria lui a fost ținutul Orheiului. Gavriil Mitropolitul, a fost fiul cel mai mare a lui Teodor și frate cu Ión. Grigorie și Alexandru Calimah, care în veacul al 18-lea, deveniră tuc trei Domni ai Moldovei (Vezi Istoria și genealogia casei Calimahi de A. D. Xenopol. 1897, I, 19, 55, 73 și 137). — D-nu George Sion, în nota de la pag. 37 tom. III, din Istoria Daciei de Fotino, zice: «În Moldova, într'adevăr, a existat o veche familie Calmuș, din ale căruia ramuri mai sunt încă câțiva moșneni în Bucovina...»

Const. Dapontes în catalogul său istoric spune: «că acest Calimahi era din țară, ca cum am zice țara Moloviei cu supranumele de Calmuhi. (Vezi «Cronicarii greci» de Erbiceanu, pag. 191. — În Letopisețul III pag. 183 citim următoarele: «Acest Domn (Ioan Calimah) a fost din părinți fecior lui Teodor Calmașul, carele a fost din mazili de jos; patria lui a fost din ținutul Orheiului».

Principii fanarioți fură însă mai norocoși în planurile lor în Valahia. Din 13 Mitropoliți ce au păstorit biserica Valahiei în veacul al 18-lea și parte din începutul secolului al 19-lea, numai 5 au fost pământenii; iar toți cei-alții au fost greci¹⁾.

Suferințele bisericești Moldovei se manifestă în decursul acestui period prin pierderea a două Eparhii: a Rădăuțului și a Hotinului. Teritoriul acestei din urmă episcopii depindea mai înainte de Episcopia Rădăuțului: La 1812, Rușii luând Basarabia, luară și episcopia Hotinului, pe care o transformară în o arhiepiscopie ruso-română numită a Chișinăului și Hotinului cu reșidența arhiepiscopului în Chișineu, supus sinodului permanent din Petersburg²⁾.

Nenorocirile la care au fost supuși Românii în decursul periodului Fanariot atât din punctul de vedere bisericesc cât și politic deși veneau direct la greci ca unii cu care eram în deaproape contact, totuși origina lor trebuie căutată în altă parte. Fanarioții lucrând ca instrumente politice ale Sultanilor nu puteau face altă de cât aceia ce era voința lor.

Jafurile ce ei au săvârșit asupra țărilor noastre, erau numai un mijloc de percepere a banilor dați pentru căpătarea tronului; iar acesta dându-se printr'un feliu de licitație și pôte închipui orî-cine, că acela căpăta domnia care dădea mai mult. Mulți dintre greci nu aveau bani suficienți, de aceia se împrumutau și venind la tron aduceau cu dânsii afară de creditori și pe mulți simpatioți cărora le dădea boeriile cele mai aducătoare de venit.

Durerile ireparabile ce au suferit Românii cu răpirea Bucovinei de Austria și a Basarabiei de Ruși au venit tot din pricina Turciei, care plătea îndemnizările de război cu provinciile de ale noastre. Grecisarea boerimeii mai înainte era dictată nu mai puțin de politica meschină a Sultanilor, care precum am spus căuta să împedice alianța românilor cu țările creștine.

Dacă s'au găsit Domni fanarioți care s'au îngrijit de instituțiunile țărilor și au făcut reforme salutare, apoi a-

2) Consultă «Catalogul Mitropoliților Ungro-Vlahiei Al. Lesviodox și ist. bis. române de Filaret Scriban pag. 107.

3) Dr. Const. Chiricescu la Cursul universitar de Ist. Bisericei Române.

căta vine de acolo că ei erau înainte de toate creștini, veneau în numele religiunii, și să știe cât de dezvoltat este sentimentul religios la greci. Nenumăratele Hrisové date de aceștia în favoarea bisericilor, școlilor și personalului lor documentează în sprijinul celor ce susțin.

Acestea spuse ca observațiuni preliminare, să privim biserica română din Muntenia și Moldova mai de aproape.

Teritoriile Mitropoliilor și Episcopiilor în epoca fanariotă

La încheierea secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, aflăm Biserica Munteniei constatătoare din Mitropolia Ungro-Vlahiei cu reședința de la anul 1665 în București și pe lângă Mitropolie de la începutul secolului al XVI-lea (1500--1507) și două Episcopii: a Râmnicului Noului Severin și a Buzeului.

De Mitropolia Ungro Vlahiei se ținea partea cea mai mare a țerei românești, afară de ținutul Brăilei care până la 1771 făcea parte din Mitropolia Proilaviei, iar de la acest an și până la 1774. cât ținu ocupațiunea rusescă, ținutul Brăilei în urma regulării Mitropoliilor: Gavril Calimah al Moldovei și Grigorie al Ungro-Vlahiei se alipi la Episcopia Buzeului, desființându-se pentru moment Mitropolia Proilaviei ¹⁾.

De episcopia Râmnicului, numită și a «Noului Severin» nu pentru cuvîntul că Mitropolia Severinului s'ar fi de-

1) Eparhia Proilaviei era o anomalie, provocată de ocuparea mai multor locuri de către Turci pe teritoriul principatelor, care locuri se isolase de centrurile cărmuirii românești. În privirea atât politică cât și bisericească; și fiindcă acum (1771) Turcii se alungase de oștile rusești din tot cuprinsul teritoriului românesc: de aceia Mitropolitul Gavril Calimah credând Turcii alungați pentru tot-d'auna, s'a înțeles cu Mitropolitul Grigorie al Ungro-Vlahiei spre desființarea Proilaviei și reintegrarea vechilor eparhii române cu ținuturile ce se luase de la ele oarecând și formase acea eparhie turcăscă. S'a regulat dar ca ținutul Brăilei să se reintorne la eparhia Buzeului; ținuturile: Ismail, Reni, Chilia, Archemanul și Benderul — la Eparhia Hușilor, precum a fost și mai înainte de înființarea Eparhiei Proilaviei, ear ținutul Hotinului s'a redat eparhiei de Rădăuți. Această dispoziție amândoi Mitropoliți o au supus cu raport Grafului Rumiantov; dar deși n'au primit de la ele răspuns aprobatoriu până în anul 1773, Mitropoliți au și aplicat hotărârea lor (Vezi cronica Hușilor pag. 312).

În anul 1774 luna Iunie 10, încheindu-se la Cuciuc-Cainargi, pace între Ruși și Turci, după retragerea Hușilor, Turcii iarăși au ocupat ținuturile Dunărene și Basarabene, pe unde erau cetăți; iar prin această s'a reînființat iarăși Eparhia Proilaviei (vezi cronica Hușilor pag. 318, anul 1774).

gradat în Episcopie și s'ar fi putat la Râmnic, ci pentru motivul că episcopia Râmnicului Noului Severin a căpătat cam același teritoriu pe care l'au avut Mitropolia Severinului dispărută în secolul XV-lea¹⁾ se ținea întregul Banat al Craiovei (Oltenia); iar de Episcopia Buzeului se ținea ținuturile: Râmnicu-Sărat și Buzeu.

Tocmai spre finele secolului al XVIII-lea din cauza mării întinderi a Eparhiei Ungro-Vlahiei, se înființază o nouă episcopie la Argeș. «fiind de trebuință acesta pentru ocârmuirea bisericească și duhovnicescă»²⁾. Anul când s'a înființat această episcopie este 1793 Oct. 18 pe timpul domnitorului Alexandru Const. Moruzi și a Mitropolitului Dosotei Filitis. Eparhia consta din județele: Argeșu și Olt. Această coprire o păstrează și până astăzi. Primul episcop al episcopiei Argeșului a fost Iosif fost episcop al Sevastiei care la anul 1793 Deceembrie 13 fu transferat la episcopia Argeșului și a rămas aici până la anul 1820 administrând această eparhie timp de 27 ani.

Dacă trecem dincolo în Moldova, apoi aflăm biserica Moldovei constatătoare din Mitropolia Sucevei și a totă Moldova cu reședința de la 1565 în Iași și pe lângă Mitropolie și episcopiele: I a *Romanului* odinioară subordonată celei de la Suceva; iar acum în secolul al 18-lea episcopie de rând, dar cea mai de frunte³⁾ II. *Episcopia Rădăușu-*

1) Dr. Constantin Chiricescu la curs.

2) Vezi anaforaua Divanului din 1793 Oct. în Cndica Sântă pag. 890.

3) Răposatul episcop al Romanului fericitul Mechisedec în Cronica Hușilor, iată ce ne spune cu privire la ordinea ierarhică a Episcopilor din Moldova, basându-se pe Letopisește și pe «Descrierea Moldovei» a lui D. Cantemir: «Episcopul de Huși în ordinea ierarhică ocupa locul după episcopul de Rădăuți, fiindcă episcopia de Huși, ca cea înființată mai în urmă, se socotea inferioară celorlalte și era mai săracă între colegele sale. Locul cel dintâi după Mitropolit, la parade îl ocupa Episcopul de Roman, apoi al Rădăușilor și în fine al Hușilor. La serbătorile cele mari când se aflau toți Episcopii în Capitală, precum: la Nascerea Domnului, la Botez, etc., și venea Domnul la Biserică. Mitropolitul și cu Episcopul de Roman stă în laturea dreaptă; iar Episcopii de Rădăuți și Huși în laturea stângă. La casuri de vacanțe la vre-o episcopie, obicinuit se păzea această regulă: Episcopul de Huși trecea la Rădăuți, acesta la Roman, iar Romanul la Mitropolie, în cât alegerea și chirotonisirea de episcop nou cădea pentru Episcopia de Huși. Însă această regulă nu se urma tot-d'a-una cu strictețe. Au fost cazuri când Episcopul de Huși a trecut imediat la Episcopia de Roman, ba încă și d'a dreptul la Mitropolie. După mărturia lui Cantemir, atât Episcopul de Huși, cât și cel de Rădăuți de și purtau numele de Episcopi și aveau hirotonia canonică arhierescă, nu aveau voe de a purta Mitra, rămîind această prerogativă numai Mitropolitului și episcopului de Roman. Această prerogativă cu timpul s'a desființat. Mitra și engolpiul epis. Inochentie + 1792 se păstrează până azi în Episcopia de Huși. (Cron. Hușilor pag. 100 și 101).

lui, ca al II-lea în rang și III-lea *Episcopia Hușilor*, cea mai tânără dintre episcopiile din Moldova și a căreia existență datază de pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, probabil pe la anul 1592, de când avem primul act, despre existența acestei Episcopii¹⁾.

Mitropolia Moldovei se compunea din următoarele ținute: partea cea mai mare a ținutului Sucevei, spre nord între Suceava și Rădăuți, ținutul Hârlăului, ținutul Neamțului, ținutul Cărligătura și Iași și o parte a ținutului Orheiului.

De Episcopia Romanului se ținea următoarele ținuturi: Romanului, Vasluiului, Bacăului și Putnei, ținutul Tecuciului, Tutovei și Covurluiului. Episcopia Hușului se alcătua din următoarele: ținutul Fălciului în care se afla și orașul Tritin peste Prut, din ținutul Lăpușnei, de care se ținea Basarabia Română până la valul lui Trajan, din partea răsăriteană a ținutului Orheiului și din ținutul Sorocei¹⁾.

Episcopia Rădăuților, cuprindea: ținutul Cernăuților care mergea până la apa Siretului de unde începea ținutul Sucevei din care avea o parte și Episcopia Rădăuțului, ținutul Dorohoiului și în urmă a Hotinului, care se mărginea cu al Sorocei.

Afară de aceste episcopate, mai aflăm încă pe la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea încă o Mitropolie, care încă se numără la biserica Moldovei, fără însă a sta în legătură organică cu ea, adică Mitropolia Brăilei sau Proilaviei.

Deși Brăila făcea parte din Muntenia, totuși în jumătatea din urmă a secolului al XV-lea, Brăila veni sub nemijlocita domnie a Turcilor, și astăzi s'arăta și partea Moldovei, de lângă Dunăre și gura Prutului, așa: o parte a Galațului, Reni, Ismail, Kilia, costa mării negre până la Acherman, Benderul, Dubasari (malul stâng al Nistrului) și Hotinul. Toate aceste orașe și ținuturi românești care deveniră din jumătatea a II-a a secolului al XV-lea sub Turci se înstrăinară precum politicește așa și bisericește, formându-se o eparhie proprie numită a Proilaviei (τοδ Προιλάβου).

1) Vezi: «Cronica Hușilor» pag. 91—96.

2) Vezi: «Cronica Hușilor» pag. 97—100.

της Προιλάβου) supusă patriarhului de Constantinopol. Mitropolia Brăilei, cuprindea deci, afară de orașul Brăila și Ismail și următoarele localități: Reni, Kilia și Achermanul cu ținuturile lor, Benderul și Hotinul. Mai cuprindea încă, Mitropolia Proilaviei și Dubăsari, împreună cu teritoriul ce fusese încă neocupat de Ruși peste Nistru¹⁾.

Mitropolia acesta nu sta precum am spus mai sus în legătură organică cu Mitropolia Moldovei, de cât în aceea, că recunoscea ambele pe Patriarhul de Constantinopol ca cap, însă în mod diferit de tot, pentru că atârănarea Mitropoliei Moldovei era mai mult nominală; iar aceea a Proilaviei era ca și a celorlalte din Turcia.

Eparhiele pământului Moldovei, adică Mitropolia Iașilor, Episcopia Romanului, Rădăuților, Hușilor și Mitropolia Proilaviei în decursul periodului fanariot, suferiră mai multe schimbări teritoriale. Așa, episcopia Rădăuților la începutul secolului al 18-lea, după cum am văzut, consta, din ținutul Cernăuțului, o parte a ținutului Sucevei, Dorohoiului și Hotinului. În anul 1713, cetatea Hotinul și ținutul cu asemenea numire luându-se de Turci, s'a ocupat de garniziona lor, și s'a prefăcut în pașalâc²⁾. În urmarea acestui eveniment Hotinul cu ținutul său, a format o deosebită eparhie, administrată uneori de un deosebit episcop, iar alte ori de Mitropolitul Proilav. carele avea sub administrația sa toate Bisericele din cuprinsul cetăților ocupate de Turci pe Dunărea și Basarabia³⁾.

Cum că într'adevăr Hotinul cu ținutul său a format o eparhie deosebită, se poate constata din cartea Mitropolitului Gavriil Calimah din anul 1771, către Inochentie episcopul Hușilor în care între altele se zice și acestea: «și osebuit de eparhia Hotinului, ce s'a dat sub ocârmuirea frăției sale, Episcopului de Rădăuți Cyr Dositheiu». Pe la anul 1770, această eparhie se administra de Mitropolitul Proilav Daniil. La anul 1771, episcopia Hotinului reveni iarăși la Episcopia Rădăuților în împrejurările următoare: în anul menționat moare Daniil, Mitropolitul Proilaviei; iar

1) Vezi «Cronica Hușilor» pag. 159 apendice, comp. pag. 188, 312 și 314 din «Cronica Hușilor».

2) Let. II, pag. 171, 174, 178, 380; Arhiva Rom. II pag. 362.

3) Vezi «Cronica Hușilor» pag. 148 din Apendice.

Turcii sunt alungați de oștile rusești, care ocupară teritoriul Românesc. Mitropolitul Gavril Calimah, crezând că Turcii sunt depărtați pentru tot-d'auna, se înțelege cu Mitropolitul Grigore al Ungro-Vlahiei spre desființarea Mitropoliei Proilaviei și reintegrarea vechilor eparhii române cu ținuturile ce se luase de la ele ore când și formase acea eparhie Turcească. S'a regulat dar ca ținutul Brăilei să se întorcă la Eparhia Buzăului; ținuturile: Ismail, Reni, Kilia, Achermanul și Benderul la eparhia Hușilor, precum a fost și mai înainte de înființarea Eparhiei Proilaviei; iar ținutul Hotinului s'a reîncorporat la vechea ei tulpină — Eparhia Rădăuților, — ce se administra atunci de episcopul Dosithei Herescul. După încheierea păcii între Rusia și Turcia în anul 1774, retrăgându-se oștile rusești din Principate, toate cetățile române au fost din nou ocupate de Turci; în numărul lor și Hotinul; prin urmare Hotinul iar a devenit o Eparhie deosebită ca și mai înainte de resbel ¹⁾.

De aci înainte Eparhia Hotinului a avut episcopii săi proprii și nu s'au mai alipit la Eparhia Proilaviei. Cel puțin în anul 1782, Dec. 9 găsim în documentele istorice un episcop român cu titlul de «al Hotinului», care împreună cu Leon episcopul de Roman și cu un Arhiereu grec făcu iposifierea lui Iacob la episcopatul de Huși în biserica Mitropoliei. Acesta este *Amfilochie* (1782 -- 95) care după spunerile bătrâne și avea reședința în Monastirea Zagavia lângă Hârlău, unde era și egumen, din cauză că Hotinul era sub stăpânirea Turcilor ²⁾.

După luarea Basarabiei de Ruși în anul 1812, Gavriil Bănulescu, care fusese în timpul ocupațiunei Rusești, numit esarh al sf. sinod peste amândouă principatele Moldova și Valahia, trecu după încheierea păcii peste Prut și fu rînduit de sf. Sinod al bisericei Ruse, Arhipăstor peste acea țară, cu titlul de Mitropolit și Exarh, având reședința la Kișinău. Cu modul acesta s'a format o nouă eparhie românească intitulată «a Chișinăului și a Hotinului» ³⁾ și cu-

1) Vezi «Cronica Hușilor» pag. 148 din Apendice comp. cu pag. 312 și 318 din cronică.

2) Vezi: Apendicele la «Cronica Hușului» pag. 149.

3) Vezi: Apendicele la «Cronica Hușului» pag. 149 și Ist. Bis. Române de Filaret Scriban pag. 173.

prindea afară de mica Eparhie a Hotinului, ținuturile de la stînga Prutului, ce formase mai înainte Eparhia Hușilor, anume: Lăpușna, Codrul, Soroca, parte din ținutul Iașilor, toate ținuturile cetăților de pe teritoriul Moldovei, ocupate de Turci: Benderul, Achermanul, Kilia. Ismailul și Reni la care s'au adaos mai târziu orașele și satele aflătoare între Nistru și Bugu ¹⁾.

La anul 1777 trecând Bucovina la Austria, Episcopia Rădăuților se despărți de Mitropolia Moldovei și în cele administrative prin guvernul Austriac și după o neatarnare de câțiva ani, fu subordonată Mitropoliei Carlovițului. Prin această despărțire perdu episcopia Rădăuților ținutul Dorohoiului care trecu la Mitropolia Moldovei; iar ținutul Sucevei, fost al Mitropoliei trecu la episcopia Rădăuților. Mitropolia Moldovei se mări în decursul periodului fanariot cu ținutul Dorohoiului dar perdu partea sudică a Bucovinei; iar la 1812 perdu o parte din cuprinsul său în Basarabia, adică o parte din ținutul Iașului care se întindea peste Prut și o parte a Orheiului.

Episcopia Hușilor care consta la începutul secolului al 18-lea din ținutul Fălciului (dîncóce și dîncolo de Prut), din totă Basarabia de astăzi de la Valul lui Trajan și până la marginea ținutului Hotinului — afară de acea parte a Basarabiei care se ținea de Mitropolia Iașului, și din o parte a Orheiului; perdu la anul 1812 prin incorporarea Basarabiei la Rusia, tot ce avea peste Prut și rămase numai cu ținutul Fălciului. Cu timpul, a fost de trebuință a se mai adăoga la acest ținut și altele spre a putea exista și așa s'au alipit: ținutul Vasluiului, care s'a luat de la eparhia Romanului cam pe la 1826; iar la 1852 ținutul Tutovei și al Covurluiului ²⁾.

Am spus mai sus că Mitropolia Proilaviei se compunea în afară de Brăila și Ismail și din următoarele localități: Reni, Kilia, Achermanul, Benderul. Hotinul și Dubasari. Tot de ea mai ținea și acele părți ale țermului Dunărei din Valachia care stau sub Turci; așa Giurgiul cu ținutul său și alte orașe. Mitropolitul Proilaviei reședea pe

1) Vezi: Apendicele la «Cronica Hușilor» pag. 150.

2) Vezi «Cronica Hușilor» pag. 99.

la jumătatea sec. 17-lea în Galați, căci pravila Târgovișteană dice că el reside în Galați. Reposatul Melchisedec susține că reședința Mitropolitului era Brăila, ce se numea din vechime *Proilavon* sau *Proilabum*¹⁾.

Galațul fiind sub jurisdicțiunea Mitropolitului Proilaviei, nu se știe dacă a fost tot sau numai mahalaua Badalan de lângă Dunăre.

Mitropolia Proilaviei, capătă în anul 1713 un adaos în ținutul Hotinului și acest ținut formându-se în o eparhie, deveni bisericește sub jurisdicțiunea Mitropolitului Proilaviei. Administrațiunea se făcea sau direct de Mitropolitul Proilaviei sau de un vicar denumit de Mitropoliți. La anul 1812 în urma păcii de la București încheiată între Ruși și Turci toate ținuturile cetăților Basarabiei de la gura Prutului și gurile Dunărei și acele din interiorul Basarabiei ce fusese ocupate de Turci și făceau parte din eparhia Proilaviei, au trecut în stăpânirea Rusiei și au intrat în noua eparhie a Chișinăului și Hotinului ce s-au format în Basarabia. Prin urmare de acum înainte Proilavia se mărginea numai la Brăila cu ținutul ei și negreșit că tot la ea aparțineau și celelalte cetăți stăpânite de Turci, pe țermul Țerei Românești, precum: Giurgiul, Turnul etc.²⁾.

Fiind Mitropolia Proilaviei prea mică se împreună cu Mitropolia Greco-Bulgărească a Silistrei și Mitropolitul Proilaviei se intitulează: «Mitropolit al Silistrei și Brăilei (sau Distrei și Proilaviei) și exarh a tot țermul Dunărei».

În anul 1828, Rușii ocupând Principatele, la 18 Iunie au luat și Brăila și prin tratatul de pace încheiat la Adrianopole s-au reîntors țerei românești toate fortărețele de pe rîpa stîngă a Dunărei împreună cu ținuturile lor. După aceea s-au desființat pentru tot-d'auna și Eparhia Proilaviei, dându-se fie-care localitate la eparhiile române, de la care fusese odinioară rupte³⁾.

Starea Ierarhiei Bisericei Române din acest timp

În privința organizațiunei ierarhice în decursul periodului Fanariot, constatăm că ea era pe bazele așa numite

1) Vezi Apendicile la «Cronica Hușilor» pag. 159.

2) Vezi opul citat pag. 161.

3) Vezi opul citat pag. 166 și 167.

canonice. Raportul între Mitropolit, Episcopi și clerul în genere se căuta pe baza rînduelei bisericești ortodoxe universale. Mitropolitul era considerat ca șeful suprem al Bisericești și el 'și da avizul până și asupra judecăților. Ast-feliu, Mitropolitul avea dreptul de a grația pe un condamnat la mörte, care drept a fost acordat înalților demnitarî bisericești din timpî imemorabili și păstrat prin forța împrejurărilor. Dimitrie Cantemir în «Scrisörea Moldovei» ne vorbește de acest drept ca de unul ce se practica în timpul său. «Mai este de datoria Mitropolitului, dice el, când va hotărâ Domnia pe cine-va să'l pedepsască cu mörte, atunci înaintea Divanului, sau se întărăască judecata Domnască, sau să o îndrepteze după hotărârea pravelilor. Și Domniî încă primesc acesta ca niște creștinî și iubitorî de dreptate»¹⁾. N'avea însă dreptul de a pune sau a scöte pe vreunul din Episcopii săi ci numai a pedepsi pentru greșeli, iar pe Mitropolit Domnul. Judecata Episcopilor și a Mitropoliților se făcea de cãtră o adunare mixtă compusă în procesele civile, din Mitropolit, episcopi și din 12 notabili de al țerei; iar în cauze bisericești de o adunare compusă numai din 12 arhierei.

Cantemir ne spune că episcopii prin eparhiile lor 'și sevărășesc fără zeticnire toate datoriile chemărei lor. În administrație erau ajutați de protopopi, avënd câte unul de județ, căroră li era încredințată privigherea mai de apröpe a preoților și diaconilor etc., și pedepsirea lor pentru vinî mai micî. Tot așa era și în restimpul nostru, cu singura deosebire că protopopi pe lângă că erau organul Mitropoliților și episcopilor în ajutorul administrațiunei bisericești, mai îndeplineau și rolul de percepțori în adunarea banilor de la preoți și diaconi pentru trebuința șcölelor.

Sub judecata episcopului erau preoții, ieromonahii și monahii, pe cari episcopul putea a-i și caterisi dacă purtarea lor nu era conformă cu chemarea.

Din timpîi cei mai vechî aflăm pe mai marele între Ierarhiî țerei fie în Ungro-Vlahia fie în Moldova în cele mai apropiate legături cu capul statului. Ei luaü parte la toate actele mai însemnate ce se sevărășiau în țară. Datele

1) Vezi, opul citat pag. 327.

istorice ce ni s'au păstrat până acuma și documentele ce s'au putut descoperi până în prezent, ne arată pe ierarhii țerei noastre făcând parte din *Sfatul Domnesc*. În timpul periodului fanariot, episcopii și mai ales Mitropoliții joca un rol foarte însemnat. Ei sunt în fruntea tuturilor mișcărilor naționale și culturale și precum am constatat în cele precedente, sub toți Domnii greci ei au făcut parte din epitropia școlilor ca președinți ai lor. Tote aceste distincțiuni, li se da fără îndoială în puterea rolurilor importante ce au jucat în istoria națională din început și cari tradițional prin forța împrejurărilor s'au păstrat până astăzi.

Prezența Mitropoliților și episcopilor de astăzi în Adunarea țerei — Senat; este dovada cea mai evidentă că ierarhii noștri precum astăzi așa și în trecut au făcut parte din sfatul țerii.

În ceia-ce privește alegerea Mitropoliților și a Episcopilor relațiilor pe care ni le da Condica Sântă și Dimitrie Cantemir sunt destul de clare. Din acestea se constată că alegerea episcopilor se făcea din inițiativa Mitropolitului și din ordinul Domnului de către adunarea obștescă sau sfatul țerei. La alegerea însă a Mitropolitului se aștepta inițiativa Patriarhului de Constantinopol.

Hirotonia de Mitropolit se celebra de către episcopii țerei, anume de trei¹⁾. Pe episcopi îi chirotonia Mitropolitul împreună cu alți doi episcopi.

Modul acesta al alegerii și chirotoniei episcopilor și Mitropoliților, este foarte vechi. Dispozițiunile canonului 28 al sinodului IV din Halchedon, sună c'am în sensul acestui obicei devenit mai apoi lege. Într'adevăr, acel canon dispune că Episcopii din aceste localități să fie hirotonisiți de către Mitropoliții locului lor; iar Mitropoliții să fie aleși de comunitatea Provinciei și să fie numai hirotonisiți de Patriarhul de Constantinopol. Din acest drept al Patriarhului a rămas, de pe la finele secolului al XII-lea, numai dreptul de a acorda bine-cuvântare noului ales, pre care n'o putea refuza, precum ne spune Cantemir²⁾.

A fost o datină foarte veche în țară ca în alegerea Mi-

tropoliților și episcopilor să se observe ordinea ierarhică. Ast-fel în Moldova: Episcopul de Huși trecea la Rădăuți, acesta la Roman, iar Romanul la Mitropolie, în cât alegerea și chirotonirea de episcop nou va cădea pentru Episcopii de Huși¹⁾.

Asemenea și în Muntenia, Episcopul de Râmnic trecea la scaunul de Mitropolit, în locul său venea cel de Buzău, iar în locul acestuia cel de Argeș, ast-fel că alegerea se făcea tot-d'a-una numai pentru cel din urmă loc vacant.

Aceste reguli însă nu erau observate tot-d'a-una cu strictetă. Au fost cazuri când episcopul de Huși a trecut d'a dreptul la Episcopia Romanului, ba încă și d'a dreptul la Mitropolie. Asemenea și în Muntenia: episcopul de Buzău foarte adesea trecea la Mitropolia Ungro-Vlahiei²⁾.

Un fapt foarte caracteristic ce se observă în ierarhia înaltă din acest timp, mai cu osebire în Moldova, este prerogativa distincțiunei. Ast-fel numai Mitropolitul purta cărja ferecată cu argint, iar cei-alți episcopi negre.

Celui de Roman i se dădea voe a purta paterița argintată, însă numai în Eparhia sa; iar în capitală purta și el pateriță neagră ca și cei-alți episcopi, rezervându-se acea prerogativă numai Mitropolitului. În anul 1739 Domnul Grigorie Ghica în înțelegere cu Mitropolitul Antonie, au cedat și Episcopului de Roman Gedeon dreptul de a purta pateriță argintată și la solemnitățile din capitală.

De asemenea, până la anul 1756, Episcopii numai în Eparhiile lor se înveșmântau cu sacos la serviciul divin, iar cel de Roman și cu mitră, dar în capitală la solemnități, ei se înveșmântau numai cu felon și cu omofor, rămânând sacosul și mitra prerogative distinctive ale Mitropolitului.

În anul 1756, Episcopul Ioanikie pentru virtuțile sale și pentru serviciile aduse bisericii, a dobândit însă numai pentru persoana sa, de la Mitropolitul Iacob I și de la Domnul Const. Racoviță, dreptul de a se investi și în capitală întocmai ca Mitropolitul, cu sacos și cu mitră. Însă aceste distincțiuni dintre Mitropolit și Episcopi cu timpul s'au des-

1) Dimitrie Cantemir «Scrișorea Moldaviei» pag. 326.
2) Dimitrie Cantemir «Scrișorea Moldovei» pag. 327.

1) Letopiset III, pag. 319.
2) Cronica Hușilor pag. 100.

ființat și astăzi Mitropoliții și Episcopii nu se deosebesc prin învâșmântare, ci prin ordinea proedrică sau prin praistoșie¹⁾.

La începutul secolului al XVII-lea găsim pe Mitropoliții Țerilor Române în cele mai cordiale relații cu Constantinopol; trăiau așa dară în cea mai strânsă legătură cu biserica ecumenică. Despre o autocefalie a bisericeii formal declarată prin acte sinodale și patriarhale, în timpul acesta nu poate fi vorba. Cea ce ne spune Mitropolitul Gheorghe al Moldovei în anul 1723, că a vădut cu ochii săi un document sinodal în Monastirea Neamțului, prin care pe la începutul secolului al XV-lea în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, biserica Moldovei ar fi căpătat autonomia prin mijlocirea lui Andronic Paleologul, împăratul Bisantin, după temeiurile foarte bune al răposatului Melchisedec, istoris rea conține mai multe neexactități, și cu toate că Mitropolitul George pentru întărirea spuselor sale face us de jurământ, totuși din împrejurarea că el spune mai jos, că Necula Gramaticul, carele fusese la Monastirea Némțului mai înainte de dânsul, și mai înainte cu vre-o 20 de ani de a se fi pierdut chrisóvele, anume la 1656, nu a vădut acolo alte chrisóve, de cât acele respective la cele 2 icóne trimise de împăratul Maniul Paleologul, Mitropolitului Iosif și Dómnei lui Alexandru Vodă; precum și din împrejurarea că de la pierderea chrisóvelor și până când Mitropolitul George scria, trecuse vre-o 50 de ani, prin urmare el era tânăr pe când le-a vădut, conchidem cu prea fericitul Melchisedec, că el a putut fi amăgit de memoria sa, sau prin spusele neexacte ale altora despre cuprinderea chrisóvelor celor relative la icóne, pe care le-a vădut și Necula Gramaticul. În cazul acesta Mitropolitul George este victima propriei sale memorii, confundând documentale patriarhicești despre cele 2 icóne cu imaginările documente sinodale imperiale despre autocefalia Mitropoliei Moldovei.

Mitropolitul George mai aduce o dovadă pentru autocefalia bisericeii Moldove și pravila cea Mare.

Intr'adevăr, în prăvălia cea mare, numită «Indreptarea Legii» tipărită în Târgoviștea la anul 1652 conține o observațiune pe pag. 403 :

1) Veđi «Cronica Romanului» pag. 110.

«Află-se scris în prăvălia lui Matei Vlastar, cum că și Moldo-Vlahia au fost supusă Ohridenilor, ear acum nici Ohridenilor se pleacă, nici Țarigradenilor și nu știu de unde au luat această putere».

Acastă observație însă este a editorilor Români. Ea demonștră:1) că pe la anul 1652 în Țara românească, vecina Moldovei nu se cunoștea nici un document despre autocefalia Bisericeii Moldovei; acolo nu le comunicase nimenea despre declararea sinodică și imperială a independenței Bisericeii Moldovei de care afirmă Mitropolitul George; cea-ce în decomun este cunoscut, că atunci când se declară o Biserică autocefală decisiunea acea sinodală se dă în cunoștința tuturor Bisericilor.

2) Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, Munteni afirmă că Biserica Moldovei nu era supusă nici Ohridei nici Constantinopolului. Așa este: ea era biserică autocefală din vechime prin cursul natural al evenimentelor istorice. Archiepiscopia de Ohrida pe atunci era o biserică fără nici o însemnătate, ca să pótă micșora întru ce-va independența bisericeii Moldovei, de la dânsa Moldova ceruse numai binevântarea la instalarea noilor Mitropoliți. De la jumătatea véc. al XVII-lea Moldova continuând aceiași independență, începe a cere bine-cuvântare, Mitropoliților noi, de la patriarhia de Constantinopol rămânând alt-mintrelea în totă autocefalia sa precum ne o descrie Dimitrie Cantemir¹⁾ Autocefalia Bisericeii Moldovei, era așa de necontestată încă în secolul al XVI-lea, că Domni și Mitropoliți putéu a se pune în relații spirituale pentru afaceri bisericești cu oricare din bisericile patriarhale. Așa Movilescii: Eremia Vodă

1) Dimitrie Cantemir arătând raporturile între biserica română și patriarhie, dice respectiv de Moldova: «Mitropolitul Moldovei ocupă în biserica orientală o pozițiune particulară, pe care alți mitropoliți nu o au. El deși nu se numește patriarh, dar nu este supus nici unuia dintre Patriarhi; căci deși binecuvântarea o primește de la patriarhul de Constantinopol, dar nu se pótă nici alege nici depune de către acesta, și nu este dator, precum sunt ceilalți Mitropoliți, să aștepte psifos (votul) de la marea biserică Constantinopolitană, ci după ce l'a întărit Domnul în scaun, cei trei Episcopi ai Moldovei celebréză birtonia și trimit patriarhului scrisóre ca înștiințare că: «pre cutare bărbat cucerne îmbunătățit și învățat l'au ales Mitropolit prin chemarea ajutorului Sfântului Spirit; iar nu în alt mod ce ar atârna de la voința omenescă». Tot asemenea face și Domnul într'o scrisóre particulară către patriarhul și l'rógă ca și cu bine-cuvântarea sa, să întărească pe noul sfințit în demnitatea sa, ceea ce patriarhul nici de cum nu pótă nega ci negreșit trebuie să împlinească voința Domnitorului» (Dimitrie Cantemir «Scrisórea Moldovei» pag. 325.

și Mitropolitul George au relațiuni spirituale cu Meletie Pigas, Patriarhul Constantinopolului, apoi le continuă cu densul și când a fost patriarh de Alexandria cerându-i Sf. Mir, mantie patriarhală și titlul de Arhiepiscop pentru Mitropolitul Moldovei și acela le îndeplinesce cererea. După aceia vedem în cronicile țărilor, că patriarhi care au vizitat țările noastre erau de o potrivă stimați, ajutați de lărgața Domnilor și a Boerilor; erau invitați a participa la divanurile noastre¹⁾ la tratarea și deciderea chestiunilor bisericești și politicești, erau invitați a sfinți în țară Sf. Mir, căci se credea că acesta este o prerogativă excepțională a Patriarhilor; cu toate că Patriarhul de Alexandria Pigas autorisă pe Mitropolitul Movilă a adăoge și el singur Sântul Mir ce 'l trimisese.

Cu modul acesta tradițional prin forța evenimentelor noastre istorice, prin zelul religios și simțul de iubire națională și de independență, Biserica Română și în Moldova și în Muntenia s'au păstrat autocefalia fără să fi fost declarată vre-odată prin acte sinodale și patriarhale²⁾.

O atare autocefalie mai mult nominală de cât de fapt nu era în stare de a da bisericei române un caracter cu totul independent, probă de acesta este necesitatea ce s'a simțit de a întreține relațiuni frecvente și cordiale cu marea biserică din orient. Din titlurile pe care le purtau Mitropoliții țărilor se constată cât se poate de bine raporturile ce le aveau cu patriarhi de Constantinopol și cu biserica lor. Mitropoliții bisericei române erau locotenenți ai Patriarhului în aceste locuri și șefii supremi ai bisericei române. Cu biserica ecumenică sta în cele mai strânse legături și deși de fapt era ca o biserică independentă căci Mitropoliții și Episcopii bisericei depindeau de la Suveranitatea națională, se alegeau prin soborul națiunii totuși se manifesta ore-cum atârănarea de și mai mult nominală, prin aceea că noul ales prin adunarea obștească a țerei și întărit de Domn, să făcea cunoscut Patriarhului de Constantinopol această alegere și să cerea cunoscutul *ἐκδοσις*³⁾, sau diplomă, adică asentimen-

1) Vezi «Axinte Uricarul în Letipisețe V pag. 186.

2) «Cronica Romanului» pag. 86—100.

3) Ecdosul acesta patriarhal de alegere de Mitropolit și Episcop, este o excepție de la datoriile țerei, după care țara d'a dreptul pășeste la alegere, fără a ascepta motiv din afară.

tul și bine-cuvântarea lui; dar înscăunarea lui nu atârna de la această învoire a Patriarhului. Probă de acesta avem următoarea împrejurare:

În anul 1786 móre Mitropolitul Moldovei Gavriil Calimah. Patriarhul se înțelege prealabil cu Domnitorul Alex. I. Mavrocordat, pentru a da o lovitură independenței bisericei Moldovei și propune ca candidat la Mitropolia Moldovei pe un aventurier grec, egumen al Monastirei Barnovschî din Iași. Cu toate că Patriarhia luase în ajutorul său chiar pe Sultan, care formal a făcut cunoscut țerei pretențiunile patriarhieii asupra bisericei, nu reuși. Clerul și boerimea protestând, silește pe Domn a convoca Divanul care respinse pretențiunile patriarhieii, expunând Sultanului, nețemeinicia cererilor Patriarhieii; iar în locul vacant alege ca Mitropolit pe Episcopul de Roman, Leon¹⁾.

Înainte de instalarea Mitropoliților și Episcopilor urma un act bisericesc, care se numește ipopsifiare²⁾ sau alegere canonică de la *ψηφος* = vot, de unde și cel ce este candidat sau pus în candidatură se numește *υποψήφιος* = cel ce este sub vot, candidat de episcop.

Acastă ipopsifiare era un act bisericesc, pentru a satisface dreptul canonic universal al bisericei ortodoxe, care cerea, ca episcopii să aleagă 3 candidați și Mitropolitul se

1) Consultă: Cronica Romanului pag. 116 și 117 partea II.

2) Ipopsifiarea este o formulă de alegere bisericească a candidaților de Episcopie. Ea se face până astăzi, însă face parte din Chirotonia Episcopului ales deja, fără vre-o însemnare reală. Dar are un mare înțeles istoric: ea ne-a conservat forma cum se făceau alegerile Episcopilor în anticitatea creștină. Cu o zi înainte se aduna sinodul Arhierilor (de aceia și astăzi ipopsifiul se face în ziua ce precede chirotoniei) și chibzuiau, care persoane din cler ar fi mai demne de a se alege la catedra vacantă de Episcop. După deliberare unindu-se asupra a trei candidați ce întruneau însușirile canonice de Episcopat, în ziua următoare, fiind poporul adunat în Biserică se propunea numele ipopsifiilor, sau ale candidaților aleși de sinod, poporul în tăcere ridica mâinile, la pronunțarea numelui aceluia pe care 'l dorea să fie episcop. Unanimitatea sau majoritatea semnului de aprobare decidea alegerea. Alesul mărturisea credința și da înscris că o va păstra și apăra; apoi îndată urma chirotesia, adică consacrarea celui ales prin sântita punere a mâinilor, Arhierilor prezenți și chemarea Sântului Duh asupra celui ales. Cu trecerea timpului, aprobarea sau alegerea unuia dintre candidații propuși de Sinod a trecut la Domnitoriu («Cron-Huș» 227).

Acastă ipopsifiare se păstrează la noi și astăzi, dar constă numai într-o acăia că în sara dinaintea zilei destinate pentru hirotonie, câți-va Arhierii convocați de Mitropolit se adună în biserică Mitropoliei și la finele vicerniei după o mică ceremonie specială bisericească se încheie un prescript verbal în condica sântă în care se trece numele candidatului ales de sinod și întărit de Rege și i se face cunoscut că a doua zi are să fie hirotonit arhieru.

aleagă pe unul, pe care-l și chirotonisește. Canoanele dic, că toți episcopii eparhioți să-l aleagă pe cel ce are să fie așezat ca episcop și Mitropolitul are numai să-l întărească, dar acesta s'a desvoltat mai pe urmă așa că Episcopii aveau se aleagă 3 candidați, și din aceștia să întărea numai unul.

O însemnătate reală n'are și nici nu avea ipopsifierea.

Atârnarea nominală a bisericii române de patriarhie se mai manifesta și prin pomenirea lui în serviciul divin (la liturghie) prin luarea sfântului Mir și prin privilegiul titlaturii, intitulându-se cel din Muntenia: «*Mitropolit al Ungro-Vlahiei și Exarh al Plaiurilor*», adică locțiitor patriarhicesc asupra țărilor învecinate din Transilvania și Ungaria. În anul 1776, Oct. 10 în urma intervenirii Domnului Alexandru Ipsilante Patriarhul de Constantinopolea Sofronie, acordă Mitropolitului Grigorie titlul de locțiitor al Cezariei Capadociei — *καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τῆς Καισαρίας Καπαδοκίας* — titlu ce a ridicat pe Mitropolitul Ungro-Vlahiei la rangul de Mitropolit de prima clasă¹⁾. Mitropolitul Moldovei încă se intitula «exarh al Plaiurilor». Așa Varlaam, Mitropolitul Moldovei la sinodul din Iași 1642 s'a subscris ast-fel: *Mitropolit al Moldovei și Exarh al Podoliei de sus și de jos*. Acestă țară pe atuncea făcea parte a Galiției, prin urmare iată pentru ce Mitropolitul Moldovei și Arhiepiscopul Sucevei se intitula exarh al Plaiurilor adică locțiitor Patriarhicesc asupra țărilor învecinate²⁾. Dosoteiū, trecând în 1686 în Rusia se subscrise ast-fel: *Arhiepiscop și Mitropolit al Sucevei și a totă Moldova. Exarh al Bisericeii mari din Constantinopolea*; în alte subscrieri Mitropolitul Moldovei poartă titlul de: «*țiiitor al rangului Mitropolitului de la Sevaste*» din Asia Mică. Miron Costin numește în o cronică a sa în versuri pe Mitropolitul Moldoviei: «*Exarh al Scaunului Patriarhal din Constantinopolea*».

Din temeiurile pe care la-am adus pentru a proba dependența mai mult nominală a bisericii române de Patriarhie din Constantinopolea se constată că, cu toate tris-

tele împrejurări în care se găsea această biserică cu deosebire de la jumătatea secolului al XVI-lea înainte tot își manifesta mai mult sau mai puțin juridicțiunea bisericească asupra bisericilor naționale de rit oriental și deci și asupra bisericii române.

La acesta a contribuit foarte mult pe lângă înfăetatea ierarhică a episcopului de aici și suvenirurile ce se legaū de această biserică care a petrecut în sine toate evenimentele din istoria bisericii creștine. Epoca de care ne ocupăm nu numai că a continuat această depenoență dar a cimentat-o prin firea lucrurilor, mai ales că mulți dintre Domnii fanarioți aveau legături familiare cu patriarhi care după vremuri se succedau pe scaunul patriarhal din Constantinopolea.

Arhieriei titulari

Un fapt caracteristic pe care-l întâmpinăm în țările române în decursul periodului fanariot, pe lângă Mitropoliții și Episcopii Eparhioți, este Arhieria titulară.

Arhieriei titulari nu erau altă ceva de cât niște simpli arhieriei cu titlul de Mitropoliți și Episcopi ai unor eparhii pustiete de Turci și în posesiunea lor. În măgulitoare aspirațiune că la împrejurări favorabile, aceste locuri foste ore când Episcopii, pot veni érași sub stăpânirea Grecilor, se continuă a se chirotonisi de Patriarhi răsăritului său de Mitropoliții țărilor române ast-feliū de episcopi pe titlul episcopielor pierdute din Turcia. Acești episcopi, erau numai greci, trăeau pe lângă Mitropoliții și Episcopii țerei și funcționaū ca locoțiitori ai acestora sau ca ajutóre în cele liturgice, sau ca egumeni mai ales la monastirile închinat. Câte o dată acești episcopi titulari sunt români de naștere și se înaintau în tot decursul epocii Fanariote, dacă au simpatiele țerei și a Domnitorului la scaunele episcopielor sau chiar Mitropoliilor. Exemple sunt numeroase. Mulți dintre clericii pământeni sau străini pe rugarea lor proprie sau pe recomandarea Domnitorului sau a Mitropoliților căpătau o ast-feliū de episcopie titulară și atunci patriarhul da ec-dosul. Ceī din țară pe recomandarea Domnului sau a Mitropolitului se denumeau de patriarhi în Episcopie, dându-

1) Veđi «Condica sântă» pag. 68.

2) Consultă, «Scurtă istorisire și hronologie despre Mitropolia Moldovei» de Neofit Scriban 1857 Paris; pag. 22.

li-se și un ἐκδοσις, sau o atare bine-cuvântare către Mitropolit, ca după ipopsifiare sau câte o dată și fără de acesta să se chirotonisescă pentru episcopia cutare sau cutare. Mitropoliții erau în cele mai multe cazuri plenipotențiarii Patriarhului de a chirotonisi pentru câte-va episcopi din Turcia. În Iași se aflați câți-va Episcopi de aceștia: cel din Ierapole, de Sardes, etc. și se întrețineau de Mitropoliții Moldovei, de Episcopi indigeni și de uni boeri, cu bani și cu alte necesarii, nu din obligațiune, ci numai din bunăvoință. Ei serveau la multe treburi spirituale, d. ex: Botezuri, Cununi și înmormântări, adesea ori cu o recompensă considerabilă¹⁾.

Ast-feliu de Arhieriei numiți titulari, erau până la începutul secolului al XVIII-lea numai dintre străini, care veneau în țară sau ca egumeni și inspectori ai monastirilor închinatelor sau căutați protecțiunea Domnilor. Mitropoliților și Episcopilor țerei și cu acesta susținerea vieții, cu atât mai mult de ore-ce patriarhii de Ierusalim, Alexandria și Antiohia, dar mai ales ai Ierusalimului locuiau cu anii prin țările române.

Cel întâiu cleric român care a cerut Arhieria titulară ori mai bine nominală, a fost Inocentie, Egumenul de la Păpăuți, fost Eclisiarh al Mitropoliei. Când întâia oară, la 1819, el a arătat acea dorință Mitropolitului Veniamin, aducând exemplul egumenului grec predecesor, carele fusese, Arhierie. Mitropolitului s'a părut cerea așa de estravagantă ca și când ar fi cerut desnaționalizarea. Mitropolitul nu a cedat, de cât după ce doritorul de Arhierie titulară a dat declarațiune înscris, că se esclude din clerul bisericei Moldovei și se numără la clerul patriarhiei de Antiohia, unde era închinată Monastirea sa; și că nici odată nu va avea pretențiunea a se înainta la vre unul din scaunurile episcopale ale țarei.

Casul acesta s'a repetat și în 1826, când un alt pământean a primit Arhieria titulară: acesta este Arhimandritul Varlaam Cuza, Egumenul sf. Spiridon. El se făcuse egumen după cererea și recomandăția Mitropolitului grec, Nectarie Sardeon, ce fusese egumen la acea Monastire, dar

1) Vezi «Apendice la Cronica Hușului» pag. 171.

acum ajunsese la slăbiciune și bătă. Nectarie a și mijlocit la patriarhie pentru obținerea ecdosului și pentru hirotonia lui Varlaam în Arhierie titular pe aceeași Mitropolie Sardeon ca și predecesorul său. Tote acestea s'a făcut fără bine-cuvântarea Mitropolitului Veniamin în puterea dreptului Stavropighial al Monastirei sf. Spiridon¹⁾.

Tot în anul 1826 se recunoște lui Meletie Burdujeanu titlul de Arhierie titulariu, însă tot cu condiția de a se lepăda de drepturile de cleric pământean și a se privi în țară ca strein.

În cele după urmă Mitropolitul Veniamin a cedat de ore ce în 1832, el însuși a mijlocit pentru obținerea ecdosului de la Patriarhia din Constantiopol pentru chirotonia de Arhierie titular a Arhimandritului Atanasie, ecclisiarhul Mitropoliei. Reproduc aici — după condica sântă a Mitropoliei Moldovei prescriptul-verbal încheiat de Arhieriei Filaret Apamias și Meletie Stavropoleos cu ocazia ipopsifierii acestui Arhierie:

«După trebuința ce au urmat aicea în cathedra politiei orașului Eșii de arhierie titularnic, fiind lipsă de Arhieriei, spe întâmpinarea suflăteștelor datorii a pravoslavnicilor creștini, Înalt Preasfințitul stăpân și Mitropolit a totă Moldova Kyrio Veniamin, având buna-voință a alege la trépta titularnicei Arhieriei pe Prea-Cuvioșia sa Arhimandritul Cyr Atanasie Eclisiarhul sf. Mitropoliei, prin arătarea și cererea înscris ce au făcut pentru această trebuință și persoană înalt Prea Sfinția Sa la 2 a curenteii luni August: a următorului an 1832, către Prea sfințitul și a totă lumea Patriarh Cyrio Cyrio Constandie, găsind de cuviință această cerere, au bine-voit a trimite către Înalt Prea Sfinția Sa Sinodicesc și patriarhicesc iscălit Ecdosis tot în acest an și luna August 20. cu blagoslovenie de a chirotonisi pe numitul Arhimandrit Archiereu, cu titlul Episcopiei Sevastias. Deci adunându-ne noi frați Arhieriei în Biserica sf. Marelui Mucenic Georgie din sf. Mitropolie. După canonicésca hotărâre, am chemat pe fratele Cyr Atanasie Arhimandrit ca pe un cinstit și vrednic obraz de acest sfânt și mare dar ce are

1) Condica Sântă.

a primi sub numele mai sus pomenitei Eparhii Sevastias. Căruia i s'a trecut numele în această sf. Condiță a preasfintei Mitropolii 1832, Septembrie 3.

(Iscăliți) *Filaret Apamias* și *Meletie Stavropoleos*.

Mitropoliții care au urmat după Veniamin, anume Meletie și Sofronie Miclescu au abusat de acest novism în biserica Moldovei, înmulțind fără trebuință numărul Arhierilor titulari, și introducând în tagma Arhieriei une ori chiar și omeni nedemni de ea.

Și în Mitropolia Ungro-Vlahiei s'au comis abuzuri de acestea, mai ales pe timpul arhipăstoriei Mitropolitului grec Neofit, care ajutat de influența cea mare a Domnitorilor fanarioți începuse a fi un al doilea patriarh. Adecă, chirotonia aproape pe toți Episcopii din diecesa Patriarhiilor ¹⁾.

Reproduc aici, spre știință și o copie după un ecdosis patriarhicesc, ce obicinuia Patriahia a da Mitropoliților români, când ei cereau binecuvintarea de a chirotonisi vreun arhieru titular.

Copia este trasă de pe ecdosul dat în 1783 Octombrie 3, dat de patriarhul Constantinopolului Gavriil către Mitropolitul Ungro-Vlahiei Grigorie:

«Gavriil cu mila lui D-zeu Arhiepiscop al Constantinopolei, Romei Nouă și Patriarh Ecumenic.

Înalt Prea Sântite Mitropolit al Ungro-Vlahiei și locotiitorule al Cesariei Capadokiei, preonorate și ecsarhule al laturilor ²⁾, în S. Duh prea iubit frate și coliturghisitorule al modestiei noastre D.... char să fie prea Sântiei tale și pace de la D-zeu.

Prin presentă noastră epistolă patriarhală și sinodala permitem și dăm voe prea Sântiei tale ca având de coliturghisitori pre cine vei voi din sântii arhieriei, și efectuând sânta liturghie, archieresce, cu totă acurateța cerută de dispozițiunea canonică, să chirotonisesce pre prea cuviosul arhimandrit al monastirei s-șilor apostoli, D. Grigorie, arhieru cu numele simplu al Mitr. Stravropoleos, ce a strălucit odată,

1) Veđi «Condica Sântă a Mitropoliei Ungro-Vlahiei» de Enăceanu pag. 163.

2) Titlul de locotiitor al Cesariei Capadochiei s'a dat pentru prima Mitropolitului Grigorie în anul 1776 de către patriarhul Samuel, pentru a se ține de el și de cei ce vor urma în urma lui.

astăđi însă nu are nici umbra ei, și este fără de turmă. Pentru această deci această epistolă, în loc de ecdos, s'a trimis prea Sântiei tale. Așa să se facă; iar Darul lui D-zeu să fie cu tine ³⁾.

Instituțiunea arhierilor titulari este necanonică, de ore-ce a se crea episcopi fără eparhii reale este o necanonicitate, pentru motivul că episcopul este chirotonisit pentru o turmă, cea-ce la arhieriei titulari lipsesce această condițiune ¹⁾.

Arhieriei titulari sunt și astăđi în biserică română, însă existența lor a fost o necesitate imperiêsă în alcătuirea sf. Sinod, pentru complectarea numărului canonic de 12.

Monastirile

După ierarhia mai înaltă, în acest period juca rolul cel mai însemnat Mănăstirile. Ele cuprindeau o a treia parte din avuturile țerei de totă natura și se împărțeau în 2 categorii: mănăstiri libere sau pămên-tene și care existau din vechime și în mănăstiri și schituri străine sau închinate.

Origina tuturilor mănăstirilor trebuie căutată în primul loc în pietatea străbunilor noștri, cari sciau să 'și alêgă locurile de unde să adóre pe D-zeu; iar apoi în sentimentul de mulțumire al Voivozilor români. Domnii pioși în zelul lor pentru cele sfinte, atribuind reușita unei victorii nu atât bravurei și disciplinei armatei pe cât intervenirei Proniei Divine în conservarea poporului creștin, ca o mulțumire și împăcare a Providenței era fără îndoială ridicarea de biserici întrămintirea acelor invingeri. Mircea, Radu, Ștefan cel Mare, Neagoe, Matei Basarab, Vasile Lupu, etc., când se întorceau din luptă ridicau câte un lăcaș sfânt, îl împodobiau și-l înzestrau cu tot ce era și aveau mai prețios, pentru ca mirêsa lui Hristos — Biserica, — pururea

1) Veđi: «Condica Sântă» pag. 211.

2) În condica Sfintă editată și adnotată de P. S. Ghenadie Enăceanu re-pausatul întru fericire Episcop al Rômnicului Noului Severin, citim pe pag. 211 nota 342: «Titlul acestei Mitropolii a Stavropolei a fost acordat de către patriarhie multor arhieriei titulari din Țerile române. În genere a se crea episcopi fără eparhii reale este o necanonicitate, dar a se mai spune că episcopul este chirotonisit fără turmă?»

tinără, pururea frumoasă, pururea avută să protégă în perpetuitate pe femeia ce alergă la dânsa, pe copiii orfanî, ce o înconjură și pe gârbovul ce ajunge aci alb ca iarna și șovăind pe toiagul său; pentru ca pruncul să 'nțelegă aicea calea Domnului; pentru ca femeia căzută, purificată aici să devină a fi promisa lui Hristos; pentru ca leprosul să se vindece aici; pentru ca bătrânul să móră aici; pentru ca în fine din această imensă dotare, s'evârșindu-se acestea pe tot anul, din prisose să se ajute mlădița scăpată a ctitorului și să se verse și în casa de unde se cheltuește pentru apărarea patriei, pentru ca barbarul să nu ajungă a insulta aceste sante așezeminte¹⁾. Istoria repeșce forte des această dovadă. De la Dorohoiu și până la Severin și de la Carpați și până 'n Mare se 'nalță falnic crucea lui Hristos deasupra bisericilor și Mănăstirilor. Cine nu știe de câtă evlavie nu dispunea Neagoe Basarab și mai ales soția sa Despina care 'și-a dat-o la ivelă prin faimósa biserică de la Curtea de Argeș, fala arhitecturii române, pentru terminarea căreia n'a cruțat nici măcar cerceii și inelele — cele mai nedespărțite podóbe. Dar Ștefan cel Mare, care a întrecut pe toți în manifestățiunea sentimentelor de pietate și care a umplut totă Moldova cu fructe ale religiosității sale, nelăsând biserică și mănăstire în țară sa în sfântul Munte care să nu o fi înzestrat cu averi și odóre. Istoria ne spune de dânsul că după fie-care bătălie, punea începutul unei biserici saú Monastiri.

Râvna pentru cele divine se arată la Domnitori singuriți ca și la Mitropoliți, Episcopi și particulari. Având o credință sinceră, devotați bisericeii, crezând în eficacitatea misterilor și viața viitoare, mulți din strămoșii noștri se desbrăcau de o parte din avutul lor pentru a-l hărăzi bisericeii în sinul căria de multe-ori să retrăgeau pentru a afla consolarea. Cum că românii erau religioși în trecut nu încape nici o îndoelă. Incepând din cele mai depărtate timpuri ale Ist. române până în vécul trecut. Domnii și boerii s'au întrecut în a ridica Mănăstiri și biserici și le înzestrau cu moșii. Cronicile noastre sunt pline de citațiuni din Biblie; cea-ce denotă că autorii lor făceau din citirea bibliei, dacă

1) Consultă: «Mănăstirile închinare» de Cesar Boliac, pag. 1—13.

nu singura, dar cel puțin cea mai importantă ocupație intelectuală a lor. Profund religios era un Nestor Ureche, un Solomon Bărlădeanu, logofet mare a lui V. Lupu, care însărcinat de Domnul său a merge la Constantinopol, găsește de cuviință să 'și facă testamentul, și-l începe prin a arăta ce lasă mănăstirei făcută de dânsul și de soția sa¹⁾.

Cât de frumos și de divin era pentru străbunii noștri se audă d'o dată clopotele resunând prin văile munților, chemând pe călători la odihnă și pe rătăciți la turmă! Pietatea lor aú populat locurile cele mai sălbatice cu lăcașe ale Domnului, cu ospătării publice care oferea drumeților și celor rătăciți odihnă și nutriment trupesc și sufletesc. În aceste fructe ale pietății saú îndreptat și desăvârșit omul cel evlavios ca și cele mai ordinare criminal. Frumusețea arhitecturii, sculpturii picturii și duiósa cântare provoca remușcare în împietos, ridica pe femeia cea căzută și se mângăea cea asuprită. Omul cel scârbit de faptele lui saú de ale celorlalți venea să'si depue réul în contact d'adrechtul, cu Creatorul său, rugându-se pentru pacea inimei sale pentru sufletele răposăților filantropi și pentru ajutorul și mântuirea a totă lumea.

Acésta este origina monastirilor noastre și scopul pentru care s'au întemeiat.

Relativ de dotarea lor, Cantemir ne spune că în vechime era obiceiul ca fie-care om avut ce zidea o biserică, saú o mănăstire, la mórtea sa lasă și acestui așezământ, tocmai atâta avere cât lasă și fie-căruia din fiii săi; de óre-ce se considera acest așezământ — locaș al Domnului, ca un adevărat fiu al său.

Matei Basarab în hrisovul său de la 1639 ne spune că, din voința și învățătura lui Christos aceste mănăstiri se zideaú aici din zile vechi și de la descălecarea țerei, de iubitorii de Dumnezeu creștini, Domni, Mitropoliți, Episcopi, boeri și fie care din puternicii locuitori ai țerei, prin munți și prin păduri că și prin orașe²⁾.

1) Revista teolog. IV. 36: «Socotit-am întei celuia ce se cuvine, prea bunului Dumnezeu, partea de mulțumită să-I alegem». Documentul este publicat în Uricar V, 242.

2) Veđi: «Monastirile zise închinare și călugării greci» de Brezoian pag. 135—142.

Dotarea lor, așa dară s'a făcut: I-iu de către Domni¹ țerei, din pământurile domnești, sau chiar din domeniurile Statului; II-lea. De către acei ce se călugăreau, bărbați și femei, și știm că se călugăreau în vechime și ómeni fórte avuți și stările lor potrivit legei canonice, care vrea ca starea celui ce s'a călugărit cât n'a voit să și o împărțescă la rude fiind încă mirean, să fie a monastirei unde 'și-a închinat metania; III-lea. Din economiele făcute de către acești cuvioși, de către Episcopi, egumeni și stareți și din casele Episcopilor și ale Monastirilor ce li se încredința sau din rămăsurile de la dênșii, potrivit tot dreptului canonic care oprește pe Monahii de a avea alți moștenitori de cât monastirea aceia unde 'și a închinat metania; al IV-lea din partea sufletului, principiu resfrânt din dreptul canonic în dreptul civil încă din timpurile strevechi; un fiu ideal, adoptat într'o familie óre-care 'și avea partea și pãrticica legitimă la împărțirea fie-căreia averi la mórtea unui părinte de familie, care fiu era biserica; și când părintele de familie apucase săși facă din viață o monastire, atunci acea monastire intra și ia d'adrechtul la împărțirea averei cititorului, după cum ne spune și Cantemir; al V-lea prin danii isolate ale pioșilor și al 6-lea prin moștenirea totală a celor sterpi în viață, precum monastirea Dómna Bălașa ¹).

Am spus mai sus că mănăstirile existente în țările române se împărțau în două categorii: libere sau pământene și închinare sau stavrophighii. Este întrebarea: Dacă în România de astă-đi se găseau în período fanariotă și mănăstiri închinare? Pentru ce se făceau aceste închinări și până la ce grad se închinau averile acestor mănăstiri, mănăstirilor grecești?

Positiv nu se știe de când a început această închinare, însă după tóte probabilitățile această idee n'a existat până în timpul lui Radu al IV-lea cel Mare (1475). În ȕilele acestui Domn, Peloponesianul Nifon, al X-lea, patriarh al Constantinopolului, după căderea acestei capitale în stăpânirea Turcilor, fu scos din scaunul său de Baizet al II-lea și închis la Andrianopole pe viață. Radu al IV-lea voind a or-

1) «Monastirile închinare» de Cesar Boliac pag. 20—21.

ganisa biserica Munteniei după modelul bisericei Bisantine, mijloci la Baizet pentru ertarea lui. Obținând această favóre il aduse cu sine în țară. De la această dată se pune începutul de grecizare al Bisericei. Acest ierarh a reformat nu numai biserica noastră după modul bisericei grece, dar chiar și statul l'a reformat tot după norma statului Bisantin, motivânduși înclinațiunile sub pretext de censură a moravurilor, de îndreptare a rânduelilor ritului și asigurarea acelor așezale de ctitori.

Inchinările 'și aveau motivul și temelul în dorința arzătoare de a susține biserica pariarhală din Turcia, care altfel cu greu ar fi putut exista. Călătoriile patriarhilor după mile prin România, Rusia și Polonia, dovedesce pe deplin acestea. Cantemir însă deslușește închinările în următorul chip:

«Și dacă se teme (Domnul, boerul său altul care face și dotază o mănăstire) ca nu cum-va după mórtea sa se strice și să se risipescă monastirea, atunci o închină el la vre-o monastire mai mare la care socotește el din părțile ce am arătat (Ierusalim, Sinaia și Sântul Munte) și atunci arhimandriții mănăstirilor acelora să îndatoresc ca să ia asupra lor purtarea de grijă pentru mănăstirea aceia și se privilejeze ca să aibă monahii cu purtări bune și cinstite ¹».

Frații Tunusli în istoria Valahiei ne spun că aceste monastiri închinare au orânduiala se îndeplinescă mai întâi cele așezate, ș'apoî din prisos să se dea restul unde sunt închinare; și ast-fel s'a și urmat mai mult timp, căci vedem că mai multe mănăstiri nu trimeteau mănăstirilor unde se ȕic închinare nimic sau mai nimic s. exemplu: Mănăstirea Mihai-Vodă care avea un venit de 1000 de lei da Statului 500 lei, iar la sfintele locuri nu trimetea nimic ²). *Monastirea Mărgineni* dintr'un venit de 3500 lei, da Statului peste 2900 iar la sfintele locuri nimic.

Cotroceni asemenea da la stat peste 3200 lei dintr'un venit abea de 3400 lei și la sfintele locuri nu trimetea nici

1) Scrisórea Moldovei pentru Mănăstirile închinare.

2) Către finele secolului al XVIII-lea găsim un brisov cu anul 1785 a lui Mihai Vodă Șuțu care ȕice că monas. Mihai Vodă are se trimetă Monastirei stréine de jos numai prisosul după împlinirea cheltuelilor trebuinciose Monastirii de aci, după obicei, iar nu mai mult (vădase: Monas. închinare de Brezoianu pag. 37).

un ban; asemenea și alte mănăstiri nu trimeteau nimic acolo unde se dă închinare, sau care trimetea, trimetea prea puțin cum: Sărindaru din 2150 venit trimetea de abea 78; Radu Vodă din 3400 trimetea 300; Râmnicu din 3673 trimetea 300 și mai multe de acest fel¹⁾.

În hrisovul lui Matei Basarab din 1641 se găsește un pasaj din care se deslușește foarte bine origina acestor închinări. Iată-l: «..... în timpul din urmă când țara fu guvernată de Mitropoliți și Domni streini nouă, adică de greci cu moravuri stricate care nu numai că n'aură nici o rușine în timpul stăpânirii lor a înjosi, a sminti și a strica vechile noastre obiceiuri, a aduce prin relile lor purtări țara la gura prăpăstiei, a o prada și a o pustii, dar care întinseră încă și o mână sacrilege asupra sântelor mănăstiri Domnești și îndrăsniră se calce legile bisericești și decretelor vechilor Domni fondatori care întemeiaseră aceste sante mănăstiri, și nesocotind anatemele lor și-au mârjit mâinile primind prețul vânzării conștiinței lor și începură să vîndă și să exploateze santele mănăstiri ale țerei precum și pietoșele fundațiuni Domnești și a le supune la alte mănăstiri din țara grecască și de la santele locuri, făcând și hrisove de închinare fără știrea soborului, fără voea soborului său a vre-unui locuitor din țară, ca să le stăpînescă și să tragă un tribut perpetu; în cât putem dice cea ce marele profet David dicea odată: Stăpâne, streinii au venit etc.»

Din acest pasaj se constată, cu o dovadă veridică și autentică că origina acestor închinări datează din timpul când țara a fost guvernată de Mitropoliți și Domni streini nouă, adică de greci.

La tânguirea soborului țerei, de strâmbătatea ce au răbdad de la streini, care pentru mită, fără de voea și știrea nimănui au închinat mănăstirile țerei altor mănăstiri din țara grecască, Matei întorče țerei moșiile robite de călugării greci până la dînsul, dispunând ca toate să fie în pace de călugării streini, avînd a lăcui întrînsese numai călugări de ai țerei. Hrisovele și alte decrete ce vor avea aceștia de la Domni și Episcopi streini să li se ia și dacă

1) Vezi «Socotelile pe ani 1730—40 în condica Mitropoliei Ungro-Vlahiei»

ei le vor ascunde ca să le scotă altă dată aceste acte să nu aibă nici o valoare, de nimeni nici odată să nu fie crezute, primite sau bagate în samă, privindu-se ca niște acte false și făcute prin silă contra voinței soborului național. Anatema cea mai teribilă este aruncată de către soborul român, de către protopopi, egumeni și de tot clerul național în santele veșminte, de față cu Matei și înaintea soborului adunării obștești a țerei, contra tuturor acelor ce vor mai suferi sau vor mai îndemna la această profanare a mănăstirilor române, fie acela Domn, Mitropolit sau Episcop sau boer mare strein sau pămîntean.

După acest act mare național călugării greci earăși au început încet încet să revie la cele trecute. În toate actele însă de dedicare ce s'au făcut în urmă, s'au fixat ce să dea mănăstirea română, mănăstirii unde s'au dedicat. Ast-feliu vedem că Mănăstirea Nucet, care avea o avere imensă, da pe tot anul mănăstirii Dusca din Rumeția căria era dedicată de Radu Vodă, numai 20.000 de bani, adică 170 lei¹⁾.

În hrisovul lui Șerban Cantacuzino de dedicare a Mănăstirii Cotroceni la Muntele Atos se dice: «Se va trimite la muntele Atos numai prisosul ce va eși după ce se vor acoperi din destul toate cele-lalte cheltueli ale monastirei de aici»²⁾.

În hrisovul de dedicațiune al mănăstirii Mărgineni la muntele Sinaia se hotărăște ca pe tot anul, după ce se va plăti de către Mănăstire impozitul cuvenit vistieriei țerei să se împartă venitul mănăstirii în 3 părți d'o potrivă, din care două părți vor rămînea mănăstirii pentru ținerea ei și cea-laltă a treia parte se va trimite mănăstirii din Muntele Sinaea spre a se face rugăciuni acolo pentru pacea sufletelor tuturor ctitorilor reposați. Această monastire a fost închinată în anul 1727 de către Domnul Nicolae Mavrocordat³⁾.

În hrisovul lui Alexandru Ipsilante de la 1766, demn de totă luarea aminte pentru cunoștințele, umanitatea și principiile dintrînsul, hrisov prin care se regulează regimul

1) Vezi «Monastirile închinare» de Brezoianu, pag. 3.

2) Vezi idem opul citat pag. 25.

3) Vezi » » » pag. 60.

schiturilor și mănăstirilor noastre se recunoște de Domn că mai întâi trebuie împlinite cele întocmite de ctitori aici, «iar nu cu pricină de neajungere a veniturilor a se zeticni facerile de bine cele orânduite sau a se lipsi mănăstirile acelea unde sunt închinare acestea de ajutorul cel de pe putință etc.».

Caragea la 1813 în hrisovul mănăstirei Văcăresci, închinată Sântului Mormânt, după ce înșiră toate facerile de bine ce trebuie să se facă de către această mănăstire în țară, dice: «Epitropii se îndatorază să împărtească aceste mili și chiar când anii vor fi reii și veniturile mănăstirei nu vor ajunge ca să trimită un ajutor la sântul mormânt, căci aceste mili trebuie să se facă tot-d'auna fără nici o scădere» ¹⁾.

Din aceste citațiuni pe care le-am adus pentru a proba timpul de când au început a se face aceste închinări și până la ce grad se închinau averile acestor mănăstiri, mănăstirilor grecești din Orient se constată că nici o dată și prin urmare nici chiar în timpii când influența grecismului era la culme, adică în epoca fanariotă, aceste mănăstiri închinare nu s'au instrăinat și zestrele lor n'au fost privite ca averi ale locurilor unde s'au închinat.

O dovadă că nu tot venitul mănăstirilor închinare se trimetea locurilor unde erau închinare avem următorul extract de socotele de pe modul încuviințat de Domnul Cons. Mavrocordat și care s'a păstrat și aplicat de Domni următorii fără nici o schimbare.

1) Vezi «Monastirile închinare» de Cesar Boliac, pag. 27, și vezi «Monastirile închinare» de Brezoianu pag. 50.

NUMELE MONASTIRELOR	Venitul anual	Luați pe seama sta- tului sub numele de Dajdii	Luați pentru tre- buițele Monastirei	Trimiși Monastirilor unde se dăc închinare	Pe ce an	No. paginei din condica Mi- tropoliei
1) S-ții Apostoli	1768	563	955	250	1740	62
2) Radu Vodă	3400	1242	1858	300	»	34
3) Mihai Vodă.	1078	529	549	—	»	46
4) Sf. I. din Foc.	1104	410	544	150	»	442 ¹ / ₂
5) Mislea . .	1050	340	610	100	»	493
6) Butoiu . .	80	57	10	13	»	220
7) Golgota . .	102	10	92	—	»	208
8) Râmnicu .	3673	969	2404	300	»	392 ¹ / ₂
9) Căluu . .	572	70	502	—	»	721
10) Comana . .	511	100	411	—	»	227 ¹ / ₂
11) Pătărești .	692	185	357	150	»	134 ¹ / ₂
12) Șegarcea .	499	155	344	—	»	710
13) Nucet . . .	1568	641	667	250	»	196
		38430	15898	20538	20001	—

Am pus acest număr de mănăstiri pe același an 1740; voi pune însă mai la vale același număr de mănăstiri și tot de cele duse închinare luând însă anii unul după altul.

1) Dedulești .	440	171	269	—	1692	355 ¹ / ₂
2) Mărgineni .	3533	2916	617	—	1730	518
3) Cotroceni .	5472	3244	228	—	1731	8
4) Zlătari . .	255	51	204	—	1732	78 ¹ / ₂
5) Sf. I. din Buc.	1190	435	705	50	1733	87 ¹ / ₂
6) Banu . . .	899	190	459	250	1734	455
7) Codreni . .	299	41	188	—	1735	120
8) Băbeni . .	715	443	272	—	1736	365
9) Sărindar . .	2152	271	1803	78	1737	73
10) Slobozia . .	5434	669	4765	—	1738	543
11) Sf. Gheorghe	2988	2116	872	—	1739	101 ¹ / ₂
12) Căscioarele .	538	28	510	—	1740	254 ¹ / ₂
13) Negotești . .	495	44	341	110	1741	127 ¹ / ₂
		38430	15898	20538	20001	—

În urmarea datelor de mai sus se constată că mănăstirile duse închinare în secolul trecut aveau un venit anual aproximativ de 40.000 lei. Din acesta se oprea pe seama statului 16.000 lei, în trebuința monastirilor 22.000; iar monastirilor streine li se trimetea 2.000 lei.

Pe lângă acestea din suma lăsată pentru cheltuielile mănăstirilor (2200), părinții egumeni contribuiau la ținerea școlilor de o potrivă cu toți egumenii mănăstirelor libere.

Acastă contribuire se făcea de pe instituția numită cislă, a căria origină este foarte veche și pe care o găsim în exercițiu la mănăstiri pe la jumătatea secolului al XVIII-lea Cislă asupra mănăstirilor de obște nu era alta de cât o dare după putința fie-căreia mănăstiri în folosul caselor de bine-facere, precum școle, spitale etc. Guvernământul propunea o sumă de bani trebuincioasă acestor așezăminte, egumenii tuturilor mănăstirilor fără osebite se adună sub preșidenția Mitropolitului și în prezența lui Vel Logofăt și da fie-care după cum puterea o erta o sumă de bani în cât adunându-se toate să se pôtă complecta suma cerută de guvernământ.

Cislă se făcea de 4 ori pe an. La sf. Gheorghie, sf. Petru, sf. Dimitrie și sf. Vasile. Cislă sfertului lui sf. Gheorghie din an. 1752 a dat țifra de lei 7,275 ¹⁾ și acastă țifra s'a cerut de guvernământ până către anul 1774 când s'a suit la 10.000 lei, păstrându-se acesta până către începutul secolului present. Pe la 1815 cislă mănăstirilor unui sfert, numai în trebuințele școlilor se găsesce urcată la 12.000 ²⁾.

Veniturile mănăstirilor erau administrate de egumeni-respectivi, luarea socotelilor însă anuale se făcea de o epitropie instituită de Constantin Mavrocordat la 1739 și care era compusă din 10 egumeni ai altor mănăstiri care cer cetau și adevereau aceste socoteli. Dreptul acesta trecu apoi la Mitropolit care-l exercita împreună cu 2 egumeni având tot-d'a-una cu ei un comisar domnesc din partea statului. Regulamentul organic (1832) puse pe Mitropolit și pe Logofătul credinței ca să exerciteze controlul cel mai înalt și în prezența lor se făcea bugetul mănăstirilor, se împărțea venitul și se da în arendă moșiile.

Numărul total al mănăstirilor Țise închinat din Muntenia era de 44 cu mai multe metocuri. Din aceste 16 erau dedicate la alte mănăstiri din Rumelia; 13 la alte mănăstiri din Muntele Atos; erau închinat la patriarhia de Ierusalim; 1 la Patriarhia de Alexandria; 1 la patriarhia de Antiohia; 3 dedicate la Muntele Sinaia și în fine una care era administrată de mireni streini ³⁾.

1) Condica Mitropoliei No. VI pag. 733.

2) Arhiva statului condica No. 40.

3) Monastirile și călugări greci de Brezoianu pag.

Tôte aceste mănăstiri posedau în secolul trecut 361 de moși din care 111 erau ale mănăstirilor dedicate celor din Rumelia; 111 ale celor dedicate la sf. Agara; 85 ale mănăstirilor dedicate celor din cuprinsul patriarhiei de Ierusalim; 8 ale celor de la patriarhia Alexandriei; 2 ale celor din Antiochia și 44 ale mănăstirilor dedicate celor din Muntele Sinaia. Venitul anual al tuturilor moșilor era de 11.766.050 ¹⁾.

Mănăstirile neînchinat sau pământene în răstimpul acesta încă nu erau puține. Ele se impart în mănăstiri mari de sine stătătoare, de care existau în Muntenia 16 cu mai multe metocuri și în mănăstiri mici de care erau: 20 mănăstiri mici bărbătesci și c'am la 20 mănăstiri femeesci mici. Afară de aceste mai erau încă mănăstiri închinat ca filiale Mitropoliilor și episcopielor. Așa avea Mitropolia Ungro-Vlahiei vre-o 19; Episcopia Buzelui 14; a Râmnicului 7 și a Argeșului 5.

Aceste mănăstiri care erau metocuri ale Mitropoliei sau Episcopiiilor, dădeau prisosul veniturilor Mitropoliei, respective Episcopiiilor.

De toate neînchinat și închinat erau pe la începutul secolului acestuia pe la 300 sau mai bine Țis 280 cu metocuri cu tot.

Ce se atinge de ele, apoi afară de mănăstirile cele ce erau metocuri ale episcopiiilor singuratic, erau supuse jurisdicțiunei Mitropolitului și administrarea liberă, pe când egumenii se aședau precum și episcopi după propunerea Mitropolitului prin întărirea Domnului.

Relativ de Mănăstirile din Moldova, D. Cantemir în scrisorea Moldovei Țice că erau 4 mănăstiri mari cu Arhimandriți în frunte, apoi vre-o 200 de mănăstiri mai mici, unele închinat, altele neînchinat și vre-o 200 de schituri, Țicend că egumenii ca și episcopi se pun și să întăresc de Domn și se judecă de Domn; iar călugării să judecă de egumenii lor; iar în instanța mai înaltă de episcopi și Mitropoliți.

Care să fi fost cele 4 mănăstiri mari în fruntea cărora sta un arhimandrit nu scim. Dacă în adevăr era să fie 4

1) «Monastirile și Călugări greci» de Brezoianu pag.

mănăstiri mari în fruntea cărora avea să fie un arhimandrit, apoi Neamțul era cea d'întăiu. Dar mai scim că egumenii Neamțului era numai egumeni și nu Arhimandriți, și noi vedem că chiar egumenii mănăstirilor mici se numea câte odată arhimandriți. Așa Paisie după cum cetim în documentele răstimpului acestuia fu chirotonit și înălțat la 1775 egumen la mănăstirea Secul și la 1779 la Neamț; iar în 1790 fu ridicat la rangul de Arhimandrit prin Mitropolitul rusc Ambrosie, care cârmuia pe atunci biserica Moldovei.

Numărul total al mănăstirilor pămîntene la sfârșitul perioadei fanariote era c'am de 43 afară de cele ale episcopilor și Mitropoliei și de 3 mănăstiri femești: Agapia, Varaticu și Adam. Monastirile pămîntene aveau 51 metocuri bărbătesci și c'am 26 femești.

Mănăstirile închinat din Moldova erau în număr de 31 din care 1 era dedicată la Rumeli; 13 la sf. Agora; 1 la Patriarhia din Constantinopol și 16 erau dedicate mănăstirilor din Asia: sf. mormânt, patriarhia de Alexandria, Antiohia și Sinaia. Mănăstirile închinat dispuneau de 194 moși cu un venit anual de 168,377 lei.

În restimpul de care ne ocupăm s'a întemeiat în Moldova mai multe mănăstiri cu scopuri bine-făcătoare. Așa la 1756 se întemeiază cea a sf. Spiridon cu menirea de a susține spitalul. Tot în același timp se întemeiază una în Roman și alta în Focșani. Din timpurile mai vechi exista mănăstirea Golia pentru alienați; alte mănăstiri aveau menirea de a ajuta călătorilor, iar altele de a înzestra pe fetele sermane. Tote mănăstirile, fie închinat sau neînchinat trebuiau să dea o dare statului pentru școli și lucruri de bine-facere și această dare varia foarte mult, adăogându-se dar nu scădea nici odată.

Nu numai în secolul al 18-lea ci chear și într'al 19-lea se fac închinări de mănăstiri. Așa Mitropolitul Veniamin pentru ore-care considerațiunii către un călugăr Sinait închină mănăstirea Florești din jud. Vaslui la M. Sinaia.

Acésta este în scurt istoria mănăstirilor pămîntene și închinat din România.

Acum dacă venim la situațiunea și starea morală a mănăstirilor, mai ales a celor închinat constatăm următoarele:

Stăpânirea absolută asupra lor și a veniturilor lor o aveau egumenii, numiți în mănăstirile închinat de către patronele lor din răsărit iar în cele domnești de Domn.

Egumenii mănăstirilor închinat erau mai liberi în poziția lor de cât acei ai celor domnești. Ei erau schimbați de obicei la trei ani.

În exercitarea funcțiunei lor se pare că nu erau tocmai corecți, numai așa se explică pentru ce sunt acușați de delapidări și frustațiuni a bunurilor mănăstirei. Iată ce ne spune în această privință D. Xenopol: «Ei puneau la o parte tot ce puteau jefui, dând numai din când în când câte ceva mănăstirilor patrone... când plecau din țară, lua cu dînșii (egumenii) tot ce adunase, în cât toate veniturile mănăstirilor eșiau afară din țară. Adesea ori fugeau înainte de a aștepta termenul revocării lor, furând toate odorele cele mai de preț spre a nu fi nevoiți să împărtășcă productul jafului lor cu acei ce-i trimisese. Dacă Domnul nu se putea împărtăși cu nimic de la mănăstirile închinat, el se despăgubea de la cele domnești, vîndînd pe bani numerați d'inainte locul de egumen celui ce-i dădea mai mult. Dacă egumenul murea era moștenit de Domn. Dacă trăia prea mult, mai era jefuit din timp în timp cu câte un împrumut pe care Domnul nu-l mai plătea, dar nici egumenul nu-l mai cerea»¹⁾

Relativ de starea și petrecerea lor în mănăstire tot d-nu Xenopol ne spune că ei duceau o viață miserabilă, caracterisată mai ales prin o fenomenală trîndăvie. Totă trêba călugărilor consta în aceia că «diminêta sta în biserică vre-o jumătate de oră; apoi se preumblă până la gustare, care de obicei erea și pușină; după aceia se pun cu toții la somn pentru câte-va ore, să fi fost sătui sau nu. Către sêră țin iarăși o jumătate de oră biserica. Nici unul nu se apucă de ce-va, nu lucrêză nimic, preferînd a suferi fîmea cea mai ascușită; iar trebile casnice le îngrijesc câțiva miserabili țigani care le aduc lemne, apă și cele trebuitore»²⁾. Starea acésta de destrăbălare a mănăstirilor în-

1) Ist. Romanilor V, pag 95.

2) Comp. Raportul lui Ignatie Haan din 21 Noembrie 1719 către împăratul Germaniei, pag. 284 și raportul «Deputațiunei administrative» p. 315 și anexa XVIII la acest raport, p. 340

chinate se confirmă cu un document de la Antioh Cantemir, din anul 1700 către Mitropolitul Moldovei de atunci, Sava.

Prin acesta, Mitropolitul se însărcinează de Domn a face o cercetare aspră pe la Mănăstirile din Moldova spre a readuce viața monachală la însemnătatea ei, pentru că din împrejurările timpului și din pricina neindeplinirii datoriilor, monahismul căzuse, înstreinându-se de la adevărata lui chemare. Călugării desbrăcau mănăstirile de odórele cele mai prețioase, falsificând izvoarele cele vechi abandonau chiar mănăstirile, rătăcind din loc în loc³⁾.

XI Clerul de mir.

Ca și astăzi, clerul se împărțea în vécul trecut în două: clerul de mir și monahal. Dintre aceștia se luau demnitarii înalți ai Bisericii în conformitate cu canónele.

Clerul de mir, era pe la începutul secolului present în număr până la 18,000. El n'avea alte venituri de cât cele ale epitrachilului, se ocupa însă și cu cultivarea pământului bisericesc. Erau tratați ca țărani, plăteau aproape același bir ca și aceștia, în plus dările către Mitropolit și Episcopi.

Aceștia primiau pe fie-care an de la preoți și diaconi de mir o dare numită *«ploconul Vlădicăi»*. Cu cât erau mai mulți diaconi și preoți, cu atât sporea suma de încasat cu titlul de *plocon*.

De aci, hirotoniri peste trebuințele reale ale cultului, mai cu seamă în vremuri încurcate și în mazili de domnie, cu consimțământul unor mari vistieri și cu complicitatea ispravnicilor de județe. La finea sec. al XVIII-lea ajunsese acest abus până acolo, că, mai ales în județele marginase, ca la Teleorman, Olt..., se găseau sute de popi fără ca unul să scie carte. Negreșit că țeranul prefera să plătescă Vlădicăi ploconul anual, de cât să fie dajnicul Vistieriei. Apoi unde se pune avantajul că preotul își scutea de dajdii și pre fiu, ba chiar și pe gineri?¹⁾.

Nu se știe cu siguranță când au încetat ploconul Vlă-

dicăi. Sulzer dice, că pe la finea sec. XVIII-lea, nu este ploconul Vlădicăi, de care amintește Dimitrie Cantemir.

Birul pe care l'percepea statul de la preoți s'a prefăcut mai apoi în bani pentru susținerea școlilor. Incasarea lor se executa cu multă asprime. Const. Racovitza în anul 1750 luna Iunie 9 împuternicește pe episcopul de Roman Inokentie *«să apuce cu multă tărie pe popii domnesci și pe cei boeresci, și afară de cei ce vor fi având cărți domnesci de scuteală de pe la toți cei-lalți, numai de cât să plinească banii școlilor»*¹⁾.

Domnii fanarioți acordați nu arare ori și privilegii de dispense pentru plata dăjdiilor, preoților de pe la diferite biserici, cum și acelora ce excelați prin evsevie sau altă virtute. Exemple de natura acesta sunt nenumărate.

Așa: în anul 1750 Martie 26, Const. Racovitza renoesce cartea de scutelă, dată de tatăl său Mihail Racovitza preoților de la Episcopia Romanului *„de a plăti dajdie împărătească și alte angarii ori-câte ar fi pentru preoți”*²⁾. Apoi Domnii Const. Mavrocordat, Grigorie Ghica Alex. Ipsilante etc. etc, s'au întrecut în acordarea de privilegii bisericilor, personalului bisericesc și școlilor.

După cum am constatat din istoria învățământului din această epocă, existați pe lângă renumitele academii din București și Iași, și în care studiați sub învățători greci, slavoni și români atât clericii cât și lumenii cu mijloce, existați și școli clericale înființate de diferiții domni greci prin mănăstirile cele mai însemnate precum și prin orașele și târgurile cele mai mari. Existați chiar și Seminarii. Așa Alex. Ipsilante în 1776 a înființat pe lângă Mitropolia din București o școală pentru cei ce vor studia Dumnezeesca theogie.

Domna Bălașa fiica lui Const. Brâncovănu lăsă o parte a averii sale pentru o școală de preoție, care pe la finea secolului al XVIII-lea exista încă, căci străinii care cerceau țara vorbesc de ea, dar care la 1818 nu mai era, precum ne spune Fotino. Dar de și existați atari școli, totuși cultura lui era foarte puțină ca să nu dicem de loc. În tot decursul sec. al XVIII-lea și parte dintr'al 19-lea, calitățile cul-

1) «Ist. Mitrop. Moldovei» p. 10.

2) Vezi memoriul grecesc prezentat Acad. Rom. de d. N. Kretzulescu despre situațiunea țerei române după Alex. Ipsilante.

1) Vezi: Cronica Romanului II pag. 34.

2) Vezi: opul. citat.

turale ce se cereau de la candidatul de preoție nu erau decât să știe a ceti, scrie, cânta și cunoșterea serviciului bisericesc.

Clerul de mir, la începutul și în tot decursul restimpului nostru sta sub jurisdicțiunea episcopului care își exercita acesta prin protopopi. Aceștia din urmă erau instanța primă și aveau executorii lor pe «*feciorii protopopului*». Dar și dregătorii civili, cum vom vedea dintr'un act, — de multe ori își arogau jurisdicțiunea asupra preoților, și de aceia trebuiau adesea ori să înfrunte Domnii pe acești ispravnic, impunându-le de a trata cuviincios pe preoți.

Biserica avea, cum am vădit mai sus, pentru administrațiunea ei județeană, ca și astăzi protopopi.

Protopopii erau numiți de Mitropolit și Episcopi, dar nu puteau să își exercite funcțiunea în județe, până ce Domnitorul nu li dădea și el carte de volnicie.

Dovadă de acesta avem următoarele:

În anul 1775, cu ocaziunea noii domnii a lui Alex. Ipsilante se reînnoesc toți protopopii din 17 județe. Domnitorul le dă la fie-care următoarea carte de recunoșcere, din care se poate vedea și preocupățiunile Domnitorului din respectul moravurilor: «Davat godom..... pre carele l'au făcut P. S. Sa părintele Mitropolitul protopop la sud.... ca să aibă volnicie cu această carte a Domniei mele, se caute slujba protopopiei din acel județ și să aibă a judeca totă partea bisericească, după pravilă. Însă de amestecarea sângelui și de răpirea fetelor, pe unii ca acei să'i globescă pe fieș-ce care după putința lor, însă pe care îl va afla în vină mare sau de amestecarea sângelui, sau de împreunarea ce nu s'au cădută, fiind de rudenie, să'i ducă la P. S. Sa părintele Mitropolit ca să le facă judecata după pravilă. Pentru care iată că-ți poruncim Domnia mea molitvei tale, protopope, să nu care cum-va să îndrăsnesci, aflând vină de amestecare a sângelui. sau împreunare a căroră se cade să se despărțescă și de la unia ca aceia, vei lua mită și vei lăsa vedând înscințarea P. S. Sale părintelui Mitropolitului, bine să ști, că cu pedepsa bisericească foarte te vei pedepsi de nu vei urma poronței ce ți se dă. Poruncim Domnia mea și D-lor ispravnicilor dintr'acest județ și vouă căpitanilor, vameșilor după timpuri, vâtașilor de plaiu și pârcașilor

de prin satele domnesci. mănăstiresci și bisericesci, vedând cartea aceasta a Domniei mele toți să aveți a vă feri de judecata S-tei biserici, nimeni să nu se amestece fără de numai orânduitorul protopop, căci ori carele se va amesteca în judecata bisericească. bine să știe că rea scârbă și certare va petrece de către Domnia Mea ¹⁾.

Protopopii nu erau salariați, luați însă 4 parale la leu din taxa ce se percepea de la preoți pentru școle. Numai preoților de la curtea Domnească și de pe la mănăstiri li se da salariu. ²⁾

Imbrăcămintea preoților de mir era ca și astăzi, cu deosebirea că în locul potcapiului purtau pălării și cauc. Nicolae Mavrogheni introduse la preoții români potcapiul grec. Pitarul Hristache amintesc de această dispoziție a lui Mavrogheni, zicând:

«Apoi le mai poronci,
«Și alta îi sfătui,
«Ca toți să pue în cap
«Câte un grecesc potcap;
«La nime să nu'l mai ie,
«Cum unii obicinuia,
«Ci ca un dor neclătit,
«De tot să fie oprit.
«Deci ș'acesta o urmară,
«Toți caucul lepădară.
«Gata la poroncă fuse,
«Și toți potcapuri își puse ³⁾».

Bărbații cei mai însemnați din Epoca Fanariotă

Alături de cultura grecească, care după cum am vădit a început în principatele Române prin înființarea școlilor grecești, a așa numitelor academii care și ajunseră gradul lor de înflorire în tot decursul secolului al XVIII-lea;

1) Cond. Domnească No. 22—1775 Arh. Stat.

2) «Memoriu asupra stărei intelectuale a clerului din bisericile ortodoxe» de Dr. Cornoș și Erbicenu.

3) Vezi «Buciumul», de Cesar Boliac, an. I, No. 7, Ianuarie 1863.

se dezvoltă în țările române și o cultură națională. Această cultură s'a manifestat în școlile de preoție și s'a alimentat și cimentat prin tendința acelor nobile suflete care au dorit cu ardere binele națiunii și au lucrat fără preget și cu eroism pentru dânsa.

Am văzut cum cultura grecască suprapuindu-se celei naționale, avu o înrăurire puternică asupra spiritului românesc cuprinzând aproape toate sferile manifestării lui, înrăurire care de alt felu folosi foarte mult limbei noastre.

Cultura, gândirea și limba grecască introducându-se în zilnica întrebuințare a claselor superioare ale societății, deveni limba salónelor și a schimbului de idei mai nalte, cuprinse slujba bisericească în mănăstirile și bisericile bogate, deveni organul cugetării în școlile Domnești și în cele mai mari de prin ținuturi și se arată uneori chiar în uricile domnești precum și în câte-va produceri literare ¹⁾.

În multe însă și însemnate părți ale vieții poporului român, cugetarea și limba românească remaseră în putere. Așa în bisericile sărace de pe la sate și orașe și în școlile corespunzătoare de preoție, în documentele oficiale, în actele private și mai cu osebire în scrierile istorice în care mai ales se oglindea conștiința naționalității ²⁾.

Fără reson decî se impută epocii fanariote înădușirea învățământului românesc care și mai înainte de această epocă fusese totdeauna un învățământ elementar, păstrat ba chiar adaus de domni epocii fanariote. Învățământul grecesc dar, n'a înlocuit pe acel românesc ci numai s'a suprapus lui ca unul superior.

«Să nu ne grăbim dicea nemuritorul Odobescu ³⁾ a declara geniul națiunii române ca osândit la o deplină amortire în tot timpul domniei Fanarioților: el a trăit, el a vegheat în inima a mai multor apostoli ai naționalității, care spre a putea lucra mai în voe în sensul dorințelor lor, au îmbrăcat, cei mai mulți haina pe atunci mai venerată a călugăriei. Aceștia înțelegând prin instinct de ce însemnătate este limba pentru o națiune strivită politicește

1). Xenopol Istoria Românilor V. p. 724.

2) Xenopol Istoria Românilor V. p. 725.

3) În scrisoarea adresată la 20 August 1869 către D-l Papiu Ilarianu.

au lucrat cu stăruință spre a traduce cărțile bisericești în limba românească».

Această însemnată mișcare decî s'a susținut de biserică prin organul conducătorilor ei, adică a ierarhilor bisericești care după vremuri s'a succedat în înaltele demnități bisericești și cari cu un îndoit merit au lucrat pentru salvarea limbei române într'un timp când principatele erau coplesite de jugul umilitor și desnaționalisator al Domnilor Fanarioți.

Voiu încerca dar a trata în cele ce urmează despre cei mai însemnați bărbați din epoca fanariotă.

ÎN MUNTENIA

1) Antim Ivireanul.

Unul din bărbații cei mari trimiși națiunii și bisericei române de providența Divină în timpurile de grea cumpănă a fost Antim Ivireanul, Mitropolitul Ungro-Vlahiei.

Despre origina, timpul și locul nașterii sale avem cunoștințe nesigure. Unii dic că Antim a fost de origină Iberian, așa de ex: literatul Cypariu e de părerea acesta ¹⁾. Răposatul A. I. Odobescu încă avea o ast-fel de inclinațiune, când dice în Revista Română: «Nu înceta (Antim) de a tipări cărți în limbele, elină, slavonă, română, arabă și chiar în limba iveriană sau circasiană, care era limba lui natală ²⁾». Alții însă spun că Antim a fost de origină română. Așa de ex. I. D. Petrescu susține că Mitropolitul Antim s'a născut în Iberia din una din familiile române emigrate acolo; iar numirea «Ivireanul» ar fi numai spre a-l însemna locul nașterii ³⁾.

Arhiereul Filaret Scriban încă susține această părere că adică Antim a fost român; iar porecla «Ivireanul» o purta ca monah român după metania sa din Mănăstirea Ivirul (M. Atos). Alexandru G. Lesviodax nu ne spune nimic în privința originii Mitropolitului Antim, de cât numai aceia că mai înainte a fost arhiereu cu titlul de Mireon, apoi după

1) Acte și fragmente, Blaș 1855 p. 226.

2) Revista Română pag 823.

3) Mitropoliele țerei 1870 p. 112.

mutarea din viață a lui Cezarie s'au făcut episcop de Râmnic și în urmă Mitropolit al Ungro-Vlahiei.

Date sigure însă, în privința originii lui le aflăm din însuși scrierile sale, așa, în epistola din 13 Ianuarie cap. 12 se dice: «Intre altele se cuvinteză și acesta cum că sunt strein și nu s'a convenit să fiu eu Mitropolit». Iar în cuvântarea ținută de Antim, când fu instalat Mitropolit se dice între altele: «Dar D-zeu n'a căutat la micșurarea și netrebnicia mea, nu s'a uitat la sărăcia și străinătatea mea». Din aceste citațiuni se vede că Antim nu era român de origine.

Relativ de timpul venirii sale în România, de locul de unde a venit și de calitatea și starea în care a venit, reposatul Melkisedec ne spune următoarele: «Pe la anul 1690, domnul C. Brâncovénul, voind a perfecționa arta tipografică în capitala sa București și a înlesni tipărirea cărților trebuincioase atât în limba română cât și în cea greacă, a chemat pe Antim din Constantinopole în țara românească și-l a încredințat tipografia Mitropoliei. Antim era atunci mirean și se numea Andrei, dar curând primi schima monahicăscă în Mitropolia din București luând numele de Antim»¹⁾ Reposatul literat, Odobescu, susține că Antim a fost așezat în mănăstirea Snagov înainte de 1694 sub domnia lui Șerban Cantacuzen, unde și-a așezat acolo teascurile tipografiei aduse din mănăstirea Ivir. Iar în alt loc tot Odobescu susține «din mănăstirea Ivirului de la Muntele Atos veni ca egumen la Snagov».

Susținerea acesta este neîntemeiată pentru că nu se poate admite ca un strein se pôtă căpăta conducerea unei mănăstiri pământene; căci la data de care ne vorbește Odobescu, Snagovul era mănăstire neînchinată. Părerea cea mai acreditată este că Antim a fost mai întâi lucrător la tipografia Mitropoliei din București unde îl și găsim în anul 1692 și unde prin talentele și iscusința sa a putut atrage asuprași favoarea și simpatia Mitropolitului Teodosie, care era un adevărat mecenat al literaturii române și căuta de aproape pe omenii învățați, îi îmbărbăta și-l remunera și care a făcut ast-fel și cu Antim dându-i egumenia Snagovului, în care calitate îl găsim în anul 1694, după cum se

1) Bis. ortodoxă Română pag. 811.

poate proba din o însemnare, ce se află pe scórța unui volum manuscript, care cuprinde mineiul pe luna Dechembre și unde se citește. «Acest minei pe luna Dechembre fiind stricat și răsipit s'a legat cu cheltueala smeritului între eromonahii Antim Ivireanul tipografu în dîile lui Constantin voevod fiind năstravnic la acesta sfântă casă la Snagov» (1695 August 29¹⁾).

Antim conduse mănăstirea Snagov și tipografia dintr'ansa până la anul 1705, când Ilarion, episcopul Râmnicului, fiind acuzat de multe fapte degradătore, a fost depus și caterisit de un sinod compus din 7 membri sub președenția patriarhului de Ierusalim Dosotei²⁾. La 16 Maiu 1705 fu ales Episcop de Râmnic, după ce fu hirotonisit arhieru la 31 Martie același an. Cât timp a durat episcopatul său se poate vedea din cap. 4 al epistolei sale de la 13 Ianuarie 1712 unde se dice: «Am ședut acolo 3 ani fără 2 luni».

La 27 Ianuarie 1708 deveni Mitropolit al Ungro-Vlahiei prin mórtea marelui și distinsului Mitropolit Teodosie și a rămas în această calitate până în 29 August 1716 când prin intrigile Domnului Nicolae Mavrocordat fu caterisit de sinodul patriarhal din Constantinopol și trimis în exil la muntele Sinaia. Pe drum însă fu ucis de cei ce-l conduceau, aruncându-i corpul în Dunăre³⁾.

Cât a stat ca egumen la Snagov, apoi ca Episcop al Râmnicului și în fine ca Mitropolit a dezvoltat o activitate literară foarte mare. Antim n'a fost un erudit, format prin școle mari ci un bărbat talentos, format și dezvoltat prin propria sa sirguință, prin cetirea scrierilor dascălilor celor mari, bisericești și lumești. Cuvântările sale ne arată în autorul lor un orator dezvoltat, talentos și bine format. În ele întimpinăm abundența oratorică a graiului, figuri oratorice artistice, descrieri poetice, sentimentalism infocat de iubirea către D-zeu și aproapele, bărbăție neclătită în apărarea adevărului și a dreptății, religiozității sincere, conștiințoasă și nefățarnică. Aceste calități au făcut din Antim un adevărat și eminent dascăl al bisericei lui Christos, și face o des-

1) Viața și faptele Mitropolitului Antim de Stefan Dinulescu pag. 15.

2) Cipariu «Principii de limbă» pag. 274—75.

3) Filaret Scriban «Ist. bis. Române» pag. 120.

tinsă onoare bisericeii române care l'a avut de conducător al ei¹⁾.

La activitatea lui Antim ca egumen la Monastirea Snagovului se numără următoarele opere traduse și tipărite de dânsul:

- 1) Orânduirile slujbei Săntilor Impărați Constantin și Elena (1696).
- 2) Evanghelia Românească tradusă și tipărită în anul 1697²⁾.
- 3) Λόγος πανηγυρικός εις τὸν Θεότατον βασιλέα καὶ ἱσαπόστολον μέγαν Κωνσταντῖνον (1697).
- 4) Carte saŭ lumina cu drepte dovezi din dogmele bisericeii răsăritene și despre deosebirea Catolicilor de Maxim Peloponesanul (1696).
- 5) Mărturisirea ortodoxă în limba grăcă (1699).
- 6) Invățături creștinești și Flăoia darurilor (1700) traduse din grecește.
- 7) Ψαλτήριον τοῦ προφῆτου Βασιλέως Δαβὶδ (1700).
- 8) Πρὸς κυνηγέριον τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοῦ Ἀθωνος de Ion Comneniu, protomedic a lui Constantin Brâncoveanu (1701).
- 9) Ἑορταζόγου, ἐν ᾧ περὶ τῶνων ζητημάτων προζαμβανομένων περὶ ἀκριβοῦς χρονολογίας etc.
- 10) Λόγος πανηγυρικός εις τὸν Ἱσαπόστολον μέγαν Κωνσταντῖνον.
- 11) Λογατικὴ Διδασκαλία, împreună cu alte 3 cărți tot în limba grăcă și Noul Testament în limba română.

Ca episcop al Râmnicului:

- 1) Tipărirea evangheliei în anul 1705. Acestă evanghelie este o copie fidelă după cea tipărită la Snagov. Dintr'ênsa nu se mai conservă de cât 4 foi în biblioteca episcopiei de Râmnic³⁾; 2) Molitfelnicul 1706; 3) Mineiul și 4) Octoiul după grecesce⁴⁾.

Ca Mitropolit al Ungro-Vlahiei:

- 1) Cuvânt rostit cu ocasiunea instalărei sale ca Mitropolit. Acestă predică foarte frumoasă o rosti în biserica Mitropoliei, față fiind și Domnul Cons. Brâncoveanu, și care

1) Veđi «Analele Academiei» Tom. X pag. 20.

2) «Incerări literare de traducerea cărților bisericesci» de P. Dragomirescu, pag. 72.

3) Idem op citat pag. 73.

4) N. Niculescu. Pozițiunea și drepturile Mitropoliților, pag. 47.

predică este reprodusă de mulți autori, ca model de predică bisericescă ocașională¹⁾.

Răposatul întru fericire P. S. Melchisedec vorbind de viața și faptele lui Antim zice: «Mitropolitul Antim trăind în România și lucrând pentru patria sa adoptivă și pentru biserica ei, n'a uitat nici de patria sa natală Iberia (Georgia) ci a înființat și acolo o tipografie și a tipărit în anul 1710 Biblia și alte cărți în limba Georgiană, tipărită de tipografi români trimiși acolo de Antim. Un exemplar din acea biblie se păstrează în muzeul arheologic de la Tiflis, capitala Transcaucasiei²⁾.

2) Didachiile saŭ predicile Mitropolitului Antim în 2 volume. Tomul I-ŭ al Didachiilor lui Antim a fost descoperit de d-nu C. Erbiceanu în mănăstirea Căldărușani în vara anului 1887. El cuprinde predicile rostite de Antim în capitala țerei, la solemnități religioase, în zile de sărbători mari, înaintea Domnitorului, a boerilor, cu un cuvânt înaintea societății culte și a poporului din capitală. Ele se deosebesc prin întinderea lor și prin arta oratorică superioară celor din tom. II, de asemenea și prin un ton mai autoritar.

Didachiile din tom. II, destinate pentru cetire prin toate bisericile țerei se deosebesc de cele din tom I, prin scurtime, simplitate, și blândeta tonului. Atât cele din tomul I cât și cele din tom. II sunt foarte însemnate și prin descrierea obiceiurilor religioase și a stărei societății de atunci.

2) Damaschin.

A fost episcop de Buzeŭ între anii 1703 și 1708; iar după acesta episcop al Râmnicului până la anul 1726. Se mai numea și «Dascălul Damaschin» din cauza erudițiunei sale, fiind și un învățător foarte renumit. Cunoștea foarte bine limba greacă, latină și slavonă.

Până în vremea acestui Arhiereŭ slujba bisericescă în țara românească să făcea în limba slavonă, din care cauză poporul nu o înțelegea de loc saŭ prea puțin. Imprejurarea

1) N. Niculescu «Pozițiunea și Drepturile Mitropoliților», pag. 47.

2) P. S. Melchisedec «Analele Academiei Române» an. 16 pag. 19.

acésta determină pe Damaschin la o activitate literară națională la care n'a cruțat nici ostenela și nici cheltueala sa ¹⁾.

Traducerile făcute de el sunt următoarele :

1) *Antologiul* (flórea cuvintelor) care cuprinde în sine slujbele praznicilor de peste an, atât acele împărătești cât și ale Născătoareii de D-deu, asemenea și a Sfinților cu ținare.

2) *Penticostariul*, care cuprinde în sine slujba acelor cinci zeci de zile începând din ziua sf. învieri și până la Duminica tuturor sfinților.

3) *Triodul*, care cuprinde în sine slujba sfântului și marelui post începând de la Duminica Vameșului și a Fariseului și până la luminata și a învierii Domnului.

4) Tot el a tradus și Octoicul românesc, iasă numai slujba duminicilor, așa precum se cuprinde în Octoicul mic.

Înainte de a fi episcop s'a tipărit prin osârdia lui Biblia în românește fiind domn al țerei românești Șerban Basarab Brâncoveniul și Mitropolit Teodosie.

La activitatea literară a acestui merituos bărbat se numără și traducerea mai multor scrieri leturgice și teologice

3) Neofit I.

Acest Neofit a fost de origină grec din insula Creta ²⁾ fiind încă și arhieru cu titlu de Mireon. Din învățător domnesc ce era mai înainte se făcu la mórtea lui Ștefan 1738 Mitropolit al Ungro-Vlahiei și administră S-ta Mitropolie până la 1754 când a repausat.

Neofit a luat o parte însemnată la reformele bisericești și sociale ale lui Const. Mavrocordat și 'n calitate de Mitropolit s'a arătat cu multă durere de inimă pentru țară și biserică.

În anul 1742, Mitropolitul Neofit obține de la Mihaî Racoviță un hrisov prin care i se descriu drepturile sale asupra Eparhiilor supuse Mitropoliei, și i se permite strămutarea tipografiei domnești de la Târgoviștea la București în mănăstirea Sf. George, supranumit cel vechiu, și aici exercită cenzura asupra cărților tipărite.

1) A. G. Lesvioudacs «Catalogul Episcopilor de Râmnic și Bușeu» pag. 433 și 441.

2) Consultă «Albumul Mitropoliților Ungro-Vlahiei» de Enăceanu.

Între anii 1746—47, Mitropolitul Neofit face 2 călătorii pastorale prin toate eparhiile Mitropoliei, lăsându-ne cu această ocaziune mult material istoric prin descrițiunea făcută mai ales în călătoria I-a. Tot în acest an sub președinția lui Cons. N. Mavrocordat Mitropolitul Neofit a luat parte în divanul domnesc la actul prin care se desființază sclavia poporului român.

În ultimul an al domniei a 4-a a lui Cons. Mavrocordat, Mitropolitul Neofit a scris o apologie către acest domn asupra întrebărilor puse de el : «*că nu se vede scris nici în tipic nici în minologiile Bisericești ca preoții să ungă pe creștinii cu unt de lemn din candela ce arde înaintea santei icóne a sântului ce se serbeză*» ¹⁾.

De și grec s'a făcut renumit ca bun administrator.

4) Grigorie al II-lea.

Acesta era de origină română și Archiepiscop titular al Mira-Likiei ajuns Mitropolit al Ungro-Vlahiei la anul 1760 Iulie 28, administrând Mitropolia până la anul 1787 luna Octombrie, cu o întrerupere de vre-o patru ani. În anul 1770 merse împreună cu Episcopul Bnzăului Cosma, cu Domnitorul Grigorie Ghica și cu mai mulți boeri ai țerei în deputațiune la Petersburg, ca să mulțumescă împărătesei Ecaterinei că a trimis oștile sale, ca să izbăvescă aceste țări de jugul robiei turcești ²⁾ și să pună țara sub protectoratul Rusiei.

Ațiunea acesta a fost privită foarte rău în Constantinopol și aduse ca consecință schimbarea Mitropolitului Grigorie al II-lea și înlocuirea lui cu Mitropolitul Grigorie al III-lea, fost episcop de Râmnic. În timpul acestui Mitropolit la anul 1774 Iulie 13 s'au așezat sfintele Móște ale cuviosului Dimitrie cel nou Basarabov pe care biserica 'l serbeză la 27 Octombrie, în Mitropolia din București; care móște au fost hărăzite țerei Românești de generalul rus Salticov.

Prin mijlocirea Domnului Alexandru Ipsilante, Mitro-

1) Biserica Ort. Română an 14, pag. 654—656.

2) «Cronica Ilușilor» pag. 306.

politul Ungro-Vlahiei obținut titlul onorabil de locuitor al Cezariei Capadochiei, titlu ce ridică Mitropolia Ungro-Vlahiei la rangul de Mitropolie de prima clasă. În timpul Arhipăstoririi acestui Mitropolit s-au făcut mai multe încercări de traducere și tipărire a cărților de ritual. De și era incurcat în politică, totuși zi și noapte cugeta la mijlocul de a crea o pozițiune mai fericită pentru țară și biserică. El se îngrijește și pentru propășirea culturii naționale și avea pe lângă dânsul tot-d'auna omenii cărturari în mâinile cărora încredința tipărirea după trebuință a cărților bisericești.

Cărțile tipărite în timpul și cheltuiala sa sunt următoarele :

1) *Liturghia* tipărită în București în anul 1780.

2) *Apostolul* tipărit tot în București la 1774 în timpul când Mitropolitul Grigorie se duse în Rusia la împărătesa Ecaterina. Traducerea acestei cărți lăsa mult de dorit, lucru pe care 'l înțelese prea bine Grigorie și după întorcerea și întronarea sa în scaunul Mitropolitan în 1784, edită din nou apostolul făcându-i mai multe corecturi după originalul grec ¹⁾.

În anul 1769 se scote treia edițiune după triodul tipărit în Românește de Mitrofan Episcopul Buzăului în an. 1697, cu cheltuiala și cu bine-cuvântarea Mitropolitului Grigorie ²⁾.

4) *Cazania de București 1768*. Mitropolitul Grigorie vedând că între cărțile cele mai însemnate ce se găsesc foarte puține sunt Cazaniile, puse a se scote o nouă edițiune, pe care o corecteză din nou tipărind-o cu cheltuiala sa.

5) *Omilier de București 1775*. Tot în timpul Mitropolitului Grigorie s'a tipărit și acest omilier, la care însă Grigorie n'a contribuit cu nimica.

Tot Mitropolitului Grigorie i se mai atribue și onorea traducerii și tipăririi Mineilor în limba română ³⁾.

1) Consultă : Catalogul Mitropoliilor Ungro-Vlahiei de Lesviodox; Istoria Bis. a Românilor de Arh. Filaret Scriban, Albumul Mitropoliilor Ungro-Vlahiei de Enăceanu.

2) P. Dragomirescu «Incerări literare de traducerea cărților bisericești» pag. 131.

3) «Biserica Ort. Română» an. XI, pag. 18.

5) Filaret II.

Maî 'nainte de a se face cunoscut cu istoria era episcop titular al Mira-Likiei și trăia în Râmnic, fiind conlucrător al episcopului de Râmnic Kesarie, la traducerea și publicarea cărților române bisericești. În momentele cele de pe urmă ale lui Kesarie, chemă pe Filaret și l'a însărcinat să continue editarea Mineilor până la fine ¹⁾ ceea ce Filaret a îndeplinit cu totă exactitatea și osârdia, înlocuindu-l întru toate și continuând opera predecesorului său.

La 1780 scaunul Episcopiei de Râmnic devenind vacant, alegerea obștească se făcu în persoana lui Filaret, care cu mult zel i-a urmat.

Ipopsifierea lui s'a făcut la 3 Martie 1780 adecă aproape 2 luni după mórtea lui Kesarie, care timp a trecut pentru săvârșirea formelor bisericești.

Filaret se bucura de multă favóre la Domnul Alexandru Ipsilant, la Mitropolitul Grigorie și la boerii divaniști. Fiind grec de origină și arhieru titular al Mira Lichiei se ivise după alegerea lui ca episcop îndoeala dacă n'ar fi contra canónelor, ca din Mitropolit al Mira Likiei să'l pogóre la rangul de episcop. Din cauza acésta a urmat o corespondență între Domnul Alexandru Ipsilante și patriarhul ecumenic Sofronie care a răspuns aprobând alegerea și strămutarea lui Filaret la Râmnic.

Ca episcop a păstorit Eparhia Râmnicului 12 ani. La 1792 rămâind vacant scaunul Mitropoliei Ungro-Vlahiei prin mórtea Mitropolitului Cosma, Filaret fu ridicat în acéstă înaltă demnitate, administrând s-ta Mitropolie până la 1793 luna Septembrie. După o arhipăstorie scurtă, numai de un an, Filaret a depus demisia în mânele Domnului Moruzi, de bună voe din cauza deselor bóle ce-l supéra și cerënd permisiune a se retrage în viața privată. Cea mai însemnată lucrare a lui Filaret în literatura bisericească este continuarea tipăririi Mineelor, rămase de la Kesarie; lucrare ce o săvârși precum am spus mai sus cu mult devota-

1) Kesarie a editat traducerea și tipărirea Mineilor de la luna Octombrie și până la Martie inclusiv, când își termină activitatea cu editarea Mineului pe luna Martie.

ment. Mitropolitul Filaret s'a mai făcut însemnat ca bun administrator și mare filantrop. Într-o viață a fost un șir de fapte pioase și devoțiune. Prin testamentul său din anul 1792 el a lăsat o avere colosală pentru întreținerea și educațiunea copiilor orfanî. Această avere compusă din mai multe moșii, mai multe locuri și hanuri în București s'a înstrăinat de destinațiunea lor, ba ce este mai mult, testamentul său a fost sustras și rupt de cei interesanți, de a înstrăina averea orfanilor în folosul lor propriu ¹⁾).

6) Dosotei Filitis.

Acest prețios bărbat, a fost de origină grec de la Ioanina. Mai înainte de a se face episcop al Buzăului a fost Arhimandrit și egumen la Monastirea Sf. Ión din București și grămatic al sfintei Mitropolii unspre-zece ani. În anul 1787 a fost episcop al Buzăului; iar după retragerea lui Filaret din scaunul Mitropolitan, Episcopii și cu boerii țării efectua alegerea de Mitropolit în persoana a 2 candidați: adică a Arhim. Partenie de la Argeș și Ștefan de la Tismana. În divan însă, sub președinția Domnitorului Alexandru Constantin Moruzi, se alege Dosotei supranumit Filitis. Ipopsifierea lui Dosotei s'a efectuat la 11 Octombrie 1793 prin fostul Mitropolit Filaret. El a administrat biserica până la anul 1812 Decembre 16 când fu scos de ocârmuirea rusescă. După ce eși din scaunul Mitropolitan trece peste hotar în Transilvania la cetatea Brașovul și așu petrecut acolo până la anul 1826 Decembre 26 când muri în adânci bătrânețe. În zilele acestui merituos bărbat s'a tipărit multe cărți bisericești cu cheltuiala sa. Așa: *Kiria-codromionul* la evanghelii, tălmăcit în românesce de monahul Gherontie și Ierodiaconul Grigorie, etc.

El s'a făcut renumit și prin orînduirile sale. Prin testamentul său ce l'a făcut la mórtea sa, după ce așu împărțit parte din averea sa cum așu voit, apoi așu lăsat o sumă foarte însemnată de bani din capitalul său pentru a

1) Consultă: «Schite Biografice din viața Mitropolitului Filaret II de Melchisedec; Catalogul Mitropoliilor Ungro-Vlahiei de Lesviodax și Albumul Mitropoliilor Muntenî de Enăcénu.

se cumpăra o moșie în țara Românească ca din venitul ei să se trimită tineri în Europa spre învățătura.

La anul 1793 Oct. 18, împreună cu boerii divanului, motivează la Domnitorul Alexandru Moruzi înființarea Eparhiei eclesiastice de Argeș, compusă din județele Argeș și Olt cu reședința în monastirea Argeș propunând ca episcop pe Iosif al Sevastiei.

7) Dionisie Lupul.

Dionisie supranumit Lupul, a fost de origină română născut în 1769 Februarie 25 și din episcop titular al Sevastiei, hirotonisit în anul 1801, deveni în 1819 Mitropolit al Ungro-Vlahiei. În luna Aprilie, anul menționat, când Mitropolitul grec Nectarie se retrage ¹⁾, boerii divaniști cer în unanimitate de la Domnul Șuțu de a întări de Mitropolit țerei pe Dionisie Lupul, ce era precum am spus mai sus Arhieru cu titlul de Sevastias și care întrunea toate calitățile morale cerute de la un bun păstor. Domnul vrând nevrând, forțat de tot divanul, confirmă de Mitropolit al Ungro-Vlahiei pe Dionisie dar avu grijă de a lua de la el o declarațiune: că va fi credincios al său ²⁾.

Dionisie a Arhipăstorit Mitropolia până la începutul anului 1821. când din cauza eteriei precești fu nevoit a trece dincolo în Transilvania la Brașov. După ce lucrurile să liniștiră și domnia pământenă se restatornici, în anul 1822 fiind Domn țerei Muntenesti Grigorie Ghica a fost chemat în mai multe rânduri de a se întorce în țară ca săși primască scaunul păstoririi sale însă prelungind vremea venirii din cauza boleii. Țara, s'a vădut silită a alege alt Mitropolit.

În anul 1827 întorcându-se, găsi scaunul Mitropolitan ocupat de Grigorie Pentru susținerea sa, țara găsi de cuviință a-i se da Mănăstirea Dealul din județul Dâmbovița. El trăi până la 1831 Februarie 7 când muri și fu îngropat în lăuntrul bisericii sf. Mitropolii.

1) Acest Nectarie, după afirmarea lui Naum, a ars vechile documente ale Mitropoliei Ungro-Vlahiei, prin care se recunoscea acestei țări dreptul de a avea Mitropolit din neamul românesc, cu scopul de a nu se mai putea imputa cu dovezi răpirea acestui drept de la pământeni.

2) Vezi, înscrisul ce a dat Dionisie Lupul Domnitorului Șuțu în «Cronici Grecești» de d. Erbiceanu pag. XLIX.

Iubitor de cultura clerului și a neamului românesc, a tipărit cu a sa cheltueală mai multe cărți. s'a îngrijit pentru înlăturarea întinericului ignoranței de la cler și pentru îndreptarea moravurilor¹⁾. Tot el a fost și cel I Mitropolit care cu cheltueala țerei a trimis tineri în străinătate la învățătură între care și pe Arhimandritul Eufrosin Poteca în Italia la Piza²⁾.

DIN MOLDOVA

8) Iacob I Putneanul.

Unul din cei mai însemnați bărbați, care au păstorit biserica Moldovei în veacul al 18-lea, în timpurile de grea încercare pentru țară a fost și Iacob I supranumit și Putneanul după metania sa. Acest prețios bărbat s'a născut în anul 1719 luna Ianuarie în 20 din părinți români. Andrian și Mariana. Fiind în etate numai de 14 ani s'a afierosit de părinții săi sfinței și Dumnezeuști Mănăstiri «Putna» în anul 1733 Martie 25 când au îmbrăcat și cinul călugăresc. La 31 Martie același an fu hirotonisit diacon, în care calitate a servit Domnului până la 2 Ianuarie 1736 când fu hirotonisit preot. În 1744 deveni egumen al Mănăstirii Putna; iar la 1745 August 11 fu hirotonisit Episcop al Rădăuțului și a stat aici până la anul 1751 Noembrie 14 când fu înălțat la scaunul Mitropoliei Moldovei. Ca Mitropolit a păstorit până în anul 1758 când din cauza intrigilor Domnului Ión Calimah demisionă și se retrase în Mănăstirea Putna, viețuind acolo până la 1778 Mai 15 când s'a mutat către Domnul și fu îngropat în interiorul mănăstirii³⁾.

Iacob I s'a făcut însemnat prin iubirea cea mare către neamul românesc și de aceea în respectul național merită stima cea mai mare. În respectul cultural, Mitropolitul Iacob s'a făcut renumit prin scrisoarea sa intitulată «Cerésca Flóre» imprimată în Iași 1756 în care după ce

1) Vezi «Cronicarii greci» pag. L.

2) Consult : Albumul Mitropoliților Ungro-Vlahiei de Enăceanu, Ist. Bisericească de Lesviodacs ; Ist. bis. române de Filaret Scriban și Cronicarii greci.

3) Mănăstirea Putna a fost zidită de Stefan cel Mare, Domnul Moldovei vezi Arhiva Românească pag. 309—311.

arată însemnătatea învățăturei îndemnă pe părinți a-și trimite pe copii lor la școală.

Pentru a împedeca pe greci de a se mai înalța în înaltele demnități bisericești, Iacob adună în 1752 un sinod compus din toți episcopii și Arhimandriții țerei, care compuse sinodicésca carte, semnată de tot soborul; prin această carte arată Drepturile Mitropoliei Moldovei sfințite de Împăratul Paleologul și întărite de un consiliu compus din prea fericitul Patriarh și Arhiepiscopi drept sfânt și firesc al popoarelor de care se bucură și Moldova de a avea păstorii spirituali numai din pământeni.

Supremația ce-și luase patriarhia din Constantinople și însușirea abusivă, ce credea că-i da drept, de a nu se orândui Mitropolit fără știrea și incuviințarea ei, Iacob, restatornicește vechile legi a țerei, blestemă și afurisește în viitor pe călcătorii acestui așezământ și legiueste ca în veci să nu se mai stremute această pravilă și să nu se mai încredințeze cârma Arhi-păstorească la ierarhi străini¹⁾.

Iacob Putnénul asemenea s'a făcut însemnat în 1755 prin jurământul și afurisenia în numele celor 4 patriarhi ai Țarigradului, Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului cu toți Arhieriei sf. sobor și Bisericei celei mari a Răsăritului prin care se desființază văcăritul, sarcină grea pusă pe poporul românesc²⁾.

Notă. Ion Calimah nemaî putând întâmpina nevoile bănești, numai cu dările obicinuite se hotărî a recurge la această uricioasă dare. De ore-ce ea era legată cu mare carte de blestem pe timpul lui C. Racoviță în a doua domnie, Domnul Calimah stăruie de Mitropolitul Iacob ca să deslege acea dare a văcăritului. Iacob nevoind Calimah se hotărî a face pe Iacob să se retragă din Mitropolie și să dea scaunul arhipăstoresc al Moldovei fratelui său, mitropolitul Tesalonicului. El însărcină cu negocierile paretisirei pe boerul Vasile Ganea care după cum ne spune cronicarul Enake Cogălnicenu (Letop III pag. 250) nu-l da zor nici zi nici noapte, făcându-i felurite promisiuni pentru retragere. Acestea repetându-se fără încetare de agentul lui Calimah făcu pe Iacob a se retrage mai bine de cât să deslege blestemul văcăritului și să-și iee, cum spune el «focul jurământului în cap și în suflet» (Let. II p. 251).

În anul 1755 pe când era încă Mitropolit, restaură Mănăstirea Putna, care era de tot înveștată și toate zidurile din prejurul ei erau risipite; de asemenea înbracă icóna Prea Sfinței Născătoare de D-zeu cu argint. Mitropolitul Iacob

1) Vezi: România Literară No. 21 pag. 256 din 4 Iunie 1885; Arhiva Românească pag. 279—284.

2) Letopiseș III p. 230.

pentru toate îmbunătățirile sf. mănăstiri, se privește ca al doilea ctitor al ei ¹⁾).

9) Iacob Stamate.

Iacob II Stamate s'a născut la 1748 în Transilvania din părinți foarte săraci și neînsemnați. În 1760 părăsesce locul său natal; trece în Moldova și intră în serviciul unui monah dintr'un schit din munții Carpați și sub conducerea acestuia a învățat a citi și scrie. Fiind dotat de la natură cu talente mari — ar fi făcut progrese considerabile în științe la etatea sa, dacă numai ar fi căzut pe mâna unor oameni inteligenți. În anul 1765, fiind în etate de 17 ani se făcu monah în monastirea Neamțului, unde a continuat cu învățătura, reușind în scurt timp a-și însuși totă învățătura aceluși timp.

În monastirea Neamțului s'a aplicat el cu deosebire la ramul economic cu un așa de mare succes, că fu numit mare econom al Monastirei. Acesta a îndemnat pe Mitropolitul de atunci Gavriil Calimahi în anul 1774 a-l chema la Iași și al numi protosinghel al Mitropoliei. În această nouă dregătorie a arătat Iacob așa de multă sîrguință, iubire de ordine și fidelitate, în cât înaltul său protector Calimahi îl trata cu o particulară distincțiune și stimă, dându-i preferință înaintea multor persoane din cler.

În anul 1782, murind episcopul de Huși Inocenție, Mitropolitul Gavriil îl numi succesor al lui pe Iacob Stamate. Instalarea lui în Episcopie s'a săvârșit în 18 Decembrie 1782.

Îndată ce se sui pe tronul episcopal se puse pe o activitate neobosită. Prima sa grijă a fost de a restaura catedrala și palatul episcopal care erau în cea mai mare ruină. Complectă numărul slujitorilor bisericești, înzestrând biserica cu vestminte foarte prețioase, aduse din Veneția. După ce îmbunătăți și acareturile episcopiei veni timpul a se îngriji și de factorul cel cultural. În îndeplinirea acestui scop, Iacob înființă o școală publică pentru luminarea bisericășilor și a lumenilor.

Dar fapta cea mai filantropică și creștinăscă ce a săvârșit-o Iacob, a fost rescumpărarea din mânele rușilor a 500 turci, care fusese prinși cu ocaziunea războiului dintre

Vezi: «Arhiva Românilor» pag. 309.

Ruși și Turci la Ismail, Brăila și în alte părți. Pe acești prizonieri, îi trimise pescheș Sultanului Selim al III, după ce mai întâi i-a îmbrăcat cu haine și le-a dat și bani de drum până la Constantinopolea. Fapta aceasta fără samăn pe cât a frapat pe cei puși în libertate și pe proectorii lor din Stambul, pe atâta a produs indignare în unii din semenii săi, care priveau cu ură toate actele sale creștinești. Îndată ce acesta faptă sosi la urechile Mitropolitului Leon, — în loc de a-l aproba convocă boerimea și divanul obștesc care hotărâ: pe de o parte a se face o jalubă de închinăciune către generalii armatei aliate, protestând în numele țerei că nu participă la simțirile și purtarea episcopului de Huși; iar pe de alta a se cere arestarea apostatului Iacob, care își înțelege așa de puțin datoriile sale de reprezentant al învățăturilor lui Hristos și de patriot român. În urma acestei decisiuni Iacob fu smuls din mijlocul săracilor și de la sinul bisericești și condus de escortă fu trimis în lagărul de la Hotin. Iacob nu numai că nu s'a disculpat de fapta sa, dar fu viu felicitat de prințul Coburg — generalisimul armatei Austriace pentru fapta creștinăscă ce a săvârșit. Îmediat fu pus în libertate și condus iarăși de escortă, care acum i făcea onoare, se reîntorse în Eparhia sa unde petrecu în liniște până la încheierea păcei care se făcu cu Austria la Șiștov în 4 April 1791 și cu Rusia la Iași 29 Decembrie același an.

Întemplantu-se să móră Mitropolitul Leon tocmai în mijlocul războiului, Rușii puse în locu-i locotenent său vechil cum se spunea pe atunci pe Ambrosiū, Arhiepiscop de la Pultavia; iar odată cu retragerea lor se hotărî a se numi un Mitropolit titular. Gavriil Bănulescu, om învățat și cu purtări bune fu desemnat pentru treaba aceasta, însă nu putu sta mult de ore-ce era pus de guvern străin.

Fapta umanitară pe care a săvârșit-o Iacob în timpul războiului, atrase asupra-i vederile Sultanului care avu grijă de a-l răsplăti într'un chip vrednic de dînsul. Deci chemând Împăratul Selim pe Patriarh îl întreabă care este postul cel mai înalt în Bis. Moldovei? Patriarhul arătând că cea mai înaltă demnitate este, d'a fi Mitropolit. Ei bine îi răspunse Sultanul: Iacob episcopul de Huși, liberatorul soldaților mei să fie Mitropolit al Moldovei.

Ocasiunea a fost bine venită, Sultanul iscăli hatișeriful pentru numirea lui Iacob ca Mitropolit și însărcinează cu executarea lui pe d. Alexandru Moruzi. Gavriil fu depus iar în locu-i fu instalat Iacob Stamate în anul 1792.

Prima grijă ce avu Iacob îndată ce se sui pe tronul Arhipăstoresc, fu de a-și regula canonicese pozițiunea sa. Prin o enciclică către totă eparhia sa declară că atât Ambrosie cât și Gavriil Bănulescu, ocupând scaunul Mitropoliei Moldovei prin influențe străine, când rușii au intrat cu armată în principate, nu erau Mitropoliți canonici ai Țerei, și dar Mitropolitul Iacob în urma tratărei patriarhilor ortodoxi, declară venirea sa la scaunul Mitropolitan, ca canonică și în conformitate cu legea și vechile obiceiuri ale Țerei¹⁾.

Activitatea acestui luceafăr luminos al bisericei române a constat, nu în adunarea de averi, din însemnatele venituri anuale ci numai în faceri de bine. El erea pânea celor flămânzi, ajutorul celor lipsiți, mângâierea celor întristați. «Pe câte fete de boeri sărace, dar virtuose le-a dat zestre de la 10—15 pungi de bani și care fără acest ajutor ar fi rămas nemăritate.

Pe câți flămânzi nu i-a hrănit? Pe câți goi n'a îmbrăcat? și toate acestea le făcea în taină, fără vuet²⁾.

Afară de aceste binefaceri, Iacob a mai cheltuit sume însemnate pentru construirea diferitelor edificii bisericesci, așa:

În Mănăstirea Neamțului unde învățase carte și trăise ca monah a făcut un rînd de chilii frumoase și solid construite.

Mitropolia, care se prefăcu în cenușă, în anul 1797 în timpul lui Alex. Calimah, a făcut-o din nou, însă cu mult mai frumoasă.

Tipografia, care se devastase, în timpul retragerii oștilor rusești, a reorganizat-o, asortând-o cu litere noi și cu 4 téscuri de lemn.

Dughenele Mitropoliei ce erau de lemn, le-a dat jos și în locul lor a construit altele de pîtră în scop de a evita pentru viitor primejdiile focului.

Reședința Mitropolitană fiind prefăcută în cenușă în

1) Ist. Mitropoliei Moldovei pag. 321.

2) Mihail Cogălniceanu, Ateneul Rom revis. Lit. Sc. Art. 1861 Iași pag. 90.

urma focului întemplat după cel din 1783, o rezidi din nou din temelie, făcînd și un paraclis.

Aseminea a înmulțit odorele bisericesci: evangeli, cadelnițe, candelă și policandre de argint precum și mai multe rînduri de veșminte.

Sub raportul cultural, Iacob, este însemnat prin protecțiunea și favorul acordat școlilor și bărbaților de carte. Raportul său către Domnul Mihai Șuțu, făcut în urma inspecțiunii școlilor, este celebru nu numai pentru acele vremuri, dar pentru toate. Cetindu-l ne pare că avem înaintea noastră pe toți pedagogii marcanți, cu autoritatea lor teoretică și practică în ale școlei¹⁾.

Nu numai pe terenul cultural este însemnat Iacob, ci și pe cel politic. În fruntea tuturilor actelor politice găsim tot-d'auna pe Iacob, intervenind când către Turcia, când către Rusia, când către cei destoinici care-i credea a înlătura suferințele poporului românesc²⁾.

După o activitate neînteruptă în treptele ierarhiei bisericei române, acest lucéfăr dispăru din cauza unei boli în Martie 1803 în etate numai de 55 ani.

10) Veniamin Costache.

Veniamin s'a născut la finele lui Dechembrie în anul 1768 în casele părinților săi din satul Roșiești, județul Fălciu. Părintele său se numea Grigorie Costache, ce se poreclea Negel, iar mama sa se chema Maria Canta.

În primii ani ai copilăriei sale, ivindu-se resbel între Rusia și Turcia, și Moldova fiind ocupată când de armatele unora, când de ale altora, urmînd părinților săi, Vasile a petrecut în Mănăstirile Secul și Putna; iar după finitul răsboiului, prin pacea de la Cuciuc-Cainargi 1774, casele părinților săi de la Roșiești fiind prefăcute în cenușă, se stabiliră în Iași. Ajungînd la vrăsta de a putea învăța, părintii săi, i pun ca profesor particular un grec, care în 2 sau 3 ani l învăța a deprinde binișor limba elină, care pe atunci

1) Uricar, III, pag. 12.

2) Consultă «Viața și activitatea Mitrop. Iacob» de Mihăileanu; «Cronica Hușilor» pag. 342 sequentes și operele citate mai sus.

era oficială prin scoli. După acest interval părinții săi îl dau în școala cea mare din Sf. Trei-Ierarhi unde desgustat din cauza lipsei de metode în predare, părăsește școala și pleacă fără scirea părinților săi într-o noapte, dinpreună cu un coleg al său la Mănăstirea Neamțului, care devenise celebră prin renumitul stareț Paisie. După câte-va zile de călătorie ajunse a satul Volintiresci, județul Roman și trase în gasdă la pândarul satului. În timpul nopții tovarășul său, luându-i hainele și puținii bani ce-i avea cu sine, a dispărut. A doua zi dimineața vedându-se singur, lipsit și de micul său avut, începe a plânge. Pândarul mișcat de plânsul și nenorocirea lui, și fiind-că vedea în el un băiat bun și blând îi propune la rămânea la el cea ce Vasile primi. Cât a stat aci, Vasile a avut a îndura forțe multe, atât de la femeia pândarului, care era foarte cârtitoare, o femeie, căria nu-i mai putea nimenea intra în voie, și care de câte ori se ciudea pe bărbatul său, trebuia să se răsbune pe copil, cât și de la bărbatul acesteia, care în nopțile de toamnă îl trimitea în ogorele lăcuiților spre a fura.

În casa acestui pândar stătu până când a început să înghețe, când fu gonit, de la coliba lor, gol și desculț. El scia ceva carte românească și câte-va din rugăciunile bisericești le scia chiar pe de rost și crezând că poate fi trebuit ca dascăl la bisericuța din sat, merse direct la preotul din sat, care-l primi cu multă bună-voință 'l îmbracă cu suman și cu opinci și-l puse dascăl la biserică. Aici a stat vre-o 2 luni, când din întâmplare fiind descoperit de unul dintre cei trimiși prin țară de părinții săi, l-au trimis la casa părinților săi din Roșiești.

Tot-d'auna însă cerea la părinții săi învoirea de a merge la Neamț însă nici odată nu voiau să-l asculte de teama ca nu mergând acolo să se călugărească. Persistând în cererea sa, logofetesa Elena Catargiu, nașa lui Vasile, isbutește de a îndupleca pe părinții săi la dorința copilului. Acum ei 'l trimit nu la Neamț ci la Huși sub pretext că e mai aproape.

În acest timp era la Huși ca Episcop Iacob II Stamate, discipul al școlei de la Neamț, — om cult, patriot infocat etc. El îndată ce se instalase ca episcop în 18 Decembre 1782 începe a se îngriji de luminarea și desceptarea po-

porului, prin reorganizarea școlei de Episcopie, școala în care veni și tânărul Vasilie, trimis de părinții săi.

În timpul cât este în școală, prin silința la învățatură și prin purtarea sa exemplară, atrase atențiunea episcopului Iacob, care 'l pune la dispoziție biblioteca sa și tot timpul liber îl consacra cu cea mai mare mulțumire în a-i da ori-ce informațiuni și explicațiuni cu privire la științe la dogme, la cult la părinții bisericești etc.

În așa condițiune, tânărul Vasilie se instrui și cultivă aproape 2 ani și apoi îmbracă schima monahală cu numele de Veniamin și îndată după acesta fu hirotonit diacon de episcopul său, la 1784, luna Martie.

În anul 1788, cu ocaziunea detronării lui Alex. Mavrocordat, mergând la Iași împreună cu episcopul său, Mitropolitul Leon îl opri ca arhidiacon al său; și la 26 Septembrie, același an, a fost hitoronisit preot și numit mare Eclesiarh.

Purtarea sa exemplară, erudițiunea și sentimentele naționale, precum și renumele familiei, au contribuit foarte mult ca el să fie înaintat foarte repede până la cele mai înalte demnități bisericești.

În anul 1789 Martie, este hirotesit arhimandrit, contra stăruințelor rusești, cari voeau a pune ca egumen la sf. Spiridon pe un grec Zaharia, el fu numit egumen în acest loc, unde a stat cu multă demnitate până la 1792, Iunie 27, când, după trecerea episcopului său Iacob ca Mitropolit al Moldovei, Adunarea obștască 'l alege ca episcop al eparhiei Hușilor, cu învoirea Domnului Alex. Moruzi.

Numai 24 ani avea Veniamin când fu ales ca episcop al Hușilor, în această calitate a stat până în 1796 când murind Antonie episcopul de Roman, cu bine-cuvântarea Mitropolitului Iacob, prin alegerea de obștie și prin buna-voința Domnului Alexandru Calimah, Veniamin fu mutat la episcopia Romanului unde a păstorit până la anul 1803. Cât a păstorit aceste 2 eparhii, Veniamin s'a ocupat cu o serioasă administrație; iar acesta a contribuit nu puțin ca multe persoane pioase se doneze parte din averile lor episcopielor.

În anul 1788 a zidit în Roman un spital, care a fost prevăzut cu un medic și cu spițerie, pentru alinarea sufe-

rințelor trușești a poporului. Ocupându-se cu o bună administrație a episcopiei, Veniamin, nu a putut a se ocupa mult cu literatura și cu alte îmbunătățiri de domeniul cultural Național.

Indată ce se încredință toiagul arhipăstoresc de Mitropolit în 15 Martie 1803, i se deschide o largă cale pentru o neobosită activitate, și după care însetase sufletul său forțe, dar încă nu avuse puțința a 'și-o desfășura din cauza poziției sale. De aceea imediat după alegerea sa, fără a lăsa Adunarea să se împrăstie, întocmește un proiect de organizație a instrucției și cu anafora iscalită de mai toți boerii din adunare îl prezintă D-lui Alex. Moruzi care-l aprobă și în 24 Mai 1803 dă un hrisov prin care: pe lângă Școala de Moldovinește și Elinește din Iași se mai înființează, de o cam dată, încă alte șase școli române prin județe și anume: la Focșani, Galați, Bârlad, Chișineu, Roman și Huși.

Nu s'a oprit însă aici activitatea sa, ci după ce a înființat câte-va școli pentru luminarea turmei, el își întorce privirea asupra elementelor cu care avea să-și păstorească turma,—asupra clerului. Cunoscând că cel mai mare rău în cler e lipsa de instrucție și cultură, stăruie la Domnul Moruzi și reușește a scote chiar un hrisov, luna Oct. 1804, pentru înființarea în fosta mănăstire Socola a Seminarului care-i poartă numele, și ale cărei cursuri încep în același toamnă.

Stăruind pentru înființarea de școli, Veniamin nu trece cu vederea, că pentru școli are nevoie de profesori, cărți, bibliotecă etc; de aceea îl vedem, că sacrifică venitul său personal și întreține în școli mai mulți tineri, ca: Frații Asachi în Italia, Seulescu în Hios. Scriban Vasile și Ierod. Ierodei în Kiev, Ierod. Cananău în Atena etc. pentru ca mai în urmă să-i aibă ca cultivatori ai limbei și literaturii naționale precum și ca profesori la școlile românești.

Pentru a înlesni tipărirea cărților în limba română, Veniamin, aduse mai mulți cărțurari din mănăstirea Neamț, între care probabil au fost și Gherontie și Grigorie, renumiți prin erudiția și activitatea lor, cu al căror concurs au pus începutul la o mulțime de publicațiuni.

Pentru ca serviciul Divin să fie cât se poate de bine

tăcut și cântările frumos executate, Veniamin, face tot posibilul și când vine în Iași Petru, protopsaltul Patriarhiei îl angajază ca profesor de Musica Bisericească la o școală pe care la 1805 a înființat-o la Mitropolie.

În anul 1806, izbucnind războiul între Ruși și Turci, Rușii sub pretext că Turcii nu s'au ținut de contractul de la 1802, ocupară Moldova și Muntenia. Domnii Alex. Șuțu și Scarlat Calimah sunt depuși și pentru guvernare se instituie o comisiune compusă din 2 boeri și din Mitropolit. În această calitate el veni în conflict cu boerii care făceau politica rusească și care puneau interesele lor personale mai sus de ale țerei. Părât la ruși că favorizează pe Turci prin tot felul de intrigă și lingușiri, Veniamin, cu toată opozițiunea unor patrioți care îl luase apărarea, să vedă silit a-și da dimisiunea la 1 Martie 1808, și se retrase la Mănăstirea Neamț unde petrecu ca un simplu monah până la anul 1812 ocupându-se cu literatura. În locul lui, Rușii numesc ca exarh pe Gavriil Bănulescu, care venise la Iași anume pentru treaba aceasta. În anul 1809 el înființează tipografia de aici.

La 1812 în urma tratatului de la București, Românii perdură Basarabia. Suferințele lor, materiale și morale prin aceste pierderi fură așa de mari în cât lipsit de ori-ce mângăere, era aruncat într-o consternație foarte mare,—lipsea iubitul lor părinte. Cu rugăciuni dar se îndreptară către Mănăstirea Neamț, unde se afla și cu lacrimi boerii îl rugară pentru a veni în mijlocul lui spre a-i vindeca rănilor anilor trecuți prin părintească și patriotică lui păstorire.

Din dragostea cea mare, ce tot poporul avea pentru întorcerea lui Veniamin, la intrarea lui în Iași i se făcu o primire triumfală cu cântări intonate de marii psalți ai Mitropoliei.

Timpul cât a stat pe tronul Arhipăstoresc, de aici înainte l'a întrebuințat în cultivarea turmei sale atât prin înființarea de școli, tipografii etc. cât și prin îngrijirea de predică, coroana a serviciului divin, aducând ca predicator pe renumitul Sofronie Vulpescu, fost la patriarhia de Constantinopolea. Veniamin se ocupă mult cu literatura să înflorească, atât prin operele sale cât și prin ale celor-l'alți bărbați literați care erau împrejurul lui. La meritele lui Venia-

min se numără și ridicarea catedralei Metropolitane din Iași, pentru care scop a reușit a scote un hrisov domnesc în 8 August 1866, prin care se face apel la boerime și popor spre a contribui după putință. Din cauza evenimentelor din 1828, începutul lucrării nu s-a putut face de cât în 1833 Iulie 3 când ilustrul bărbat pune el prima piatră fundamentală. Mitropolitul Veniamin a stat pe scaunul Metropolită până în anul 1842 Ianuarie 18 când își dă demisiunea în mâinile Domnului Mihaï Sturdza și se retrage la mănăstirea Slatina unde petrecu restul vieții până la 1846 când muri.

Venerabilele sale oseminte fără strămutate în 1886 de actualul Mitropolit, Înalt Prea Sântul Iosif Naniescu și depuse în falnicul moment, biserica Mitropolitană.

În respectul literaturii, Veniamin, are un merit foarte mare. Nu numai că a îndemnat pe mulți bărbați ai timpului la lucrări literare ci i-a și ajutat materialicește.

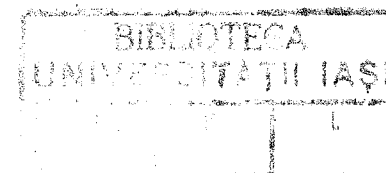
Operile lui proprii sunt originale sau traduceri și prelucrări, între cele mai însemnate se numără :

- 1) *Explicarea celor șapte taine*, Iași 1807; 2) *Chiriacodromion* care cuprinde predici asupra Apostolilor. Neamt. 1811; 3) *Indeletnicirea iubitoare de D-zeu* în 5 volume 1813—16; 4) *Octoicul*, Iași 1814; 5) *Explicarea Dogmelor credinței*, Neamt 1816; 6) *Ciaslov*, Iași 1817; 7) *Nouă cântări din psaltire*, Neamt 1818; 8) *Liturgia*, Iași 1818; 9) *Apostolul*, Iași 1819; 10) *Indianul și filosoful*, un op dogmatic compus în formă de întrebări și răspunsuri; 11) *Antologia cărților bisericești*, în versuri; 12) *Meditațiunile sf. Augustin*, 1822—28; 13) *Mai multe colecțiuni de predici*; 14) *Broșuri asupra datoriei preoților* 1822—28; 15) *Funia întreită*; 16) *Istoria scripturei vechiului Testament* 1824; 17) *Liturgiele sf. Ión, Vasile și Grigorie* 1834; 18) *Istoria noului Testament* 1836; 19) *Kronograf sau numerare de ani* 1837; 20) *Istoria bisericească în 4 volume*; 21) *Pravila cea mare sau Pidalionul* 1844; 22) *Piatra Scandalei*; 23) *Tâlcuirea Psaltirei* etc.

Manuscrise.

- 1) *Analele Istoriei bisericești din primul veac al creștinismului.*
- 2) *Tratatul Patriarhului Nectarie asupra Papismului.*
- 3) *Omiliile sf. Hrisostom.*
- 4) *Tâlcuirea Apostolului de Nicodim Aghioritul.*
- 5) *Tâlcuirea Psaltirei.*
- 6) *Din cuvintele lui Corneliu ierohierul bisericei mari* ¹⁾.

1) Vezi: *Viața și Activitatea lui Veniamin Costake de N. Tănăsescu*, 1896, București. *Istoria limbii și literaturii românești* Gh. Adamescu; *Cronica Ilușilor* pag. 371—388; A. Vizante «Epoca, viața și operele lui Veniamin Costache»; C. Erbicenu, *Disertație* la 30 Ianuarie 1888.

POZIȚIUNI

I) Cărțile sante ale Vech. Testament, de și erau cunoscute Ebreilor înainte de reîntorcerea lor din captivitatea Babilonică, adunarea și codificarea lor s'au făcut în urma exilului.

II) Codicii numiți apostolici sunt monumente vechi ale dreptului bisericesc celui omenesc. De și se numesc astfel, totuși nu sunt faceri de ale apostolilor, ci de ale altora din timpul de la începutul secolului al II-lea și până la sec. IV-lea sau și ceva mai târziu.

III) Biserica a recunoscut în tot-d'a-una autenticitatea și canonicitatea epistolei catolice a lui Iacob.

Se aprobă,

Decan, C. ERBICEANU.